fondată în 1895
bpt
serie nouă

antologie filosofică
filosofia antică
*

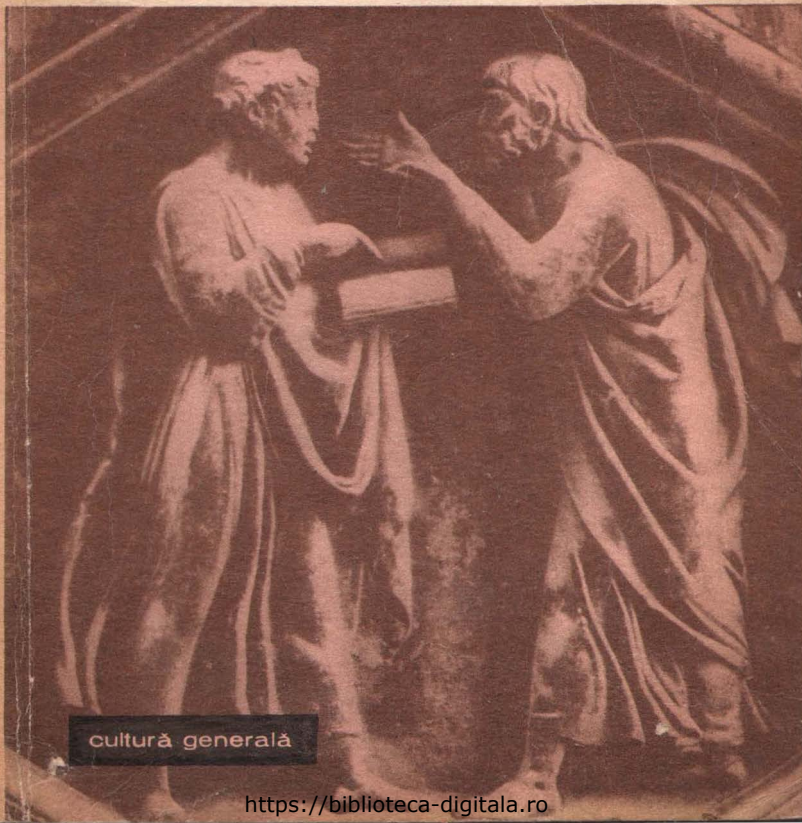

cultură generală

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Ilustrația copertei: *Ion Olaru*

https://biblioteca-digitala.ro

antologie filosofică

filosofia antică

EDIȚIE REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ
DE OCTAVIAN NISTOR

SELECȚIA TEXTELOR ȘI PREZENTĂRI DE NICOLAE BAGDASAR, VIRGIL BOGDAN ȘI OCTAVIAN NISTOR. BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ, INDICE DE NUME ȘI NOTE DE OCTAVIAN NISTOR.

PREFAȚĂ DE G. VLĂDUȚESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1975
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONTEMPORANEITATEA FILOSOFIEI VECHI

Sînt multe modalităţii de a reface istoria filosofiei. Între ele şi antologia.

Unii o disprețuiesc, nedîndu-i alte şanse decît introductive şi neacceptînd-o decît ca pe o superficială şi aproximativă luare de cunoştinţă. Ce garanţie prezintă „textele alese", cît adevăr ne dau ele despre o operă, cîtă autenticitate are o judecată care porneşte de la fragment?

Ce-i drept, niciciînd nu se va putea înţelege filosofia platoniciană, bunăoară, din texte alese, fie şi *absolut* reprezentative (dacă aşa ceva este posibil).

Dar o antologie ca modalitate de refacere a istoriei filosofiei, deci o istorie a filosofiei în texte alese, nu în primul rînd are, sau ar trebui să aibă, ca scop introducerea la cutare sau la cutare operă.

Nesubordonîndu-se individualităţilor, ca oricare dintre manierele de rescriere a istoriei filosofiei, ea retrasează calea spiritului în exerciţiul său filosofic. Depăşind semnificaţiile ipostazelor istorice ale filosofiei, antologia relevă istoricitatea şi se întemeiază pe ea. Pentru că este viziune asupra unei totalităţi dinamice funcţionalizează momentele, subordonîndu-le întregului.

Dintr-o antologie, nu se învaţă filosofia lui Platon sau filosofia lui Aristotel, sau filosofia lui Descartes etc.; se descoperă dezvoltarea filosofiei în condiţia ei actuală.

De aceea, ca orice istorie a filosofiei, antologia este totodată drum în jos şi drum în sus. Coborîm la origini şi nu pornim în mod absolut de la ele, nici nu le fixăm ca finalitate a întreprinderii noastre, rostul

https://biblioteca-digitala.ro

istoriei nefiind acela de a ne ajuta să evadăm din prezent. Coborîm la origini pentru a reface, urcînd, drumul filosofiei; deci întoarcerea în timp este subordonată nevoii de a ne explica structura noastră filosofică prin structurile pregătitoare și constitutive ei și exigențelor contemporane. De fapt, a reface istoria filosofiei înseamnă să deslușim etapele conștiinței noastre filosofice și să căutăm și în istorie răspunsuri la interogațiile vremii în care trăim. Altfel, actul ar fi gratuit.

Dar noi, ca oamenii fiecărei epoci de altminteri, sîntem o sinteză a istoriei și prin istorie sîntem la rîndu-ne creatori și deschizători. Știm atîta cît știm și putem atîta cît putem, în primul rînd datorită istoriei, premisă fără de care nu se poate, a înaintărilor noastre.

De aceea, refacerea istoriei filosofiei, o autentică analiză fenomenologică a conștiinței noastre filosofice, înseamnă o descoperire a etapelor acesteia din urmă.

Din acest punct de vedere, mai mult decît oricare altă modalitate, antologia este, poate, cea mai decis fenomenologică, ea indicînd în fiecare filosof un moment pregătitor și în consecință constitutiv pentru conștiința noastră. Astfel încît ne descoperim nu numai istoria dar și constituția actuală, în noi existînd un strat Parmenide, un strat Heraclit, un strat Socrate, un strat Platon etc.

De bună seamă gîndim azi cu mai multă finețe dialectică decît descoperitorul dialecticii, efesianul Heraclit. Reamintindu-ni-l, n-o facem însă simplu, arhivistic.

Dacă sîntem mai dialecticieni decît primul dialectician, sîntem, nu prin negarea, ci prin instructurarea lui. Există în conștiința noastră actuală un moment heraclitic și el este ușor identificabil în *abc*-ul dialecticii.

Așadar, istoria filosofiei nu este doar trecutul nostru filosofic, suită de vîrste care numai în amintire mai trăiesc și care nasc nostalgii cam asemenea copilăriei înnecate în neguri din ce în ce mai groase.

Vîrsta filosofiei este în noi, în conștiința actuală, participantă la tot ceea ce întreprindem; este în izbînzile noastre și în tristețile înfrîngerilor.

Astfel încît, trecutul nostru este contemporanul nostru.

https://biblioteca-digitala.ro

Trebuie, de aceea, să cunoaştem mai bine istoria pentru a şti mai bine ceea ce şi cum sîntem.

O antologie, ca oricare istorie a filosofiei, are o asemenea menire. Ea trebuie să pledeze pentru contemporaneitatea valorilor trecutului, a acelui trecut care a intrat în constituţia conştiinţei noastre filosofice. Bunăoară, aceasta, argument, deocamdată, pentru actualitatea filosofiei antice greceşti şi romane.

Filosofia în vechea Grecie apare în secolul al VI-lea î.e.n. şi, cel puţin cu şcoala din Milet, la început este cam terestră, în cîteva din dimensiunile ei ţinînd încă, mai degrabă, de protofilosofie. Deci şi temporal, dar îndeosebi valoric, de prima expresie a filosofiei, în Grecia, sîntem despărţiţi de o istorie întreagă.

Chiar trecînd dincolo de prima şcoală şi evocînd pe cleaţi, pe pitagoricieni, pe Heraclit, pe Democrit, chiar pe Platon şi pe Aristotel, putem observa lesne imperfecţiuni *materiale* şi *formale*. De pildă, Platon admite existenţa ca atare a temeiului, iar Aristotel lucrează cu trei principii, ceea ce avea să nască dificultăţi imense. Sau, în plan formal, pînă la Aristotel aparatul conceptual este încă nesigur, limbajul filosofic fiind intens metaforizat.

Aşa stînd lucrurile, în ce să stea contemporaneitatea filosofiei vechi sau mai bine spus permanenţa ei?

Să pornim chiar de la cazul limită, Thales din Milet, în timp, primul filosof al grecilor.

Pentru el, totul se naşte din apă şi se reîntoarce în ea. Ontologic vorbind, apa este începutul, natura comună a tuturor lucrurilor, de unde şi posibilitatea transformărilor succesive şi a unităţii în diversitate. Început, temei, natură comună, apa este, aşadar, *principiul*.

De bună seamă, Thales nu este un teoretician al principiului. Dar el ajunge, totuşi, la ideea de principiu, fără de care nu s-ar fi depăşit protofilosofia. Este drept că el filosofează cu stîngăcie, dovadă şi identificarea principiului cu apa. Trebuie însă, spre a-l înţelege cum se cuvine, să trecem dincolo de această identificare şi să desprindem semnificaţia meta-fizică[1]. Deşi lucrează cu o anumită calitate cosmo-

[1] Aici, ca oriunde în textul acestei introduceri termenul *metafizica* este luat în accepţia tradiţională: dincolo de fizică *metà tà physicá)* şi nu în acela, metodologic modern, identificat cu nedialectica.

https://biblioteca-digitala.ro

logică ca și cum ar fi principiul, Thales are conștiința unității și unicității, a universalității ordonatoare a elementului întemeietor.

Dacă principiul, aristotelician vorbind, este „primul punct de plecare datorită căruia un lucru este, ia naștere și este cunoscut"[1], apa thalesiană este principiu, deci primul filosof al grecilor săvîrșește „o deschidere metafizică"[2]. Lucrînd cu apa ca și cum ar fi principiul, Thales dă unei calități fizice semnificație metafizică și nu coboară planul metafizic în cel fizic.

Se înțelege că filosoful nu era îndreptățit în „transferul" ontologic săvîrșit, un element al lumii rămînînd un condiționat, deci un determinat.

Dar Thales, primul filosof, nu avea de ales: el trebuia să procedeze astfel în virtutea singurului demers posibil la începuturile filosofiei: cel inductiv.

Înțeleptul, căci era socotit unul din cei șapte înțelepți, nu avea cum să desprindă semnificația principiului, în condițiile în care cu el începea operațiunea, decît împingînd „în sus" un element al lumii fizice și făcîndu-l să se comporte metafizic.

Neîndreptățit în acest transfer, Thales se salvează însă ca filosof prin asimilarea unei calități determinate cu principiul, deși, ce-i drepte, punerea thalesiană în operă rămîne precară, filosoful neputînd să evite următoarea dificultate: cum apa, totuși o calitate, asemenea celorlalte trei: aerul, focul, pămîntul, poate să fie principiul, deci un indeterminat, un incondiționat.

Dificultatea este gravă și împotriva ei își vor încerca mulți filosofi greci din vremea următoare, forțele.

Dincolo de această dificultate în care filosofia intrase chiar cu prima ei expresie dăm însă de tema principiului, fundamentală în gîndirea greacă, și prin ea, în filosofie, în conceptul ei generic.

Așadar pînă și cazul-limită, Thales din Milet, este un argument pentru permanența valorilor antice.

Și mai mult însă, mai mult în primul rînd pentru că drumul era deschis de primul înțelept, vor intra în constituția filosofiei gînditorii

[1] Aristotel, *Metafizica*, V, 1, 1013 a.

[2] Werner Jaeger, *A la naissance de la théologie. Essai sur les presocratiques*, Paris, du Cerf, 1966, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro

care urmează, chiar și aceia din imediata succesiune: Anaximandros și Anaximenes, milesieni și ei.

Anaximandros, poate elev al lui Thales, filosofează cu mai multă siguranță, este mai critic, mai atent la nuanțe; el are conștiința dificultății în care filosofia intrase cu dascălul său.

Anume, el își dă seama că, pentru a explica devenirea este nevoie de un principiu care să nu fie o calitate anume ci altceva, deci un indeterminat, numai indeterminatul putînd să genereze determinatele. De aceea nu se oprește la apă sau la un alt element, ci identifică principiul într-o „natură fără sfîrșit din care s-ar naște cerul și toate lumile"[1] — apeironul, adică nedeterminatul, nelimitatul. Principiul anaximandrian, așadar, îndeplinește atît condiția indeterminării (fiind totalitatea celor patru calități cosmologice și nu una anume) cît și pe aceea a ilimitării, alături de el nemaiputînd să stea o altă existență.

Într-o oarecare măsură o îndeplinește și pe aceea a unității (sau omogenității), de vreme ce Anaximandros ar fi admis „transformarea reciprocă a celor patru elemente"[2], ceea ce revine la acceptarea unității și încă a unității dinamice a principiului. Cum însă apeironul este un compus din patru entități care, fie și transformabile, își păstrează identitatea, unitatea nu este, totuși, asigurată.

Anaximenes mai întîi și Heraclit din Efes, mai apoi și decisiv, aveau să fie filosofii unității dinamice. Primul admițînd ca principiu aerul care generează lucrurile comprimîndu-se și rarefiindu-se, și al doilea prin teza (întrevăzută încă de Anaximenes) a dedublării unitarului, fundamentală într-o filosofie dialectică: „conexiuni sînt întregul cu neîntregul, concordantul cu discordantul, consonanța cu disonanța, din toate unu, și din unu toate"[3].

Gînditorii Ioniei însă, cu toate că dau configurație principiului, țin de o viziune calitativistă. Ei sînt filosofi, dar într-o formă mai aparte: sînt fysiologiști, cercetători ai naturii, adică. Thales înalță la rang

[1] Simplicius, *Fizica*, 24, 13 (Teofrast, *Opiniile filosofilor*, fr. 2).
[2] *Ibidem*.
[3] Heraclit din Efes, fr. 37 (10 Diels) în *Anexa II* la I. Banu, *Heraclit din Efes*, Editura științifică, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

de principiu o formă naturală: apa, Anaximandros pe toate cele patru elemente, Anaximenes aerul, iar Heraclit focul.

Aşa stînd lucrurile, condiţia de intransformabilitate nu are cum să fie întrutotul satisfăcută.

Ce-i drept, Heraclit, de pildă, vorbind de stingerea şi de aprinderea focului nu presupune o stingere sau o aprindere în absolut. Aşadar, aerul, apa şi pămîntul în care focul se stinge, transformîndu-se, nu sînt alte forme de existenţă, ci modalităţi de manifestare. Probă şi reaprinderea focului.

Cu toate acestea, Heraclit (şi *mutatis mutandis* analiza este valabilă şi pentru milesieni) nu asigură în suficientă măsură condiţia de intransformabilitate, focul (principiul) luînd alte forme. El, deci, ca principiu este foc, dar generează trecînd în aer, apă şi pămînt.

Or, principiul deşi nu are existenţă ca atare, el fiind totalitatea infinită a determinărilor actuale şi posibile, este, ca principiu, intransformabil. Altfel, îl determinăm şi îl limităm, ceea ce îl face să decadă din condiţia de principiu.

Delimitînd calitativ principiul, gînditorii ionieni, fysiologiştii, nu au cum să asigure prin însuşi acest fapt, intransformabilitatea, apa sau aerul sau focul trebuind, măcar relativ, să-şi suspende forma.

Era nevoie de pitagoricieni şi de eleaţi care vin cu o dimensiune întregitoare. Ei se îndreaptă pe o nouă cale, alta decît a ionienilor, nu însă divergentă. Proiectul lor nu îl face inutil pe celălalt fiind complementar; nu distruge, ci adaugă. Atît pitagoricienii cît şi eleaţii dau mai multe şanse înţelegerii condiţiei de intransformabilitate a principiului, dar sacrificînd natura acestuia de a fi peste tot şi nicăieri ca atare. Altfel spus, pitagoricienii şi eleaţii vin cu ideea existenţei principiului în stare pură, de care gîndirea greacă va încerca să scape, fără să reuşească însă întrutotul, abia cu Aristotel.

Pitagoricienii cred că principiul lumii stă în număr găsind în acesta „mai multe asemănări cu lucrurile permanente şi cu cele ce sînt în devenire decît ar fi găsit în elementele foc, pămînt şi apă"[1].

Deschizînd o nouă perspectivă, cantitativă, ei au mai multe şanse decît fyziologiştii în înţelegerea şi în justificarea condiţiei de indetermi-

[1] Aristotel, *Metafizica*, I, 5, 985 b.

https://biblioteca-digitala.ro

nare a principiului. Avînd, după ei, ca determinare esențială mărimea, lucrurile și-ar datora existența unor naturi numite numere totodată model și substanță. Așadar principiul în filosofia pitagoriciană este identificat cu numărul de vreme ce el este, pentru pitagoricieni, atît modelul cît și substanța lucrurilor.

Se înțelege că nu este vorba de număr ca abstracție, ci de elementele constitutive care sînt 1, 2, 3, 4 etc. De aceea așa numitul idealism pitagorician nu ține de identificarea temeiului realului cu o abstracție hipostaziată.

Alegînd ca principiu cantitatea, pitagoricienii pot să-i asigure mai mult decît fyziologiștii condițiile de indeterminare și intransformabilitate. Izbînda lor însă este însoțită de o periculoasă operațiune: este vorba de o evasiseparație a principiului care, deși constitutiv, deci imanent lucrurilor, este înțeles ca esență pură, cu o ontologie aparte, distinctă de cea a lucrurilor. Principiul, deci, este asimilat unei entități în sine ca și cum ar fi altceva, absolut altceva decît universul lucrurilor.

Platonismul se anunță astfel.

Separarea principiului nu anulează însă contribuția pitagoricienilor la statornicirea ideii de principiu. Ei nu încearcă o experiență inutilă și nefavorizantă pentru spirit. Acesta, în superba lui aventură, avea nevoie de momentul pitagorician, înălțător și nu deviant.

Era nevoie ca principiul să fie separat și cercetat în sine pentru a-i fi stabilită funcționalitatea întemeietoare. Trebuia deci *analiză* în vederea stabilirii condițiilor de inteligibilitate (conceptualizare) a principiului.

Și mai hotărîți în această operațiune sînt eleații cu marele deschizător Parmenide, „tatăl nostru" *(tou patròs Parmenidou)* cum avea să-l socotească Platon.

Parmenide nu rămîne la cosmologie, adică nu se preocupă numai de univers cu structura și dinamica lui. El nu se întreabă doar *ce este ceea ce este*, ci și, mai ales, *ce este*, pur și simplu, *ce este*.

La prima vedere răspunsul parmenidian este acela al bunului simț: există existența. Dar prin existență nu înțelegea cutare sau cutare calitate ori cantitate. El știe mai bine decît toți ceilalți înțelepți

https://biblioteca-digitala.ro

— de dinainte sau contemporani — că principiul nu poate să fie înțeles decît ca un indeterminant, și în consecință ca un intransformabil.

De aici și negarea nonexistenței.

La prima vedere, o eroare. În realitate, un mare adevăr; există numai existența, deci principiul.

De-ar exista și nonexistența, ca principiu sau la nivelul principiului, condițiile de indeterminare și unicitate ar cădea.

Or *principiul ca principiu există* și nu poate *să nu existe*, nonexistența în ceea ce-l privește însemnînd limitarea și trecerea sa în altceva, în absolut altceva.

Din acest punct de vedere, Parmenide are un imens ascendent teoretic față de milesieni și de Heraclit și de lecția lui filosofia a trebuit să țină seama.

Dar eleatul lucrează numai cu absolutul și astfel se află în imposibilitate de a justifica relativul, căruia nu-i contestă existența ci inteligibilitatea.

Găsim așadar și în filosofia eleată o separație (nu ontologică însă) între *absolut* și *relatie* (principiu și lucruri), separație care într-un fel sau altul se va menține în întreaga filosofie greacă de pînă la Aristotel și care avea să ajungă în starea de criză odată cu gîndirea platoniciană.

Încercări de a depăși dificultatea relevată de eleați nu vor lipsi însă.

Empedocle și Anaxagoras mai întîi, Democrit apoi și mai decis, vor contribui esențial la scoaterea spiritului dintr-o situație care părea de-a dreptul aporetică: principiul este absolut iar lucrurile întemeiate sînt relative.

Cu toții aleg calea atomizării principiului, deocamdată cea mai la îndemînă și nu lipsită de mari virtuți explicative.

Empedocle admite patru principii (rădăcinile lumii): apa, aerul, focul, pămîntul și le socotește intransformabile. Pentru a explica lucrurile recurge însă la atomizarea fiecăruia în parte, astfel că lucrurile sînt înțelese ca alcătuiri relative din elemente absolute.

La rîndul său Anaxagoras identifică principiul într-un fel de atomi determinați calitativ: semințele (spermata) a tot ceea ce există, homeo-

https://biblioteca-digitala.ro

merii *(omoimeriai)*, cum le va zice Aristotel, și înțelege lucrurile ca rezultate ale unor simple, mecanice, asocieri elementare.

În linii mari, Democrit procedează similar, cu deosebirea că el lipsește atomii de orice determinare calitativă. Atomii, ca literele alfabetului în cuvinte, pot să intre în constituția oricărui lucru. Principiul, deci, e indeterminat și numai așa fiind este unitar, intransformabil, și generează totalitatea nesfîrșită a lucrurilor.

Atît Empedocle cît și Anaxagoras, dar mai cu seamă Democrit, respectă condiția de intransformabilitate a principiului, caută o explicație a mecanismului generării și o justificare a relativului.

Dar soluția dată este încă precară, principiul rămînînd totuși *un* în sine.

Democrit face din lucruri alcătuiri de atomi, dar atomii (principiul pulverizat) sînt entități identice.

Marele filosof din Abdera nu reușește să scape de dificultatea încă pitagoriciană și eleatică, el continuînd să lucreze cu un absolut pur.

La fel și Platon, cu deosebirea, evident esențială, că separă principiul, deosebind două planuri de existență: lumea inteligibilelor și lumea sensibilelor.

Separînd cele două planuri de existență, Platon făcea, însă posibil idealismul, în timp ce Democrit continua și îmbogățea tradiția materialistă. El a impus în mod categoric materialismul cum, odată cu Platon, idealismul s-a constituit ca atare. Lenin, de aceea și vorbea despre „linia lui Democrit" (materialismul) și „linia lui Platon" (idealismul).

Pentru prima oară principiul este fixat într-o regiune ontologică aparte, autonomă, transcendentă lucrurilor care și-ar datora existența participînd la naturile simple, exemplare.

De bună seamă, întemeietorul Academiei nu reușește să depășească dificultatea ivită cu pitagoricienii și eleații. Ba, odată cu el, se adîncește, probînd mai mult ca oricînd că nu era accidentală, născută din neputința cutărui sau cutărui filosof.

Platonismul este expresia paroxistică a ei, și prin aceasta, deocamdată într-un sens negativ deschizătoare, de îndată ce avertiza că pe calea separării ontologice a principiului nu se poate merge, elanul frîngîndu-se în idealism.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar platonismul este deschizător în istoria filosofiei şi altfel decît prevenind cum nu trebuie înţeles principiul.

Empedocle sau Anaxagoras sau Democrit, bunăoară, pulverizînd principiul, nu aveau cum să explice structurile universale şi necesare ale realului, totul în cosmologia lor fiind o mecanică în care repetabilitatea nu încăpea.

Platon are conştiinţa acestei dificultăţi şi, dacă multiplică şi el principiul, nu o va face atomizînd cantitativ ca Democrit ori calitativ ca Anaxagoras. El înţelege principiul ca totalitate a *formelor, a structurilor esenţiale*. De aceea ideile platoniciene funcţionează în primul rînd prototipial, fiind modele ale lucrurilor, structurile lor fundamentale şi permanente, temeiul, numai că în afara lor.

În mod hotărît, cu Platon principiul este demonstrat şi ca model, ca structură.

Aşadar, un elev al lui Platon care s-ar fi aplecat asupra a tot ceea ce s-a creat în filosofie, de la Thales începînd, ar fi aflat că principiul este unic, indeterminat, intransformabil, model şi substanţă pentru lucruri. Ar fi rămas însă pradă unei nedumeriri ruinătoare: dacă este unic, indeterminat, intransformabil, model, cum este şi substanţă. Îşi pierde sau nu identitatea? Dacă da, decade din condiţia de principiu, iar dacă nu, cum mai funcţionează substanţial?

Un asemenea elev, aşadar, are o bogată moştenire. Însă pe cît de bogată pe atît de derutantă.

Cum trebuie valorificată?

Evident nu aşa cum ar fi făcut-o Thales sau Parmenide sau Pitagora, sau Heraclit, sau Democrit, sau Platon, dar ţinînd seamă de lecţia lor, şi depăşind-o.

Este ceea ce şi-a propus şi a împlinit Aristotel, elev al lui Platon ca şi, metaforic vorbind, al tuturor înţelepţilor de pînă atunci.

Discipol al unei întregi tradiţii, judecător cumpănit al ei, Aristotel este sinteza critică a unei istorii şi începutul alteia.

Cu el grecii visează la evurile care vin, intră într-o contemporaneitate eternă.

Este adevărat că nici în teoria principiului, nici în problematica omului sau în cea a cunoştinţei, Stagiritul, deşi a lucrat cu o pricepere exemplară, n-a dat explicaţii integrale şi definitive. Adică, nu se poate

https://biblioteca-digitala.ro

spune că el a dat modelul absolut și că, deci, în fiecare dintre aceste trei mari teme ale filosofiei aristotelismul este materia unică.

Dar nu se poate contesta contribuția lui hotărîtoare, faptul că în conceptele și în concepțiile noastre, dacă nu sîntem numai aristotelicieni, sîntem în mare parte și aristotelicieni.

Bunăoară în teoria principiului.

Există, după Stagirit, trei și numai trei principii: forma, materia și privațiunea de formă, — aceasta din urmă, în deosebire de primele două, constitutive, avînd doar o funcție relațională.

Deodată, condiția de unicitate nu pare să fie respectată.

Ce-i drept, din perspectivă metafizică, unicitatea principiului este compromisă, materia și forma fiind entități perfect distincte.

Dar din perspectiva filosofiei secunde, a fizicii, materia și forma ne apar ca dedublări ale unuĭ unitar: substanța.

Aristotel pare să-și fi dat seama de dificultățile în care îl conducea statornicirea a trei principii și de aceea tindea să pună în centrul reconstrucției sale filosofice substanța, un întreg sau o sinteză, acel întreg și acea sinteză care rezultă din acțiunea formei asupra materiei și din primirea de către materie a formei.

Dacă ne plasăm, ontologic vorbind, „anterior" substanței, putem să descoperim un anume dualism al principiilor. Dacă ne plasăm însă în momentul acțiunii și „dincoace" de el, putem spune: materie-formă, deci substanță, fiindcă în substanță coexistă materia și forma.

Cînd cercetează substanța, Aristotel nu mai conservă același dualism, la un moment dat ajungînd chiar la o relativizare a principiilor, datorită plasării „dincoace" de substanță. Din această perspectivă materia și forma încep să pară ca dedublări ale unitarului substanță, redimensionare posibilă de vreme ce originar sînt în raport de contrarietate.

Dacă, totuși, materia și forma sînt incomunicabile, ca principii, ele, contrarii fiind, se atrag și se realizează ontologic numai coexistînd, numai într-un întreg, în întregul substanței.

De aceea, în substanța aristoteliciană, considerată semnificativ realitatea „care nu se spune despre nici un subiect și nici nu este într-un subiect"[1] avem prefigurarea conceptului cu care lucrăm noi astăzi.

[1] Aristotel, *Categorii*, 5, 2 a.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu Aristotel, vechea dificultate în care se intrase și care începuse să pară insurmontabilă, un fel de limită eternă a spiritului, cade.

De bună seamă, calea tăiată de Aristotel mai trebuia refăcută și a și fost. Dar aceasta era *calea* și pe ea s-a și mers.

Dacă o oarecare puritate a principiilor se mai menține, materia fiind materie și forma formă, ele intră în constituția lucrurilor, sînt, la urma urmelor, totalitatea acestora. În afara lor, sînt doar posibilitatea existentului, adică a întregului: individualul sau substanța. Ca și Democrit, imanentizează principiile și, ca și Platon, justifică structurile universale.

Ca eleații admite intransformabilitatea principiilor și ca Heraclit, din perspectiva substanței, dedublarea sau mai degrabă unitarul dedublat, spre deosebire de înțeleptul din Efes, Stagiritul postulînd, totuși, dualitatea.

Aristotel, prin urmare, reține tot ceea ce era de reținut din filosofia anterioară, resistematizează și corectează, aduce lămuriri în plus, și inovează, reușind să constituie o, perfect posibilă ca adevăr, teorie a principiului.

Datorăm mult celor vechi nu numai în metafizică ci și în explicația omului, a doua mare temă a filosofiei grecești și romane.

Încă în epopeile homerice și în poemul hesiodic *Munci și zile*, într-o vreme protofilosofică deci întîlnim prime luări de cunoștință ale omului de sine însuși.

În *Iliada*, bunăoară, se considerau ca principale valori umane: gloria, puterea, bogăția și demnitatea umană. Cînd Achile este pus să aleagă între glorie și viață lungă, alege gloria. Cînd Agamemnon este nevoit să renunțe la Hriseis, „este indignat nu atît că i se răpea femeia iubită cît pentru că rămînea fără daruri, el basileul basileilor"[1].

„Totuși o voi da înapoi la părinți dac-așa e mai bine
Nu voi să-mi piară oștirea, ci teafără toată să-mi fie.
Iute alegeți o altă răsplată, ca nu cumva singur
Nedăruit să fiu eu între ahei, că doar nu se cuvine"[2].

[1] N.I. Barbu, *Valori umane în literatura greacă*, E.L.U., 1967, p. 37.
[2] Homer, *Iliada*, I, 116—119.

https://biblioteca-digitala.ro

La rîndul său, poetul țăran din Beoția, Hesiod în *Munci și zile*, un fel de cîntare a omului, încearcă o explicație sociogonică „cea dintîi dintre acele care vor alcătui o serie întreagă în literatura antichității"[1].

Într-adevăr, motivul sociogoniei avea să devină, în perioada clasică îndeosebi, o permanență a reflexiei filosofice asupra omului. Democrit, bunăoară, își închipuia că „oamenii iviți la origini au dus o existență fără nici o rînduială, întocmai ca animalele. Risipiți pe ici și pe colo, mergeau după hrană și mîncau ierburile care li se păreau mai bune și fructele pomilor crescuți de la sine... Cum nu știau să aducă fructele crescute în pustietate, nu se pricepeau nici să le adune și să le păstreze pentru cazuri de nevoie. De aceea se pare că mulți din ei mureau în vreme de iarnă, din pricina frigului și pentru că nu găseau nimic să mănînce. Mai tîrziu experiența i-a făcut înțelepți, iarna s-au refugiat în peșteri și au strîns roadele care se puteau păstra, chiar și după ce descoperiseră întrebuințarea focului și a celorlalte îndemînări utile, ca și toate rînduielile prin care viața obștească se îmbunătățește. În toate aceste cîștiguri, nevoia a fost învățătoarea oamenilor, acea nevoie care a dezvăluit cunoștința fiecărui lucru, așa cum rezultă din natura lui, fiecărei ființe bine înzestrate și care se ajută, în toate întreprinderile ei, prin rațiune și pricepere"[2].

Sau așa numitul anonim al lui Iamblichos, sofistul aristocrat Critias, Protagoras-Platon, Aristotel, în perioada elenistică Epicur, și în Roma republicană, marele poet și filosof Lucrețiu.

În *Anonimul lui Iamblichos* (anonimul, pentru că fragmentului atribuit școlii sofiste nu i s-a stabilit încă autorul, și al lui Iamblichos, pentru că a fost păstrat în *Protrepticul* neoplatonicianului Iamblichos) se face deosebirea între omul în stare naturală și omul în stare socială, propriu-zis umană. Lipsiți „prin natură de mijloacele de a trăi izolat", oamenii în mod necesar „s-au strîns într-o comunitate, ceea ce le-a impus arbitrajul legilor"[3].

---

[1] Tudor Vianu, *Arghezi, poet al omului*, E.L., 1964, p. 11.

[2] H. Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, Nahtr., Bd. II, XII, Z. 13—28; după T. Vianu, *op. cit.*, p. 19—20.

[3] Anonimul lui Iamblichos, A. G., în *Les Sophistes. Fragments et témoignages*, Paris, P.U.F., p. 228.

https://biblioteca-digitala.ro

La fel şi Critias credea că: „a fost o vreme cînd omul trăia fără legi, ca o fiară şi acorda respect doar forţei, cînd cei buni nu obţineau nici o recompensă şi cei răi rămîneau nepedepsiţi. De aceea, oamenii s-au hotărît să stabilească legi de represiune"[1].

Sociogonia lui Protagoras-Platon[2] este şi mai expresivă: dăruiţi cu foc de către Prometeu, oamenii încep să-şi facă locuinţe, veşminte, să-şi pregătească bucate.

Oamenii trăiau încă risipiţi. „Din această pricină ei erau veşnic măcelăriţi de animale, totdeauna mai puternice decît ei, şi îndemînările lor, îndestulătoare pentru a-i hrăni, rămîneau neputincioase împotriva războiului pe care animalele îl duceau contra lor.

Oamenii căutară atunci să se adune laolaltă şi să întemeieze oraşe"[3].

Din toate aceste explicaţii se degajă cu destulă claritate două idei de cea mai mare însemnătate: prima este aceea a istoricităţii şi a doua aceea a omului ca autor al istoriei sale.

Ce-i drept umanizarea este pusă în legătură cu un act deliberat al oamenilor, trăitori încă în stare naturală, ceea ce naşte întrebarea: de ce şi cum la un moment dat a apărut conştiinţa comunitară şi legiferatoare?

Cu excepţia şi ca în parte a lui Democrit, care valorifica în explicaţie nevoia, toţi ceilalţi adoptă ideea contractualistă, desigur precară dar, la începuturile istoriei, cu o funcţionalitate pozitivă.

Fără îndoială, contractualismul este un idealism în măsura în care structura socială este pusă în urmarea unui act de voinţă şi de conştiinţă, a unei intenţionalităţi luată ca primul act istoric. Este însă şi o explicaţie a omului prin sine însuşi, deci ţine de o viziune autonomistă, de însemnătate capitală în înţelegerea istoriei umane.

Concepte ale istoricităţii şi naturii umane mai viabile, şi, principial vorbind, mai apropiate de cele cu care lucrăm noi astăzi, aduce însă în circulaţie acelaşi filosof enciclopedist, Aristotel.

---

[1] Critias, *Sisif*, în *Les Sophistes*, p. 211.

[2] *Protagoras-Platon*, pentru că este greu de distins între ceea ce aparţine sofistului şi ceea ce aparţine întemeietorului Academiei, întrucît ideea lui Protagoras — cît este a lui — e reprodusă, relatată sau amplificată într-un dialog platonician.

[3] Platon, *Protagoras*, 321—323.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru că omul prin natura sa este ființă socială, atunci, opina Stagiritul, societatea are, din punct de vedere logic, anterioritate față de indivizi. Așadar, nu se poate despărți istoria omului în două etape: una presocială și alta socială, omul fiind om oricînd.

Sînt desigur deosebiri între diferitele momente ale istoriei sale, dar nu absolute, pentru că nu se trece dincolo de condiția umană.

Aristotel știe mai bine decît oricare grec al evului său că omul ca om își este autorul absolut al istoriei sale, ființă care înaintează în umanizare confruntîndu-se cu lumea și asumîndu-și-o.

Din acest punct de vedere ne apare ca summa a umanismului grec, a acelui umanism căruia Protagoras îi procurase teza, fundamentală a umanismului în conceptul său generic, *omul este măsura tuturor lucrurilor*. Și al acelui umanism al filosofiei care cu Socrate coboară din cer pe pămînt, începînd să mai rătăcească printre lucruri pentru a se deschide omului, sensul oricărei întreprinderi omenești: teoretice și practice.

În fine, întîlnim în preocupările vechilor filosofi și cea de a treia mare temă: raportul om-univers.

Chiar cu prima generație de filosofi, grecii ajung să desluşească nimitor de exact structura generală a actului cunoașterii.

Parmenide, bunăoară, deosebește o cale a convingerii (rațională) aplicată principiului („căci e totuna a fi cu a gîndi") și o alta a opiniei — luare de cunoștiință de lumea fizică.

Deși nu le articulează esențial, eleatul nici nu le separă în mod absolut, opinia conducînd pînă la „porțile care despart drumul zilei de-al nopții". Dar numai pînă aci „miezul statornic ce stă-n adevăr, cu-nchegata / Lui rotunjime..." fiind numai pentru rațiune[1].

La fel și Heraclit, cu deosebirea că intuiește procesualitatea cunoașterii, articulînd cele două momente: sensorial și rațional.

Totodată el mai distinge o rațiune personală și o alta comună, distincție de însemnătate aparte, de vreme ce ea semnifică deosebirea unei mentalități nedialectice (rațiunea personală) și a alteia dialectice (judecata comună).

---

[1] Parmenide, *Despre natură*, traducere de Simina Noica, *Antologie lirică greacă*, Ed. Univers, 1970, p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro

Numai acei oameni care ajung la logos, stabilea Heraclit, ajung la totalitate și la suprema obiectivitate. La nivelul rațiunii personale, oamenii nu pătrund tîlcul lucrurilor, ci „doar și le închipuie".

Or, platonician vorbind, nu poate să ajungă la adevăr cine n-a ajuns la existență.

Dacă preclasicii au mai degrabă intuiția structurii cunoștinței, abia filosofii epocilor clasică și elenistă statornicesc o veritabilă teorie. Fiecare în parte vine cu ceva, astfel încît avem de-a face cu o teorie a cunoștinței rezultată dintr-un efort comun sistematizat în conștiința filosofică ulterioară.

Protagoras, de pildă, prin teza, *omul este măsura tuturor lucrurilor, a existenței celor ce există și a nonexistenței celor ce nu există*, evidențiia capacitatea omului de a fi măsură a realului prin intermediul valorilor gnoseologice.

Măsoară existența celor ce există și nonexistența celor ce nu există, adică valorifică, fiind singurul, între lucruri, în stare să fie criteriul realității care i se prezintă așa cum i se prezintă. Omul este măsură a tuturor lucrurilor, comentează foarte subtil Mario Untersteiner, în sensul că este singura ființă în stare să stăpînească, să domine[1].

Sau Socrate, primul teoretician al universalului și al științei, descoperitorul definițiilor generale și al procedeului inductiv, cum îl socotea Aristotel.

Sau Platon care, deși cam ca Parmenide separa cele două momente, a rămas în conștiința filosofică prin analiza foarte aplicată a lor și mai cu seamă a fundamentelor științei, el făcînd, în antichitate, figură de autentic epistemolog.

Marea dezbatere din *Theaitetos*, acest *Discurs asupra metodei* al filosofiei grecești, în jurul definiției științei este exemplară prin subtilitate și criticism și încă, mereu poate, sugestivă.

Preocupat de fundamentarea științei, prin încercările sale fructuoase de a-i circumscrie obiectul, prin interesul metodologic și convingerea că rațiunea de a fi a științei este universalul, dar mai ales prin ideea obiectivității acestuia, Platon și-a legat numele de o contribuție de o covîrșitoare importanță în istoria gîndirii.

[1] Mario Untersteiner, *I sophisti. Fascicolo primo, Protagoras e Seniade*, Firenze, La nuova Italia Editrice, 1961—1967.

https://biblioteca-digitala.ro

În fine, și de această dată, Aristotel care constată că:

„Toți oamenii au sădită în firea lor dorința de a cunoaște. Dovada acestui lucru stă în plăcerea pe care le-o procură activitatea simțurilor".

Și animalele sînt înzestrate cu simțuri, chiar sînt „călăuzite de reprezentările și de imaginile prinse în memorie". Numai neamului omenesc însă „îi e hărăzită arta și reflexiunea" care nu se nasc din nimic, nici nu sînt înnăscute ci „sînt datorate experienței"[1].

Dar experiența se ocupă cu cazul izolat și a ști înseamnă a ști universal. Ce-i drept, așa stau lucrurile, însă nu se poate ajunge la „om în general" dacă nu s-a cercetat omul Callias, omul Socrate etc. Medicul, de bunăseamă, nu tratează „omul în general", de accea „cel care posedă teoria fără experiență cunoscînd generalul fără a cunoaște particularul subsumate lui, va fi expus să greșească adesea în tratamentul său, căci obiect al practicii sale este cazul particular". De altminteri, practica vieții însăși ne apleacă asupra individului, după cum tot ea este aceea care ne împinge către universal, fiindcă știința și priceperea sporesc o dată cu aflarea *cauzei*. Așa încît, separarea unuia de altul nu va fi decît arbitrară și împotriva fiecăruia. Experiența fără înălțarea la principii ar rătăci de la un caz la altul fără a putea să afle „principiile lucrurilor" iar, dimpotrivă, știința fără cercetarea empirică ar eșua în presupoziții neîntemeiate[2]. Fapt este, că nici un principiu nu-i înnăscut, ci toate „își au originea în senzație (percepție)". Observația și experiența ca amintire care „s-a repetat adesea" așadar, sînt începutul științei chiar dacă ele nu constituie încă știința. Dar spiritul este o unitate dinamică așa încît, „deși percepem individualul, percepția însăși ne îndreaptă spre general, de exemplu spre om, nu spre omul Callias". Apoi, are loc printre aceste caractere generale prime o nouă persistență, pînă se ajunge la indivizibil și general (universal); de exemplu, ne oprim la noțiunea de cutare sau cutare specie de animal, pînă ce obținem noțiunea de animal și tot așa mai departe. Este deci evident că trebuie să cunoaștem primele principii cu ajutorul inducției. Căci în acest chip senzația ne dezvăluie generalul[3].

---

[1] Aristotel, *Metafizica*, I, 1, 980 a — 980 b.
[2] Aristotel, *Metafizica*, I, 1, 981 a — 981 b.
[3] Aristotel, *Analitica secundă*, II, 19, 100 a.

https://biblioteca-digitala.ro

Apare însă o dificultate. Anume, în *Analitica secundă* II, în același timp cu reafirmarea originii empirice a cunoștinței, Aristotel stabilește că: „deoarece numai intelectul intuitiv este mai adevărat decît știința, principiile sînt obiectul intelectului intuitiv... Dacă, în afară de știință, nu posedăm nici o altă facultate de a cunoaște adevărul, intelectul intuitiv este principiul principiului științei, întocmai cum totalitatea științei este într-un raport asemănător în totalitatea lucrurilor".

Poate o contrazicere, Stagiritul retrăgînd parcă, ceea ce acordase simțurilor și intelecției pasive — prima valorificare a cunoștinței empirice.

S-a spus adesea de către foarte mulți că dificultatea ține de prelungirea motivului platonician al sufletului. Iată, de pildă, ce notează Mircea Florian: „În acest capitol (19, *Analitica secundă*, II, — n.n.) se întrețes motivul empirist, inductiv al lui Aristotel cu motivul raționalist, deductiv și intuiționist al lui Platon"[1].

Ceea ce este adevărat numai într-o foarte mică măsură, fiindcă intelectul activ aristotelician pare să semnifice și altceva, și în primul rînd, altceva, decît o reluare a înțelesului platonician al sufletului în structura și funcția sa cognitivă. Și apoi, una dintre marile deschideri săvîrșite de Stagirit, și ideea intelectului activ este, poate fi dezavuată prin originarea ei — ceea ce seamănă cu o scuzare amabilă a întemeietorului liceului — în idealismul platonician?

De bună seamă, admițînd și niște sugestii și motive platoniciene, să admitem mai degrabă în deosebirea unui nou activ și a altuia pasiv, prefigurarea distincției moderne de invenție dialectică între intelect și rațiune.

De-am rămîne însă la ideea intelectului activ ca dezvoltare a unei reminiscențe platoniciene și în linia platoniciană am fi siliți să-l acceptăm pe Stagirit adept al așa zicînd „ineismului" întemeietorului Academiei. Cînd, mai degrabă, intelectul activ în funcția sa formativă ar aduce cu aprioriismul — în înțelesul său kantian, dar fără dezvoltările idealist-subiective din cadrul acestuia. Apriorism, cît acesta presupune spontaneitatea sau puterea creatoare a minții noastre.

[1] Mircea Florian, în *nota 2*, la *Analitica secundă*, *Organon*, II, p. 191.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar și cît intelectul activ în înțelesul aristotelician aduce cu o putere autonomă, deși autonomia nu este dusă pînă la o separație absolută. Mult discutată, stabilirea aristoteliciană își justifică interesul prin aceea că aduce într-adevăr o lumină în problema nous-ului, „poate cea mai importantă, dar și cea mai obscură din filosofia aristoteliciană"[1].

Fără intelectul pasiv, așadar, cel intuitiv, sau activ, sau creator, nu ar putea să gîndească nimic, însă — pe de altă parte — nu e reductibil la acela.

„Nous-ul pasiv este natura, este de asemenea și nous-ul în sine, care în suflet simte și își reprezintă"[2]. El este potențialitate, este un „geometru care doarme", în timp ce intelectul activ, conform substanței lui, este activitate.

Așa fiind, intelectul creator nu poate să gîndească fără celălalt, pentru că acela îi este corelativ. Nu ar putea fi activitate, nu ar putea fi principiu informator, fără o materie pe care s-o activizeze și informeze, s-o transforme din posibil în actual, pentru că, intelect pasiv — intelect activ se suprapun cuplului potențial — actual.

O trecere de la posibil la act avem și în gnoseologia platoniciană. Numai că, în cazul acesteia, actualizarea prin reamintire nu este *formativă*. La Aristotel însă intelectul activ gîndește materia celui pasiv, o *reformează* dacă și-o face a sa. Intelectul activ stabilește ceea ce numim noi azi unitate a subiectivului și obiectivului. „*Nous* este ceea ce e activ, gîndirea și ceea ce este gîndit. *Nous* — gîndirea este subiectivul; ceea ce e gîndit, obiectivul; Aristotel le deosebește, fără îndoială, dar tot atît de riguros și de ferm enunță el și identitatea ambelor. În limbajul nostru, absolutul, adevărul este numai acel ceva a cărui subiectivitate și obiectivitate sînt totuna; sînt identice, această concepție se găsește tot astfel la Aristotel". Acesta ajunge la „nous-ul care se gîndește pe sine"[3]. Dacă așa stau lucrurile, și este posibil să stea astfel pentru aceea că intelectul activ nu adaugă cunoștință, neavînd în sine ceva înnăscut, el dă forma universală și atunci semnifică altceva decît transpunerea unei interpretări platoniciene, în termeni aristotelicieni. Mai degrabă, dacă ținem seama de niște

[1] Mircea Florian, *Op. cit.*, p. 191.
[2] G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, Ed. Academiei, 1963, vol. I, p. 632.
[3] *Ibidem*, p. 634.

https://biblioteca-digitala.ro

insuficiențe în statornicirea statutului intelectului activ, Stagiritul — parcă — stabilește un fel de apriorism pentru că intelectul activ este în-formator, dar nu deținător de cunoștință. Firește, analogia cu apriorismul (kantian) rămîne simplă analogie, operantă doar în limitele în care acestea o permit, atîta cît avem a face cu ideea intelectului activ ca dătător de forma universală, cumva din sine. Idealismul subiectiv nu este însă nici măcar vag implicat dacă „forma universală" e, totuși, luare de cunoștință.

Dificultatea în care intră Stagiritul ține de o evidentă tendință de apăsare pe ceea ce deosebește și separă intelectul pasiv de cel activ, în-formator.

De aceea, impasul aristotelician este de necontestat, dar nu se poate, prin urmare, nici nega deschiderea către înțelegerea bivalenței funcționale a intelectului.

Aceasta apare la Stagirit și numai ținînd seama de ea și operînd cu ea am putea — este o ipoteză — rezolva autonom și nu heteronom prin chemarea unor antecedente, deschizîndu-l pe Aristotel către noi și nu făcînd din el o natură aluvionară, dificultatea de la care porneam.

Anume, contradicția semnalată nu pare a fi ruinătoare pentru aristotelism, deoarece în fondul ei sau în principiul ei ascunde altceva decît o inconsecvență, o concesie idealistă etc. Stagiritul, convins de rolul și valoarea inducției stabilea că trebuie să cunoaștem primele principii cu ajutorul inducției. Și în continuare: „Căci în acest chip, senzația ne dezvăluie generalul". Pe de altă parte însă, încheia: „principiile sînt obiectul intelectului intuitiv"[1].

O contradicție? Nu, o *complementare*, mai degrabă, dar acceptînd în generalul indus, abstracția cu toate ale ei.

Abstracția, așa cum Marx în *Contribuțiuni la critica economiei politice* o înțelegea, ca o anume determinare desprinsă analitic, ca rezultatul unei operațiuni inductive.

„Animalele fără fiere au viață lungă" este rezultatul unei înaintări inductive care presupune desprinderea comunului și esențialului, depășirea concretului sensibil și instalarea în planul abstracției.

[1] Aristotel, *Analitica secundă*, II, 19, 100 a.

https://biblioteca-digitala.ro

Intelectul intuitiv însă ar semnifica mai mult şi ar aduce mai mult, el ar pune cunoaşterea în posesia totalităţii bogate, „cuprinzînd o mulţime de determinări şi de relaţii", cum înţelegea Marx, concretul logic[1].

Să fie oare intelectul activ asemenea raţiunii (în accepţia ei kantiană şi hegeliană şi admisă, în fapt, şi de Marx) şi să fi fost astfel Stagiritul la începuturile ideii de concret logic?

Nu mi se pare o imposibilitate sau o modernizare a aristotelismului dacă zăbovim ceva mai îndelung asupra ultimei fraze a cap. 19 al *Analiticii secunde*.

„Astfel aflăm în fraza în cauză, intelectul intuitiv este principiul principiului ştiinţei, *întocmai cum totalitatea ştiinţei* este într-un raport asemănător cu *totalitatea lucrurilor*".

Intelectul intuitiv, în alte cuvinte, ar totaliza, fiind principiul principiului ştiinţei; el nu ar lucra cu abstracţii izolate, nu s-ar opri la cutare sau la cutare determinaţie. Cum „totalitatea ştiinţei" reproduce „totalitatea lucrurilor", intelectul activ descoperă *principiul principiului* în acelaşi timp rezultat şi punct de plecare. Fiindcă principiile întemeiază ştiinţa şi ştiinţa este o apropiere ideală a lucrurilor, o reproducere a totalităţii acestora.

Firește că Aristotel nu avea un concept clar al concretului logic şi totodată nici nu realiza ideea procesualităţii abstract-concretului logic, tocmai pentru faptul că tindea să apese prea mult pe separaţia dintre intelectul pasiv şi intelectul activ.

Dincolo de ceea ce n-a reuşit să realizeze, Aristotel se impune însă prin uimitoarea intuiţie a unei idei fără de care în vremea noastră nu se poate lucra, bine, în filosofie.

Teoretician al cunoştinţei, Aristotel (ca de altminteri şi Heraclit, Democrit, sofiştii, Socrate, Platon, epicurienii, stoicii) nu înţelege efortul uman de cogniţie ca pe o întreprindere gratuită.

Adevărata înţelepciune este doar aceea care uneşte în sine cunoaşterea şi acţiunea. Cunoaştem pentru a putea mai mult, fiind recunoscuţi mai învăţaţi „oamenii de ştiinţă" decît „oamenii cu practică", practi-

[1] Karl Marx, *Contribuţiuni la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 226.

https://biblioteca-digitala.ro

ticienii înguşti. Nici contemplaţie pură, nici acţiune neluminată de ştiinţă ci ştiinţă în vederea unei acţiuni bine conduse. Numai astfel se va ajunge la habitusul raţional „al făptuirii în lucruri care privesc bunurile omeneşti"[1], la *prudenţă (frónesis)* echivalată nu mult prea tîrziu de Epicur cu înţelepciunea.

Termenul *prudenţă* nu mai are astăzi aceleaşi rezonanţe şi aceleaşi corespondente morale ca în vechime.

Iată cum îl lămureşte *Dicţionarul limbii române moderne: „Prudenţă* însuşirea de a fi prudent, prevedere, precauţie, circumspecţie".

Pentru greci însă *frónesis* (prudenţa) semnifica: I actul de a gîndi, de unde: 1. gîndire, plan; 2. percepţie, sentiment, înţelegerea unui lucru; II 1. raţiune, înţelepciune; 2. inteligenţă sau raţiune divină; 3. orgoliu[2].

Asemenea înţelesuri se află la Xenofon, la Platon, la Aristotel, la Euripide, la Isocrate şi în fine, mai expres, la Epicur.

Primul şi cel mai însemnat bun, scria Epicur lui Menoiceus, este *frónesis*, înţelepciunea practică, fiindcă „din ea izvorăsc toate celelalte virtuţi"[3].

Mai de preţ decît filosofia în înţeles de contemplaţie a esenţelor, fiind o filosofie coborîtă din cer pe pămînt, prudenţa este un habitus al acţiunii, o înţelepciune în mişcare, activă şi activantă, suport al întreprinderilor noastre şi îndreptar al lor. Dar acea prudenţă (înţelepciunea practică), este izvorul tuturor virtuţilor şi înţeleptul, idealul către care să tindem şi după care să ne modelăm.

Înţelepţii greci găsiseră, aşadar, rostul filosofiei: anume de a fi bătălie pentru om.

Mai datorăm celor vechi şi fondul de bază al limbajului filosofic. Se înţelege că nu s-a rămas la limbajul lor, vremurile următoare adăugînd noi termeni şi noi semnificaţii celor deja intraţi în circulaţie. Cu toate acestea, semnificaţiile originare n-au fost anulate.

---

[1] Aristotel, *Etica nicomahică*, VI, 5, 1140 b.
[2] Gf. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, art. *frónesis*.
[3] *Scrisoarea către Menoiceus*, în Diogenes Laertios, *Despre viaţile şi doctrinele filosofilor*, X, XXVII, 132.

https://biblioteca-digitala.ro

Bunăoară, deși noi, astăzi, lucrăm cu un alt concept al filosofiei decît grecii, nimeni nu ar putea, în mod serios, să conteste adevărul magistralei definiții aristoteliciene: filosofia este știința ființei ca ființă. Cum nimeni n-ar putea să pună sub semnul întrebării nici adevărul semnificațiilor grecești sau romane ale: principiului, substanței, cauzei, formei, materiei, categoriei, intelectului, rațiunii, științei, obiectului, subiectului etc.

Semnificațiile grecești și romane, chiar dacă sînt schimbate prin îmbogățire, constituie, orice s-ar spune, impulsul inițial și materia originară.

Și aici, am putea spune cu Sir Henri-Sumner Maine că „Exceptînd forțele naturii nimic nu se mișcă în acest univers, care să nu fie grec la originea sa".

Cînd Dimitrie Cantemir, conștient de actul său istoric de etitorie culturală, întocmea acea *Scară a numerelor și cuvintelor streine tîlcuitoare*, proba rolul fundamental al grecilor și romanilor în constituirea limbajului filosofic, recurgînd la cultura lor pentru a ne ajuta să vorbim filosofic.

Ce altă verificare a perenității operei celor vechi, mai autentică, decît această tîrzie chemare a lor să ajute la constituirea unei culturi?

Dimitrie Cantemir spune: activitas, aporia, argument, atomiștii, atomuri, axioma, atheist, dialectic, experiența, ithica, ideea, categorii, materie, metamorfosa, metafizica, praxis, probă, schipticesc, siloghismos, theorie etc.

Nu este vorba numai de o valorificare din perspectivă etimologică a limbajului filosofic grec și roman, pentru că Dimitrie Cantemir preia în primul rînd semnificațiile. De pildă el, ca și anticii, înțelege prin *experiența*: „Dovadă, ispită carea să face cu lucrul, cu simțirea"; prin *metafizica* „învățătura carea arată lucruri mai sus de fire"; prin *praxis:* „facere după învățătură, urmarea lucrului"; prin *teorie:* „privală, știința, viderea, cuprinderea minții"[1].

[1] Dimitrie Cantemir, *Scară a numerelor și cuvintelor streine tîlcuitoare*, în *Istoria hieroglifică*, Editura Minerva, 1973. ediție ilustrată.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru toate aceste motive, și se înțelege și pentru altele necvocate aici, reintoarcerea în vreme nu înseamnă evaziune din prezent, ci aplecare asupra alcătuirii noastre.

Istoria nu ne îndepărtează de vremea în care trăim și nu este un refuz asumării responsabile a realităților contemporane.

Prin istorie ne descoperim structurile esențiale, pe frontispiciul ei stind îndemnul delfic: *gnoti seautón*.

Această *Antologie*, deocamdată numai de filosofie greacă și romană, are o asemenea menire. Dacă și-o îndeplinește sau nu, fiecare cititor în parte va judeca. Oricum, ea nu suplinește lectura integrală a filosofilor, nici însă nu este o vagă introducere în opera lor.

Prin condiția ei imperfectă (de vreme ce este o selecție și orice selecție poartă semnul subiectivității celui ce o face) această antologie fiind foarte cuprinzătoare tinde să depășească limitele genului.

Reluare a unei idei de antologie mai vechi, aceea scoasă în 1943 de N. Bagdasar, Virgil Bogdan și C. Narly, *Antologia* de față, atît prin mai marea bogăție de texte cît și, mai ales, printr-o mai riguroasă și obiectivă selecție depășește esențial varianta anterioară.

Pornind de la *Antologia* din 1943 și lucrînd într-o primă etapă cu doi dintre autorii ei, N. Bagdasar și Virgil Bogdan, Octavian Nistor a lărgit considerabil aria de cuprindere. *Antologia* de față, mult mai completă și mai științific alcătuită, este o introducere în filosofia veche greacă și romană de ale cărei virtuți oricine o va parcurge se va convinge. Ea este, am credință, o operă trainică, aducătoare de bucurie pentru toți cei care au plăcerea filosofiei.

G. VLĂDUȚESCU

https://biblioteca-digitala.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cele două volume ale *Antologiei* de față, cuprinzînd filosofii și orientările filosofice europene de la presocratici pînă la filosofia neoplatonică inclusiv, folosesc ca punct de plecare *Antologia filosofică* a lui N. Bagdasar, Virgil Bogdan și C. Narly, apărută în 1943 în Editura Casa Școalelor.

În intenția autorilor N. Bagdasar, Virgil Bogdan și Octavian Nistor, aceste volume, care acoperă perioada menționată, urmau să facă parte dintr-o serie care să prezinte evoluția gîndirii filosofice, lăsînd la o parte filosofia indiană și extrem-orientală, pînă în secolul douăzeci.

În timpul elaborării *Antologiei*, prin plecarea dintre noi a distinșilor profesori Nicolae Bagdasar și Virgil Bogdan, sarcina principală a continuării ei a revenit lui Octavian Nistor.

Extinzînd și completînd aria ei de cuprindere, în *Antologia* de față s-au introdus filosofi și școli filosofice care nu figurau în *Antologia* din 1943. Astfel, s-a completat perioada presocratică, introducîndu-se texte din atomiști: Leucip, Democrit; au fost incluși sofiștii: Protagoras, Gorgias, Prodicos, Hippias; au fost cuprinse școlile socratice; s-au completat textele din Platon și Aristotel, acordîndu-se acestor figuri impunătoare ale gîndirii antice un spațiu comparativ mai mare, care le revine pe drept, ținînd seama de marea influență pe care au avut-o în evoluția ulterioară a filosofiei, de asemenea s-au indicat în prezentări principalele opere ale acestor filosofi; a fost adăugat stoicismul din epoca elenistică: Zenon, Cleanthe, Crisip; s-au introdus,

https://biblioteca-digitala.ro

în cadrul epicurismului, texte din Epicur și Lucian din Samosata; texte ale sceptic ilor: Pyrrhon, Arcesilaos, Carneades, Anaesidemus, Sextus Empiricus; a fost inclus Philon din Alexandria.

S-au elaborat prezentări introductive pentru filosofii și școlile filosofice cu care s-a completat *Antologia*; prezentările introductive din vechea *Antologie* au fost substanțial revăzute și îmbunătățite din perspectiva filosofiei noastre marxist-leniniste, astfel încît cea mai mare parte a acestora sînt, în esență, prezentări noi. În sumarul fiecărui volum sînt indicați, la fiecare filosof sau școală filosofică, atît autorii inițiali ai selecției textelor și ai notelor introductive, cît și autorul modificărilor și completărilor.

În măsura posibilului, traducerile textelor filosofice prezentate în vechea *Antologie* au fost înlocuite cu traduceri noi, edite sau inedite. În unele cazuri, a fost necesar să se recurgă la alte traduceri decît cele din limba originală: unele fragmente din Platon și fragmentele din Philon, din germană, iar fragmentele din Plotin, existente în vechea *Antologie*, din franceză.

Spre deosebire de vechea *Antologie*, lucrarea de față beneficiază de un aparat științific. S-au dat trimiterile după edițiile standard: pentru presocratici, după Diels-Kranz, ed. 9, 1959—1960; pentru stoici, după H. von Arnim, retipărit în 1964; iar pentru Platon și Aristotel, s-a indicat paginația ediției Stephanus, respectiv Bekker și s-au menționat la fiecare text autorii traducerilor.

Noua *Antologie* a fost completată cu o bibliografie selectivă, concepută ca un prim instrument de lucru, și cu un indice de nume. Acolo unde a fost necesar s-au dat explicații, în note, unor nume mitologice.

Identificarea fragmentelor prezentate, trimiterile la ediția standard și o ultimă actualizare a bibliografiei, au fost realizate de Adrian Rezuș. George Chirilă a adus completări unora dintre notele introductive. Le mulțumim și pe această cale.

Indicele de nume a fost alcătuit de Octavian Nistor, în acord cu ediția Platon *Opere*, din care a apărut primul volum.

Potrivit unei tendințe din ce în ce mai răspîndite azi, am adoptat grafia: *filosof*, *filosofie*.

O.N.

https://biblioteca-digitala.ro

I RESOCRATICI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ŞCOALA DIN MILET

THALES

Thales a trăit între aprox. 624 şi aprox. 545 î.e.n. S-a născut la Milet (Asia Mică), şi a fost negustor îmbogăţindu-şi cunoştinţele de geometrie, de astronomie şi filosofie prin călătoriile făcute în Fenicia şi Egipt. A fost considerat de Aristotel drept întemeietor al filosofiei greceşti. Marele merit al lui Thales stă în faptul că şi-a pus problema originii lucrurilor şi a încercat s-o rezolve, în opoziţie cu explicaţiile mitologice, printr-un singur principiu, reducînd astfel multiplicitatea fenomenelor la unitate. Acest principiu, element primordial, este după Thales, *apa*[1]. Ceea ce l-a făcut pe Thales să admită apa ca principiu unic, a fost capacitatea acesteia de a primi diferite forme, de a se modifica. În stare normală, ca este fluidă, dar poate să se solidifice, devenind gheaţă; prin evaporare, se transformă în nori care plutesc deasupra pămîntului, vaporii condensîndu-se devin ploaie. Prin retragerea apelor mării, rămîne uscatul, din pămînt ţîşnesc izvoare, ceea ce înseamnă că pămîntul a redevenit apă. Soarele însuşi care este fierbinte, atrage apa spre sine. Apa se întîlneşte în seminţe, în alimente, în organisme animale şi în plante. Apa e totdeauna în mişcare şi unde este mişcare este şi suflet şi viaţă. Concepţia filo-

[1] În legătură cu materialismul antic, Fr. Engels scria în *Dialectica naturii* (ed. III rom., p. 164): „Avem aici întregul materialism spontan care, la începuturile sale, contemplă în mod absolut firesc infinita varietate a fenomenelor naturii, ca fiind de la sine înţeleasă, şi o caută în ceva corporal determinat, în ceva particular, ca de exemplu, Thales".

https://biblioteca-digitala.ro

sofică a lui Thales este materialist-hilozoistă, adică materia conține viață, este însuflețită.[1] Thales a demonstrat teorema fundamentală potrivit căreia unghiurile înscrise în jumătatea unui cerc sînt drepte; a afirmat că luna este un corp opac luminat de soare; a explicat eclipsele prin interpunerea lunii între pămînt și soare, și a prevăzut o eclipsă solară, probabil cea din 585.

Thales nu a lăsat nimic scris.

ANAXIMANDROS

Anaximandros a trăit între aprox. 610 și aprox. 547 î.e.n. S-a născut ca și Thales, în Milet și a fost elevul acestuia. Asemenea dascălului său, avea întinse cunoștințe de astronomie, de geometrie și, în plus, de geografie. În *Despre natură*, prima scriere redactată în proză în istoria filosofiei Greciei antice, Anaximandros a formulat o concepție cosmogonică, prin care a încercat să explice lumea pur mecanic. El și-a pus problema nașterii lumii, a pămîntului și a viețuitoarelor susținînd ca principiu al lumii o substanță indefinită, și care se află nu într-un element sensibil, ca la Thales, ci în ἄπειρον *(àpeiron)*, adică într-o masă omogenă, fără început și sfîrșit în timp, infinită în spațiu, în veșnică mișcare, din care se nasc și în care se reîntorc toate lucrurile. Din această masă originară nedeterminată s-ar fi separat, prin opoziția contrariilor, mai întîi caldul și frigul, apoi din acestea fluidul, din fluid pămîntul, aerul și o sferă de foc care înconjoară pămîntul și aerul, „precum scoarța acoperă un copac". De aici s-au desprins soarele, luna și stelele. Primele organisme și viețuitoare au apărut sub formă de pești din apele mării, iar din ele, după ce marea s-a retras, s-au dezvoltat, prin adaptare la noile condiții, viețuitoarele de uscat. Omul însuși s-a născut din viețuitoare de alte specii și evoluția lui a durat cel mai mult, pentru că omul avea nevoie de o îngrijire mai îndelungată și, dacă s-ar fi născut ca om, n-ar fi putut să se mențină, — interesantă anticipare, deși atît

[1] De la ὕλη = materie și Ζωή = viață.

https://biblioteca-digitala.ro

de naivă, a teoriei originii naturale a omului. Se spune că Anaximandros ar fi construit un glob ceresc, o hartă a pămîntului și un ceas solar.

ANAXIMENES

Anaximenes a trăit între 588 și 524 î.e.n. S-a născut în Milet și a fost, se pare, elev al lui Anaximandros. După Anaximandros, principiul lumii este *aerul*, mai subtil decît apa lui Thales, mai determinat decît *infinitul* (ἄπειρον) lui Anaximandros, căruia îi atribuim însușirile infinității și mișcării. Din aer rezultă prin dilatare focul, iar prin condensare vîntul, norii, apa, pămîntul, pietrele. „Așa cum sufletul nostru este aer și ne menține, tot astfel cuprinde aerul întreaga lume." El a susținut, ca și Anaximandros, ideea că așa cum se naște, lumea și dispare, că nașterea și dispariția ei se succed periodic fără întrerupere în cursul infinit al timpului. Lui îi aparține ideea că luna este luminată de soare și tot el a făcut deosebirea între planete și stelele fixe.

TEXTE FILOSOFICE (ANAXIMANDROS)

B.1: Începutul... tuturor celor ce sînt este àpeiron-ul, (...) din el se nasc și tot în el pier, așa cum se cuvine (să se întîmple).

Căci, în ordinea timpului, toate își dau dreptate și se pedepsesc reciproc pentru nedreptatea pe care și-o fac una alteia.

B 2: (Natura àpeiron-ului) este aceea de a fi veșnic și fără bătrînețe.

Traducere de **Adrian Rezuș.**

https://biblioteca-digitala.ro

PITAGORA

S-a născut pe insula Samos și a trăit aprox. între anii 570 și 490 î.e.n. Pentru a se instrui, a călătorit în Egipt, ajungînd, se spune, pînă în Babilonia, Persia și India. Revenit la Samos, a început să-și expună ideile. Dar, fie de teama expansiunii perșilor, fie spre a se sustrage tiraniei lui Policrat, Pitagora s-a refugiat la Crotona, pe coasta de est a Italiei de sud, unde a întemeiat o asociație filosofică, mistico-religioasă și politică, exercitînd o mare influență atît la Crotona cît și în celelalte colonii grecești din Italia. Reprezentînd idei aristocratic-conservatoare, asociația, în fapt un partid al aristocrației sclavagiste, a ajuns în conflict cu partidul democratic care, dobîndind supremația politică, a declanșat persecuția împotriva lui Pitagora care s-a refugiat de data aceasta la Metapont, unde a și murit. Persecuțiile împotriva pitagoricienilor au atins punctul culminant spre jumătatea sec. 5 î.e.n., cînd sediile din Crotona și din alte orașe au fost incendiate, mulți dintre filosofi și-au pierdut viața, iar alții s-au refugiat în Grecia.

Pitagora a fost filosof, matematician, astronom și moralist. El se bucura de un atît de mare prestigiu în ochii discipolilor săi, încît autoritatea îi era invocată ca argument indubitabil în demonstrare: ἀστὰς σὴα — „el însuși a spus". Întrucît de la el n-a rămas nimic scris, nu se știe ce aparține din concepția pitagoriciană lui însuși și ce anume elevilor.

https://biblioteca-digitala.ro

„Ei s-au ocupat, spune Aristotel, cei dintîi cu matematica, au promovat-o şi, instruiţi în ea, au considerat principiile matematice drept principii ale întregii existenţe... Şi cînd observară că raporturile şi legile armoniei muzicale se pot reda prin numere, că celelalte lucruri sînt făcute în natura lor după asemănarea cu numerele, ajunseră la concluzia că elementele numerelor sînt elementele tuturor lucrurilor, şi că întregul univers se reduce la număr şi armonie." *(Met.*, I, 5.)

După Pitagora şi pitagoricieni principiul fundamental al existenţei este *numărul*. Căci, după ei, nimic nu este mai străin naturii numărului decît minciuna, natura însăşi nu are un duşman mai implacabil decît aceeaşi minciună, şi numai numărul cuprinde în sine adevăr. Fără număr şi proporţia dintre numere nimic nu poate fi nici sesizat, nici cunoscut. Numărul guvernează atît natura cît şi acţiunile oamenilor precum şi tot ceea ce fac ei. „Poţi vedea, spune unul dintre pitagoricieni, Philolaos, natura numărului şi forţa lui guvernînd nu numai în lucruri, ci şi în artele tehnice şi în muzică." Natura numărului, recunoaşte Philolaos, oferă generoase cunoştinţe şi instruieşte în legătură cu tot ce este îndoielnic şi necunoscut, şi dacă nu ar fi numărul şi esenţialitatea lui, nimeni nu ar putea cunoaşte nimic, nici despre ce sînt lucrurile în sine, nici despre raporturile lor.

Din principiul numărului, pitagoricienii au dedus zece opoziţii, care se întîlnesc pretutindeni în lume: limitat-nelimitat, par-impar, unu-multiplu, drept-stîng, masculin-feminin, repaos-mişcare, drept-strîmb lumină-întuneric, bine-rău, pătrat-dreptunghi, primul termen al fiecăreia din aceste opoziţii avînd o semnificaţie pozitivă, fiindcă exprimă ceva mai perfect decît contrariul lui. Totuşi, în ciuda acestor opoziţii, în univers domneşte ordinea şi armonia, întrucît principiul universului este numărul. Şi fiindcă în el domneşte armonia, Pitagora şi pitagoricii l-au numit *cosmos*, ei folosind pentru prima oară acest termen, care în greceşte înseamnă *ordine* şi *armonie*, în opoziţie cu termenul *haos*.

Pitagora şi pitagoricienii au făcut multe descoperiri în matematică, în astronomie, în acustică. Matematica le datorează: teorema despre

https://biblioteca-digitala.ro

pătratul ipotenuzei ca fiind egal cu suma pătratelor catetelor; aplicarea aritmeticii la geometrie, care a făcut posibilă în timpurile moderne, datorită lui Descartes, aplicarea algebrei la geometrie; sistemul decimal; tabla lui Pitagora; cifrele arabe. Astronomia le datorează: ideea dublei mişcări a pămîntului în jurul propriei lui axe şi în jurul „focului central" sau a soarelui; explicarea eclipselor lunii prin interpunerea pămîntului, şi a fazelor lunii, prin lumina reflectată a soarelui.

Considerînd că materia nu are decît proprietăţi matematice şi geometrice şi afirmînd că numărul este principiul existenţei, Pitagora şi adepţii săi au ajuns la idealism, la o simbolică mistică a numerelor, la exagerări şi idei superflue. Ei credeau că sufletul este înlănţuit de corp şi că prin moarte sufletul se eliberează.

https://biblioteca-digitala.ro

ȘCOALA ELEATĂ

XENOPHANES

S-a născut la Colofon (Asia Mică) cam pe la 570 î.e.n. și a murit după 480 î.e.n. S-a expatriat din cauza dominației persane, și după mulți ani de peregrinări prin Grecia ca rapsod, s-a stabilit la adînci bătrînețe în Eleea (Italia de Sud), unde luase ființă (540) o colonie de focieni, care de asemenea se refugiaseră spre a evita dominația persană. Xenophanes este întemeietorul școlii eleate, după care diversitatea și mișcarea lumii nu sînt decît iluzii ale simțurilor, adevărata existență — care nu poate fi cunoscută decît prin rațiune — este unică, imobilă și neschimbătoare. Această teză metafizică a fost una dintre sursele idealismului platonic. Trebuie menționat totuși că argumentele eleaților, prin care aceștia încercau să demonstreze imposibilitatea mișcării și a diversității, au contribuit la dezvoltarea dialecticii antice, privind problema exprimării cu ajutorul noțiunilor logice a caracterului dialectic al mișcării și dezvoltării. Xenophanes a criticat pe Homer și Hesiod, care au atribuit zeilor vicii și păcate omenești,

Fiicele soarelui, harnic trudind să mă scoată-n lumină,
Mîna ușor și-o purtau către creștet să-și lunece vălul...
Porțile care despart drumul zilei de-al nopții se află
Prinse de-o parte și de alta cu praguri înalte de piatră.
Cît sînt de nalte, uși mari le-mplinesc și le umplu cuprinsul
Cheile-ntr-una se schimbă... iar Dike le ține, amara.
Blînd cumpănind spre ea glas de rugă fecioarele sfinte

[1] *Fragmentele eleaților*, București, „Casa Școalelor", 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

este existența însăși în plenitudinea ei; este „unul și totul", ἓν καὶ πᾶν. „Privind întregul univers, spune Aristotel despre Xenophanes, el a denumit unitatea, pe care o percepea în sine, Dumnezeu".

PARMENIDE

S-a născut aprox. în 540/539 î.e.n. la Eleea (Italia de Sud). A fost elevul lui Xenophanes și este cel mai de seamă reprezentant al școlii eleate. Platon, care a fost puternic influențat de concepția lui, îl numește „marele Parmenide", „respectabil și redutabil" în același timp, și atribuie gîndirii sale o „extraordinară adîncime". În poemul său *Despre natură*, care cuprinde două părți, una ce tratează despre adevăr, alta ce tratează despre părere, Parmenide susține că existența există și nonexistența nu există; că numai existența poate fi gîndită; că nu este existență fără gîndire, nici gîndire fără existență; că gîndirea și existența sînt unul și același lucru; că existența este mai presus de timp și spațiu; că nu are nici început, nici sfîrșit, nu s-a născut și nu va dispărea, că e indestructibilă, neschimbătoare, imuabilă, infinită și perfectă. Multiplicitatea, devenirea, schimbarea, apariția și dispariția, sînt produsul părerii, al simțurilor, au numai o existență aparentă, iluzorie, fantomatică. Parmenide oferă, ipotetic, și un tablou cosmologic bazat pe părere, pentru muritorii cărora le place aparența. Lumea se compune din două elemente primordiale: focul, eteric, luminos, ușor, care e principiu activ și masa, densă, întunecoasă, grea, care e principiu pasiv.

https://biblioteca-digitala.ro

B 24: Întreg vede zeul, întreg gîndește, întreg aude.
B 25: Ci fără trudă, cu tăria gîndului zguduie totul.
B 26: Veșnic rămîne în același loc fără să se miște cu nimic, și nici nu i se cade să se mute cînd ici, cînd colo...
B 34: Cît privește adevărul (Zó ϛαφές), nu-i om să-l fi văzut, nici în stare să-l știe, fie despre zei, fie despre toate cîte sînt aici pomenite; căci și de s-ar întîmpla cuiva, mai bine decît oricui, să spună un lucru cu noimă (τετελεσμένον), încă de știut nu l-ar ști; căci tuturor le e dată părerea[1]

Traducere de D. M. Pippidi

TEXTE FILOSOFICE (PARMENIDE)

Despre natură

Prolog:

B1: Lin mă purtau telegarii spre tărîmuri dorite în suflet
Și mă duceau pe cărarea cea mult lăudată, pe unde
Zînele poartă departe de lume pe omul cuminte.
Drumul acesta l-am luat; într-acolo răzbiră cu carul
Fără de greș telegarii. Fecioare mi-erau călăuze.
Strînsă-n vîrtejul de roți, de o parte și de-alta, și-ncinsă,
Zvon ca de fluier dădea osia prinsă-n buccele, de-ndată
Ce se-avîntau prin văzduh din lăcașul de beznă al nopții
Fiicele soarelui, harnic trudind să mă scoată-n lumină,
Mîna ușor și-o purtau către creștet să-și lunece vălul...
Porțile care despart drumul zilei de-al nopții se află
Prinse de-o parte și de alta cu praguri înalte de piatră.
Cît sînt de nalte, uși mari le-mplinesc și le umplu cuprinsul
Cheile-ntr-una se schimbă... iar Dike le ține, amara.
Blînd cumpăniră spre ea glas de rugă fecioarele sfinte

[1] *Fragmentele eleaților*, București, „Casa Școalelor", 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

Și-o hotărîră pe dată să tragă zăvoarele porții.
Ușile date în lături își cască-n tot largul un gol și
Fac să se-nvîrte pe rînd în gaura lor balamale
Trainic lucrate în bronz și bătute cu nituri și cuie
Grabnic prin porțile-acestea își prinseră zinele calea
Caii și carul trăgîndu-i de-a dreptul pe drumul cel mare.
Blînd și cu drag m-a primit în lăcașuri zeița și luîndu-mi
Dreapta în mînă-i grăi, cu dulceață-ndemnîndu-și cuvîntul:

— Tinere, tu care vii de pe alte tărîmuri cu caii,
Pragul acest-atingînd și-nsoțit de prea sfinte fecioare,
Bun venit! Nu ceasul rău te-a-ndemnat pe făgașul acesta,
(Care-i așa depărtat de cărările bine bătute)
Ci Legea bună și Dike. Se cade acuma să afli
Totul: și miezul statornic ce stă-n adevăr, cu-nchegata
Lui rotunjime, să-l știi ca și cele gîndite de oameni...
Tu n-ai să vrei să le dai crezare deplină; și totuși,
Ai să le-asculți, de-ai să vezi că prin toate străbat întru totul[1].

Traducere de Simina Noica

Adevărul

B2: [...] Haidem, am să-ți spun (dar tu, ascultîndu-mi vorba, ia aminte) care sînt singurele căi de cercetare ce pot fi gîndite: una, care afirmă că este și că nu-i chip să nu fie, e calea convingerii (ce întovărășește adevărul); cealaltă, care afirmă că nu e, și că trebuie să nu fie, aceasta, ți-o spun, e o cale ce nu poate fi cîtuși de

[1] *Antologie lirică greacă*, București, Editura Univers, 1970, p. 147–148.

https://biblioteca-digitala.ro

puțin cercetată: căci nici de cunoscut n-ai putea cunoaște ce nu e (pentru că nu-i posibil), nici să-l exprimi...

B3: [...] căci e totuna a gîndi și a fi.

B4: Privește cu gîndul cum lucrurile depărtate sînt totuși cu adevărat apropiate; căci nu va despărți ființa de legătura-i cu ființa, nici de-ar fi pe de-a-ntregul împrăștiată, în tot chipul, cu atîta rînduială, nici de-ar fi strînsă laolaltă.

B5: [...] mi-e tot una, de unde voi începe; căci acolo mă voi întoarce iarăși.

B6: Trebuie spus și gîndit că ființa este; căci a fi este (posibil), dar neantul nu e (posibil), tocmai ceea ce ți-am poruncit să iei aminte. De la această dintîi cale pe care orbecăiesc muritorii neștiutori, oameni cu două capete; căci în pieptul lor nepriceperea călăuzește mintea rătăcită, iar ei sînt purtați ca surzii și orbii, prostiți, gloată fără judecată, în ochii cărora a fi și a nu fi e tot una și nu-i tot una, pentru care în fiece lucru e o cale de întoarcere.

B8: Mai rămîne dar să aduc vorba despre calea ce zice că ființa este. De-a lungul ei, sînt semne în număr mare cum că, nenăscută fiind, aceasta e și nepieritoare, întreagă, neclintită și fără capăt: nici nu era, nici nu va fi, de vreme ce e acum laolaltă, una și neîntreruptă. Ce obîrșie i-ai putea găsi? Ce fel și de unde ar fi putut crește? Căci n-am să te las să spui, nici să gîndești că (s-a putut ivi) din neființă; nu se poate spune într-adevăr, nici gîndi că ceea ce este, există. Și apoi ce nevoie ar fi putut-o face, ivită din nimic, să se nască mai tîrziu ori mai devreme? Așa că trebuie neapărat (să credem) că este întru totul, ori că nu este. Și iarăși niciodată tăria convingerii nu va îngăduința că din neființă se poate naște altceva decît neființă. Din această pri-

https://biblioteca-digitala.ro

cină, dreptatea n-a lăsat (știința) nici să se nască, nici să piară, slobozind-o din legături, ci o ține bine. Hotărîrea în această privință stă în alternativa: este sau nu este. Hotărît e, însă, cum și trebuia, că, neputînd fi nici gîndită, nici formulată, una din căi cere a fi lăsată la o parte (căci nu e calea adevărată) și că cealaltă, care zice *este*, e și cea adevărată. Cum ar putea, într-adevăr, să piară ceva care este, cum ar putea să se nască? Căci, de s-a născut, nu este, și nici că trebuie să fie cîndva în viitor. Astfel naşterea se stinge, iar moartea e vorbă goală.

Nici divizibilă nu-i, pentru că e toată la fel: niciunde nu se află un mai mult ori un mai puțin în stare să-i împiedice continuitatea, ci toată e plină de ființă. În felul acesta e în întregime continuă: înlăuntru-i ființa se mărgineşte cu ființa.

Ci, nemișcată în hotarele unor cumplite legături, stă fără început și sfîrșit, de vreme ce naşterea și moartea au fost alungate departe, gonite de convingerea adevărată. Aceeași în aceeași stare zăbovind, zace în sine și astfel, neclintită, rămîne locului. Amarnica nevoie o ține în strînsoarea ce-o înconjoară din toate părțile pentru că nu-i îngăduit ca ființa să fie neisprăvită. Astfel, se face că nu-i lipsește nimic; căci de i-ar lipsi ceva i-ar lipsi totul.

E totuna a gîndi și gîndul că (ceva) este; doar, fără ființa în care e exprimat, nu vei găsi niciodată gîndul. Căci nimic nu este, nici nu va fi, afară de ființă cită vreme soarta a constrîns-o să fie întreagă și nemișcată. Vorbe goale fi-vor dar toate cîte au fost scornite de muritori cu gîndul că-s adevărate: naşterea și moartea, a fi și a nu fi, schimbarea locului ori a strălucitoarelor culori.

De vreme ce (așa cum am spus) există un ultim hotar, acesta-i împlinit de jur-împrejur, asemenea masei unei

https://biblioteca-digitala.ro

sfere bine rotunjite, în toate părțile ei, deopotrivă cumpănite față de mijloc. Căci nu-i îngăduit (ca ființa) să fie ici sau colo cu ceva mai mare sau cu ceva mai mică, de vreme ce nu există neființa, care s-o împiedice să ajungă la ceva de aceeași natură. Iar ființa nu-i nici ca într-un loc mai multă, într-altul mai puțină, ci peste tot neatinsă: ca una care, fiind în aceeași măsură în fiece punct, se găsește în aceeași măsură pretutindeni înăuntrul marginilor ei.

Aici întrerup vorba-mi vrednică de crezare și gîndul despre adevăr.[1]

Traducere de D.M. Pippidi

TEXTE FILOSOFICE (MELISSOS)

Despre natură sau despre ființă

1. Din veci era aceea ce era și-n veci va fi. Căci dacă se năștea, neapărat că, mai înainte de a se fi născut, nu era nimic ; iar dacă nu era nimic, în nici un fel nu se putea naște ceva din nimic.

2. De vreme ce, prin urmare, nu s-a născut, înseamnă că este și a fost în veci, după cum va fi în veci, iar început nu are, nici sfîrșit, ci este nemărginit. Căci dacă s-ar fi născut, ar avea un început (întrucît născut fiind trebuia să înceapă cîndva) și un sfîrșit întrucît născut fiind trebuia să se curme cîndva; de vreme ce însă nici n-a început, nici n-a sfîrșit, era din veci, și în veci va fi, iar început nu are nici sfîrșit. Căci veșnic nu poate fi decît totul.

3. Dar la fel cum este veșnic, trebuie să fie în veci nemărginit și în privința mărimii.

---

[1] *Fragmentele eleaților*, București, „Casa școalelor", 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Aceea ce are început și sfîrșit nu este nici veșnic, nici nemărginit.

5. Dacă nu ar fi unul, s-ar mărgini de un altul.

6. Căci fiind nemărginit reiese că e unul într-adevăr, dacă ar fi două, ele n-ar putea fi nemărginite, ci s-ar mărgini între ele. [...][1]

Traducere: A. Marinescu-Strihareț și C. Noica

[1] *Izvoare de filosofie*, București 1942.

https://biblioteca-digitala.ro

HERACLIT

S-a născut la Efes, oraş situat pe coasta din faţa insulei Samos şi a trăit între aprox. 540 şi aprox. 475 î.e.n. A fost unul din cei mai mari filosofi presocratici. El era supranumit şi „obscurul", de asemenea „filosoful care plînge", în opoziţie cu Democrit („filosoful care rîde") — din cauza ideilor sale profunde, a stilului său eliptic, metaforic, oracular, bogat în antiteze, la care a recurs, nu fără intenţie, spre a formula concepţia sa mai puţin accesibilă cunoaşterii ei de către mulţime, care, după el, este puţin receptivă la adevăr. În opoziţie cu contemporanul său, Parmenide, care afirma că nu este decît o singură existenţă, imuabilă şi eternă, şi că schimbarea nu-i decît simplă aparenţă, Heraclit susţine că totul în natură este devenire continuă şi permanentă. Nimic nu stă pe loc, totul se schimbă, devine, curge. „Nu ne putem scufunda de două ori în acelaşi rîu", fiindcă fără încetare alte şi alte valuri vin şi trec, rîul nu mai e acelaşi şi, totodată, noi înşine sîntem alţii, am devenit, nu am rămas aceiaşi. Nimic nu e staţionar, permanent, totul este mişcare, mobilitate, devenire. În orice lucru sau fenomen este cuprinsă opoziţia şi fiecare termen al opoziţiei se petrece în celălalt. Lupta este începutul tuturor lucrurilor. Totul este o identitate mobilă de contradictorii: născut-nenăscut, veghe-somn, pieritor-nepieritor, viaţă-moarte, înalt-adînc, tinereţe-bătrîneţe, bun-rău. „Toate sînt una", „din toate unul şi din unul toate", totul se divide, se separă şi apoi se reuneşte, contrariile împăcîndu-se, opoziţiile devenind armonie, ca armonia arcului şi a lirei. „Boala

https://biblioteca-digitala.ro

face plăcută sănătatea, răul face plăcut binele, foamea face plăcută saţietatea, iar oboseala face plăcută odihna.". Lumea aceasta, pe care n-a creat-o vreun zeu sau vreun om, care a fost din eternitate şi va exista în vecie, este compusă dintr-o substanţă primordială, pe care Heraclit o numeşte foc, „foc veşnic viu", material, dar şi subtil, inteligent, care se aprinde şi se stinge cu măsură (fără a se stinge complet). Focul guvernează toate lucrurile. Din foc provin toate şi în foc se întorc, aşa cum marfa se schimbă în bani şi banii în marfă. Din foc ia naştere apa, din apă pămîntul, ceea ce Heraclit numeşte „drumul în jos", şi din pămînt apa, din apă focul, ceea ce se numeşte la el „drumul în sus". Acest circuit are loc permanent, fără încetare, din eternitate în eternitate. „Focul trăieşte moartea pămîntului şi aerul moartea focului; apa trăieşte moartea aerului, pămîntul moartea apei. Moartea focului înseamnă naşterea aerului şi moartea aerului este naşterea apei." Heraclit identifică focul şi cu necesitatea, cu destinul, cu justiţia şi raţiunea (λόγος) supremă, principiu şi cauza ordinii universale. Focul nu este în afară şi mai presus de unitatea contrariilor, ci este chiar această unitate; filosoful din Efes reprezintă, astfel, faţă de politeismul iniţial, un panteism fizic.

După Heraclit tot ce se întîmplă în lume este rezultatul luptei şi al confruntării, şi nu există armonie fără existenţa contrariilor. Deşi „gîndirea este comună tuturor", cei mai mulţi oameni nu-i urmează, ei, ci se lasă conduşi de păreri greşite, de simţuri, cu toate că ochii şi urechile sînt martori infideli pentru sufletele necultivate. „A gîndi bine este cea mai mare virtute, iar înţelepciune înseamnă să spui adevărul şi să acţionezi potrivit naturii, dîndu-i ascultare." „Pentru lege poporul trebuie să lupte ca şi pentru un zid".

Dintre gînditorii presocratici, Heraclit a exercitat cea mai puternică influenţă asupra filosofiei din antichitate şi pînă în perioada modernă.

Marx şi Engels au dat o înaltă preţuire concepţiei filosofice a lui Heraclit din Efes, văzînd în el pe unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai gîndirii materialiste antice, precursor al filosofiei materialiste moderne. Lenin l-a socotit pe Heraclit drept „unul dintre întemeietorii dialecticii".

https://biblioteca-digitala.ro

B 30: Această lume, aceeași pentru toți, n-a făurit-o nici vreunul dintre zei, nici vreunul dintre oameni. Ea a fost întotdeauna și va fi un foc veșnic viu, care după măsură se aprinde și după măsură se stinge.

B 90: Toate se schimbă în egală măsură cu focul și focul cu toate, așa cum mărfurile se schimbă în aur și aurul în mărfuri.

B 6: Soarele nu numai că este în fiecare zi nou (νέος), dar este mereu nou (νέος).

B 91: Nu ne putem scufunda de două ori în același râu și nici atinge de două ori substanța pieritoare într-o stare identică cu sine însăși; ci prin avîntul și prin iuțeala transformării, ea se dispersează și iarăși se comprimă (mai precis zis, nici din nou, nici mai tîrziu, ci concomitent se strînge și se relaxează, se apropie și se îndepărtează).

B 49a: Coborîm și nu coborîm în aceleași ape curgătoare, sîntem și nu sîntem.

B 36: Pentru suflete, a deveni apă înseamnă moarte, iar pentru apă, înseamnă moarte a deveni pămînt. Apa ia totuși naștere din pămînt, iar sufletul din apă.

B 2: De aceea datoria noastră este să ne orientăm după ceea ce este comun (ξυνός). Cu toate acestea, deși logosul este comun, cei mai mulți trăiesc ca și cînd ar avea doar gîndirea (φρόνησις) lor proprie.

B 50: Există întregul (τὸ πᾶν) divizat-nedivizat, născut-nenăscut, muritor-nemuritor, logos-veșnicie, tată-fiu. Dîndu-mi nu mie ascultare, ci logos-ului, înțelept este să căderi de acord că toate sînt una.

B 31: Transformările focului: mai întîi mare, din mare, jumătate devine pămînt, jumătate vîrtej de foc. Într-adevăr, el susține că focul, sub acțiunea logos-ului, divinitate care le gospodărește pe toate, este preschimbat, prin inter-

https://biblioteca-digitala.ro

mediul aerului, în apă, care e întocmai unui germene al ordinii universale, și pe care Heraclit o numește mare. Din aceasta se ivesc iarăși pământul și aerul și tot ce se găsește între ele. El expune apoi lămurit felul în care are loc revenirea și incendiul universal: (pământul) se împrăștie, devenind mare și, conform aceluiași logos, își menține măsura pe care o avea mai înainte de a fi devenit pământ.

Philon din Alexandria, *Quaestiones in Genesiu*, III, 5 (p. 178, ed. Aucher)[1]. Trebuie să se știe că părțile lumii constituie o dualitate și se află în opoziție reciprocă *(contra se invicem constitutas)*: pământul se împarte în munți și cîmpii, apa în apă dulce și în apă sărată... tot așa și atmosfera în iarnă și în vară, precum și în primăvară și toamnă. (De la această idee a pornit și Heraclit cînd și-a scris cărțile numite *Despre natură.)*

B 80: Trebuie să se știe că lupta (ὁ πόλεμος) este comună (universală), că dreptatea (ἡ δίκη) este luptă (ἡ ἔρις) și că toate se nasc din luptă (ἡ ἔρις) și nevoie.

B 53: Războiul (ὁ πόλεμος) este începutul tuturor, regele tuturor; datorită lui unii apar zei, alții oameni, pe unii îi face sclavi, pe alții liberi.

B 110—111: Pentru oameni nu e cel mai bun lucru să li se împlinească toate dorințele. Boala face ca sănătatea să fie dulce și plăcută, foamea (face așijderea) săturarea, iar osteneala, odihna.

B 60: Drumul în sus și în jos este același.

B 8: Cele opuse (τὸ ἀντιξοῦν) se acordă (συμφέρον) și din cele discordante (τα διαφερντα) rezultă cea mai frumoasă armonie (ἁρμονία); toate se nasc din luptă.

B 112: O judecată sănătoasă (τὸ σωφρονεῖν) este cea mai mare virtute, iar înțelepciune înseamnă ca în vorbă și în

[1] Dieles-Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker*, 1969; vol, I, 491, 42 (Nachtrag).

https://biblioteca-digitala.ro

faptă să te conformezi adevărului, dînd ascultare naturii lucrurilor (φύσις).

B 113 O judecată sănătoasă este comună (ξυνός) tuturor (ξυνὸν....τὸ φρονέειν).

B 44 Poporul trebuie să se lupte pentru legile (cetății) întocmai ca pentru zidurile (acesteia).[1]

Traducere de A. Piatkowski în colaborare cu I. Banu

[1] I. Banu, *Heraclit din Efes*, București. Editura Științifică, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

EMPEDOCLE

S-a născut la Akragas (Agrigentum) pe coasta de sud a Siciliei și a trăit cam între 490 și 430 î.e.n.

Concepția lui Empedocle este o sinteză de idei eleate, heraclitiene și pitagoriciene. Nu există, după el, naștere și dispariție în înțelesul propriu al acestor cuvinte, ci numai amestec și separare, asociere și disociere de elemente nenăscute, neschimbătoare și nepieritoare: *focul*, *apa*, *aerul* și *pămîntul* pe care le numește „rădăcinile lucrurilor". În starea originară a lumii, aceste elemente asociate între ele formau o sferă, în care guverna atotputernică *iubirea*. Cu timpul, însă, într-un moment dat de necesitate, a intervenit *ura*, care, fiind mai puternică decît iubirea, a impus diferența și multiplicitatea, rezultînd astfel lucrurile particulare. Dar cînd ura ajunge la dominație exclusivă, existența lucrurilor particulare nu mai e posibilă. Intervine iubirea, care reunește din nou ceea ce separase ura, și prin această reunire se nasc iarăși lucrurile particulare, iar cînd și iubirea ajunge la dominație exclusivă, lucrurile particulare își pierd existența. Astfel iubirea și ura dobîndesc alternativ preponderență asupra sferei, fiecare din ele anulînd ceea ce a făcut cealaltă, fiindcă ambele s-au legat să-și cedeze reciproc preponderența. Devenirea lumii se succede astfel în perioade universale în care, datorită celor două forțe opuse, apar și dispar lucrurile. Dintre organisme au apărut mai întîi, din pămînt, plantele care sînt dotate cu facultatea de a simți, și apoi animalele. Dar acestea nu s-au format organic, n-au apărut în conformația lor actuală. În cele din urmă, organele compatibile între ele s-au unit

https://biblioteca-digitala.ro

în forma pe care o prezintă animalele astăzi. Iar din momentul în care s-au constituit astfel, ele nu mai iau ființă din elemente similare, apă și pământ, ci prin procreare. Empedocle explică cunoașterea cu ajutorul celor patru elemente: din acestea pornesc efluvii de particule materiale care pătrund în porii organelor senzoriale, unde se întîlnesc cu elemente de aceeași natură. „Cu ajutorul pământului cunoaștem pământul, cu ajutorul apei cunoaștem apa."

Ca și Xenophanes, acest filosof a criticat antropomorfismul religiei populare. Luna, după el, reflectă lumina solară, noaptea este umbra pământului. Empedocle a explicat în mod științific eclipsele.

ANAXAGORAS

Anaxagoras din Klazomene (Asia Mică) a trăit între aprox. 500 și aprox. 428 î.e.n. A fost filosof, matematician, astronom și a profesat peste 30 de ani la Atena. A fost prieten cu Pericle și cu Euripide, care i-au fost elevi, și, după unii, cu Socrate. A trebuit să se refugieze la o vîrstă înaintată din Atena, fiind acuzat de a fi negat zeii oficiali. A murit la Lampsakos (Asia Mică).

Anaxagoras admitea un număr nelimitat de elemente primitive, infinit de mici, răspîndite în spațiul infinit, care se deosebesc unele de altele prin formă, culoare și gust, pe care el le numea „germenii lucrurilor" (τὰ σπέρματα) sau „homeomerii" (această denumire nu provine însă de la el, ci de la filosofii ulteriori, care au luat termenul de la Aristotel). La început, *homeomeriile* se aflau într-o stare de confuzie generală, fiind amestecate fără noimă. Acestei stări haotice primitive i-a pus capăt spiritul, inteligența (νοῦς) care, imprimînd într-un punct al haosului o mișcare circulară ce s-a dezvoltat continuu, extinzîndu-se în toate regiunile lui, a separat elementele pînă atunci amestecate, caldul de rece, uscatul de umed, luminatul de obscur, punînd ordine în haos. Lumea evoluează astfel fără încetare după înlănțuirea mecanică a cauzelor și efectelor, fără să mai revină vreodată la ceea ce a fost.

Soarele e o masă de piatră incandescentă. Pămîntul, avînd forma unui timpan, se află în centrul lumii fiind susținut de aer; luna

https://biblioteca-digitala.ro

își primește lumina de la soare, are cîmpii, munți, văi și fluvii și este locuită ca și pămîntul; eclipsa de soare se datorește umbrei pămîntului. Plantele sînt însuflețite, posedă inteligență și pot judeca; au afecte, se întristează și se bucură, asemenea omului.

Anaxagoras a fost un materialist naiv, cu destule intuiții valoroase care au influențat cugetarea gînditorilor de după el.

TEXTE FILOSOFICE (EMPEDOCLE)

B 17 — Vreau să-ți spun două lucruri diferite: uneori se formează o existență unică dintr-o pluralitate, alteori iarăși dintr-o pluralitate se dezvoltă o existență unică... Și această schimbare continuă nu se oprește niciodată. Cînd se împreunează toate în unul, prin dragoste, cînd iarăși se separă toate în discordia războiului...

Cum o spuneam înainte, cînd am înfățișat scopul învățăturii mele, vreau să-ți spun două lucruri diferite. Uneori crește o existență unică dintr-o multiplicitate, alteori o existență unică se separă în mai multe lucruri: foc, apă, pămînt și nesfîrșitele înălțimi ale aerului; apoi, deosebit de acestea, discordia distrugătoare la fel de puternică în toate părțile, și, printre ele, iubirea, egală în lungime și lățime.

Toate aceste elemente sînt la fel de puternice și au aceeași obîrșie. Fiecare din ele are o funcție deosebită, căci fiecare are natura sa proprie și ele stăpînesc succesiv în desfășurarea timpului. Și din ele nu se produce vreodată ceva și nici nu se distruge ceva vreodată. Căci dacă s-ar distruge mereu și mereu, ele nu ar mai fi. Căci ce ar înmulți acest întreg și de unde ar veni el? Și unde ar dispare el cînd nimic nu este gol în aceste elemente? Nu, numai ele există și prin faptul că aleargă, care încotro, se naște, cînd un lucru, cînd altul, și așa mai departe pînă în veșnicie.[1]

Traducere de A. Frenkian

[1] *Primii materialiști greci*, București, Editura științifică, 1950.

https://biblioteca-digitala.ro

B 1: Toate lucrurile au fost împreună, nesfîrșite în mulțimea și micimea lor, căci micimea era tot așa de nesfîrșită și atîta timp cît lucrurile erau împreună, nu puteai să distingi cu precizie nici unul, tocmai din cauza micimii lor. Căci aerul și eterul, amîndouă, materie nesfîrșită, țin pe toate celelalte. Căci acestea sînt, după mulțimea și mărimea lor, substanțele cele mai importante care sînt cuprinse în masa comună.

B 4: Dacă lucrurile se petrec astfel, atunci trebuie socotit că în toate cele ce se împreună, sînt conținute multe și felurite substanțe și nuclee ale tuturor lucrurilor care au forme, culori și gusturi multiple, și că așa se constituie și oamenii și celelalte ființe vii care posedă un suflet. Și că acești oameni au orașe locuite și cîmpuri lucrate, ca la noi; și că ei au soare și lună și celelalte astre ca și la noi; și că pămîntul lor produce multe și felurite plante, din care pe cele mai bune le aduc în casă și trăiesc din ele. Aceasta este explicarea mea cu privire la separație, că aceasta nu se întîmplă numai la noi, dar că s-a petrecut și în altă parte.

Înainte de această separare, atunci cînd încă totul era împreună, nu se putea recunoaște distinct nici o culoare, căci o împiedica amestecul tuturor lucrurilor, a celor umede și uscate, a celor calde și reci, a celor luminoase și întunecoase, și se găsea acolo și mult pămînt, și un număr infinit de germeni care erau cu totul deosebiți între ei. Căci nici una din celelalte substanțe nu seamănă cu alta. Fiindcă aceasta se petrece așa, trebuie să admitem că toate lucrurile sînt cuprinse într-o masă comună.

B 5: După ce aceasta s-a separat în acest fel, trebuie recunoscut că întregul nu se poate micșora, nici mări, căci ceva mai mult decît întregul nu poate fi dat; și întregul rămîne tot așa.

https://biblioteca-digitala.ro

B 11: În fiecare este conținută o părticică din fiecare, cu excepția spiritului. În unele, însă, este conținut spiritul (νοῦς).

B 12: Tot restul participă la fiecare, spiritul însă este infinit, de sine stătător, și nu este amestecat cu nici un lucru, dar singur, independent pentru el. Căci dacă nu ar fi pentru el, dar amestecat cu altceva, el ar participa la toate lucrurile, așa încît s-ar putea spune că ar putea fi amestecat cu ceva. Căci în fiecare este cuprinsă o parte din fiecare, cum am spus înainte. Și atunci substanța cu care s-ar amesteca l-ar împiedica, așa încît el n-ar mai putea exercita complet stăpînirea sa asupra oricărui lucru, dacă este singur pentru el. Căci el este cel mai subtil dintre lucruri și cel mai curat și el posedă orice înțelegere asupra oricărui lucru și puterea cea mai mare. Și asupra tuturor celor ce au un singur suflet, mari sau mici, spiritul stăpînește...

[...] Și tot ce se amestecă aici se deosebește și se separă una de alta, o cunoaște spiritul. Și spiritul ordonează totul, cum trebuie să fie în viitor și cum era înainte (ceea ce acuma nu mai este dat) și cum este în prezent. Și în același fel pe acest vîrtej pe care-l împlinesc acum astrele, soarele, luna, substanțele aerului și eterului, care se separă una de alta. Separarea lor este tocmai urmarea acelui vîrtej. Și anume, se separă ce este rar de ce este consistent, caldul de rece, luminosul de întunecat, uscatul de umed. În acestea sînt date multe părți din multe substanțe. Nimic nu se separă însă în întregime de celelalte sau deoparte, cu excepția spiritului...

B 13: Și după ce spiritul a produs mișcarea, a început separarea a tot ce fusese pus în mișcare. Și atît a fost separat una de alta cît a pus spiritul în mișcare. În timpul mișcării și separării, vîrtejul a produs însă o separare și o deosebire încă mai mare a lucrurilor de ceilalți.

B 21: Din cauza slăbiciunii lor (a simțurilor), nu sîntem în măsură să privim adevărul.

Traducere de Aurel Iordănescu

https://biblioteca-digitala.ro

ATOMIȘTII

LEUCIP

Leucip, contemporan cu Empedocle și Anaxagoras, s-a născut în Eleea, Milet sau Abdera. Asupra vieții sale datele sînt atît de precare încît Epicur a putut scrie că n-a existat un filosof cu numele de Leucip. Totuși Theophrast menționează una din scrierile sale, Aristotel asociază numele lui cu acela al lui Democrit, iar Diogene Laertiu atribuie lui Leucip ideile fundamentale ale atomismului, considerîndu-l întemeietorul lui. Unii istorici ai filosofiei afirmă că Leucip l-ar fi audiat pe Zenon eleatul, că ar fi exercitat influențe asupra lui Empedocle și Diogene din Apollonia și că ar fi fost dascălul lui Democrit.

DEMOCRIT

Despre Democrit Lenin spunea că a fost „cel mai strălucit reprezentant al materialismului din antichitate". S-a născut între 470 și 460 î.e.n. în înfloritorul oraș Abdera (pe coastele Traciei) și a murit tot acolo în vîrstă de peste 90 de ani. Și-a risipit marea avere pe care i-o lăsase moștenire tatăl său prin călătorii de studii în Egipt, Babilonia, Persia, Etiopia și India. El însuși spunea despre sine că dintre contemporanii săi a călătorit cel mai departe, a cercetat cel mai mult, a văzut cele mai diferite regiuni și țări, a ascultat pe cei mai mulți învățați și că, în ce privește geometria, n-a fost întrecut nici chiar de arpegii egipteni. Prin preocupările sale enciclopedice,

https://biblioteca-digitala.ro

Democrit a acoperit toate domeniile de cercetare din vemea sa: cosmologie, fizică, botanică, zoologie, geografie, matematică, medicină, psihologie, agricultură, tactică, tehnică, gramatică, muzică, pictură. Cît de mare îi era pasiunea pentru studii o dovedește vorba sa: „Prefer să descopăr o singură explicație cauzală, decît să ajung regele Persiei". După Democrit, nu există decît două elemente: *plinul* și *vidul* (golul) adică existența și nonexistența. Existența se compune dintr-o infinitate de substanțe infime, atît de mici încît nu pot fi percepute, indivizibile, impenetrabile, nenăscute și nepieritoare, eterne, lipsite de calități sensibile, pe care el le numește *atomi*. Fiind de aceeași natură, fără nici o diversitate calitativă, atomii nu diferă între ei decît prin proprietăți geometrice: figură, unii fiind concavi, alții convexi, unii rotunzi, alții unghiulari, unii netezi, alții prezentînd asperități, diversitatea figurii lor fiind infinită; ordinea în care sînt dispuși atomii de aceeași figură, ca AN și NA; poziția lor diferită ca II și =; mărimea lor, căci, oricît de mic, fiecare atom are o mărime oarecare. Tot ceea ce se naște în natură nu este decît reunire sau agregare de atomi, tot ceea ce dispare nu este decît o separare sau dezagregare de atomi. Dar, pentru a se putea produce reunirea și separarea atomilor, agregarea și dezagregarea lor e nevoie de mișcare, iar mișcarea nu poate avea loc decît în nonexistență, în spațiul gol, în vid. Și cum existența și nonexistența, plinul și vidul, au existat dintotdeauna, sînt eterne, urmează că și mișcarea a existat dintotdeauna, și că orice mișcare actuală este determinată de o mișcare anterioară. Deosebindu-se între ei numai prin formă, mărime, poziție, ordine și celelalte proprietăți: dulcele și amarul, caldul și recele, mirosurile și culorile li se atribuie numai prin convenție (νόμω), există numai în raport cu noi (πρὸς ἡμᾶς), cei care le percepem (idee care a fost reluată în timpurile moderne de Galilei, Descartes și Locke). Cunoașterea care provine din simțuri este deci o cunoaștere „obscură", „bastardă"; numai cunoașterea care provine din rațiune este „autentică", „legitimă". Deși Democrit intuiește că „începutul" lumii este datorit hazardului, concepția sa atomistă este riguros mecanică. Nimic nu se întîmplă după el fortuit, ci totul își are rațiunea sa și se produce în virtutea unei necesități. El exclude din explicarea lucrurilor și fenomenelor orice hazard, orice finalitate, formulînd clar

https://biblioteca-digitala.ro

ideea de cauzalitate și fiind conștient de importanța acesteia. În căderea lor eternă în spațiul infinit, atomii mai grei, care cad mai rapid, au lovit pe cei mai ușori, care cad mai lent, și din ciocnirea lor s-au născut vîrtejuri, cei ușori fiind izbiți în lături, cei grei adunîndu-se la un loc: astfel s-a format lumea. Atomii cei mai grei au constituit pămîntul, cei mai ușori, care au fost izbiți departe, au constituit cerul, aerul și focul. După Democrit nu există numai o singură lume, ci nenumărate lumi, unele din ele fiind absolut la fel cu altele: ele se formează, pentru ca în cele din urmă să dispară, simultan sau succesiv. Sufletul însuși, care este principiul vieții, este constituit din atomi, dar din atomi subtili, netezi, rotunzi și foarte mobili, ca fel cu aceia ai focului. Ei sînt răspîndiți în corpul întreg, în care pătrund prin inspirație din lumea întreagă. De natură materială, sufletul nu este nemuritor și dispare odată cu corpul. Zeii înșiși sau demonii, cum îi numește Democrit, sînt ca și oamenii, tot complexe de atomi și sînt și ei muritori, deși au o viață mai lungă. După Democrit, credința în zei își are originea în frica oamenilor față de fenomenele necunoscute ale naturii. Percepțiile sensibile se nasc prin faptul că efluvii de atomi, care au formă de imagini (εἴδωλα), similare lucrurilor care le emană, vin în contact cu organele de simț și pătrund în ele prin porii acestora.

Dintre fragmentele rămase de la el, cele mai multe privesc morala și dovedesc că Democrit a acordat o mai mare importanță moralei decît predecesorii săi. El a acordat de asemenea un loc deosebit educației: capacitatea oamenilor este asigurată și crește prin exerciții fizice și intelectuale.

Democrit, apărător al democrației antice, este preocupat de problema statului și de studiul societății. Interesele statului trebuie puse mai presus de orice. Un stat bine guvernat este scutul cel mai sigur al oamenilor, căci toate sînt cuprinse în el. Dacă bogații ar hotărî să împartă ceva din averea lor săracilor, promovînd astfel înțelegerea și ajutorul mutual între cetățeni, societatea nu ar avea decît de cîștigat.

Democrit intuiește evoluția societății și felul în care a apărut limbajul; motorul acestei evoluții, al istoriei societății, fiind nevoia și

https://biblioteca-digitala.ro

mijlocul ei de înfăptuire, munca. Nici o artă, nici o știință nu este cu putință fără muncă, spune Democrit.

Opera lui Democrit, anticipînd într-un fel, oricît de departe, materialismul istoric, a servit la dezvoltarea sistematică a gîndirii materialiste și a științelor naturii.

TEXTE FILOSOFICE (DEMOCRIT)

A 1: Platon citează aproape pe toți filosofii vechi, dar nu menționează nicăieri pe Democrit, nici măcar acolo unde ar fi trebuit să-l combată; își dădea seama fără îndoială că are de luptat cu cel mai bun dintre filosofi...

Principiile tuturor lucrurilor sînt atomii și vidul; toate celelalte nu-s decît închipuire. Lucrurile sînt infinite ca număr, născute și pieritoare. Nimic nu vine din neființă și nimic nu se pierde în neființă. Și atomii sînt infiniți, în ceea ce privește mărimea și numărul, se mișcă în tot universul în rotocol, dînd naștere în chipul acesta tuturor lucrurilor compuse: foc, aer și pămînt.

A 30: De aceea ei (Democrit și Leucip) susțin că numai pentru cei ce admit un număr infinit de elemente poate exista o explicație rațională. Mai spun că numărul de forme al atomilor este infinit, deoarece nu-i nici un motiv ca o formă să existe în număr mai mare decît alta.

A 39: Democrit din Abdera susținea că universul este infinit, deoarece n-a fost niciodată creat de vreo ființă oarecare.

A 40: În unele locuri, lucrurile abia iau ființă, în altă parte, însă, sînt pe cale de dispariție.

A 41: Nici unul dintre elementele primordiale nu-și trage obîrșia din alt element. Dimpotrivă, corpul lor comun este principiul tuturor lucrurilor și nu se deosebește în părțile sale decît prin mărime și formă.

A 50: Democrit susține că prin natura lor atomii sînt nemișcați și se pun în mișcare datorită ciocnirii.

https://biblioteca-digitala.ro

A 66: Democrit, care se ferește să vorbească de cauză finală, pune în seama necesității tot ce se întîmplă în natură. În ceea ce privește esența necesității, Democrit spune că ea este prinsă în rezistența, mișcarea și ciocnirea materiei.

A 75: Unii cred că din cauza unor întîmplări neobișnuite petrecute în univers, am ajuns noi la concepția zeilor, de părerea aceasta pare a fi și Democrit. Căci văzind, spune el, fenomenele din înălțimi, ca tunetele și fulgerele, cometele și eclipsele de soare și de lună, oamenii de demult se umplură de spaimă și crezură că zeii sînt cauza lor.

A 109: Democrit și Epicur susțin că sufletul este muritor și dispare odată cu trupul.

A 139: Democrit din Abdera pare să admită că oamenii s-au născut la început din apă și nămol.

Democrit susține că animalele s-au născut la început din umezeală, prin împreunare de atomi producători de animale.

Democrit credea că oamenii au ieșit din pămînt, în felul viermilor, fără să aibă un creator sau o rațiune oarecare.

B 33: Natura și educația se aseamănă în multe privințe: educația schimbă într-adevăr omul, dar prin această schimbare îi dă o a doua natură.

B 34: Omul este un mic univers.

B 41: Să ne ferim de greșeli nu din teamă, ci din simț de răspundere.

B 45: Cel ce face nedreptăți este mai nefericit decît cel ce le îndură.

B 55: Să ne dăm osteneala să realizăm fapte și acțiuni morale, nu vorbe.

B 68: Cunoști omul cumsecade și pe cel lipsit de omenie, nu numai după faptele sale, ci și după dorințele ce le are fiecare.

B 83: Necunoașterea binelui este pricina pentru care se fac greșeli.

B 99: Nu merită să trăiască cel ce nu are cel puțin un singur prieten adevărat.

https://biblioteca-digitala.ro

B 118: Prefer să descopăr o singură explicație cauzală (ἀιτιολογία) decît să ajung regele perșilor.

B 170: Fericirea și nefericirea stau în sufletul nostru.

B 214: Curajos e nu numai cel ce învinge pe dușmani ci și acela ce-și înfrînge propriile plăceri.

B 242: Cei mai mulți oameni nefiind capabili din fire, ajung capabili prin exerciții.

B 247: Omului învățat îi stă deschisă lumea întreagă, pentru că patria unui suflet ales este universul.

B 251: Sărăcia dintr-un stat democrat este tot atît de preferată pretinsei fericiri a despoților, pe cît e libertatea-robiei.

B 252: Pentru o bună conducere, interesele unui stat trebuie puse mai presus de orice. Nu e bine să pornim certuri împotriva dreptății, nici să aducem prejudicii binelui comun. Căci un stat bine guvernat este pentru noi scutul cel mai sigur, toate sînt cuprinse în el. Dacă e puternic, toate sînt puternice, dacă e distrus, toate cad în ruină.

B 255: Dacă cei bogați s-ar putea hotărî să împartă ceva din avutul lor celor săraci, să-i ajute și să le arate bunăvoință, s-ar ivi numaidecît mila, solidaritatea, înfrățirea, ajutorul mutual, înțelegerea între cetățenei și atîtea lucruri bune, pe care nimeni n-ar fi în stare să le numere pînă la capăt.[1]

Traducere de H. Mihăescu

B 5 (Diodor): Despre cea mai îndepărtată origine a tuturor lucrurilor am moștenit astfel de știre; despre oamenii apăruți în cele mai vechi timpuri, se spune că, la început, ar fi dus o viață lipsită de orice rînduială, asemenea animalelor. Răspîndiți pe ici pe colo, ar fi rătăcit în căutarea locurilor unde să poată găsi hrană, mîncînd plantele care le plăceau mai mult și din pomi rodul care creștea de la sine. Și cînd erau încolțiți de fiare, s-ar fi ajutat unul pe altul, îndemnați fiind de folosul lor comun, și cum, din pricina fricii se adunau împreună, ar fi ajuns încetul cu încetul

[1] Democrit — Leucip, *Fragmente*, București, 1950.

https://biblioteca-digitala.ro

să-şi cunoască unul altuia chipul şi înfăţişarea. Sunetele pe care le scoteau fiind nedesluşite şi încurcate, ei au ajuns treptat să articuleze cuvinte, statornicind împreună denumiri pentru fiecare lucru şi făcîndu-şi ei înşişi cu putinţă înţelegerea asupra tuturor lucrurilor. Pe cînd asemenea uniri se înfăptuiau pe toată întinderea locuită a pămîntului, nu toţi ar fi avut aceeaşi limbă, deoarece fiecare ceată şi-ar fi statornicit expresiile cum se nimerea. Din această cauză au existat toate limbile ciudate cu putinţă şi cetele care s-au alcătuit cele dintîi au ajuns strămoşii tuturor popoarelor. Aşadar, primii oameni ar fi dus, deoarece nu se făcuse încă nici o născocire folositoare vieţii, o existenţă foarte pauperă; fără îmbrăcăminte, neînzestraţi cu vreun cămin sau vreo vatră, şi fără nici cea mai slabă cunoştinţă despre vreo hrană care să poată fi cîştigată prin semănare de către om. Deoarece nu cunoşteau încă culesul fructelor din regiunile sălbatice, nici nu le-ar fi strîns într-un fel oarecare pentru vreme de nevoie. Din această pricină mulţi ar fi pierit în timpul iernii, de ger şi pentru că nu aveau ce mînca. Ca urmare, ar fi ajuns treptat pricepuţi prin experienţă, s-ar fi adăpostit iarna în peşteri adunînd pentru sine fructe din cele ce se puteau păstra. Iar apoi, cînd vîlvătaia focului şi celelalte lucruri folositoare au fost descoperite s-ar fi inventat şi artele şi meşteşugurile şi toate celelalte întocmiri care puteau ajuta viaţa obştei. Într-adevăr, la toate cuceririle, nevoia a ajuns să fie învăţătoarea oamenilor, arătînd din însăşi firea lucrurilor, cunoaşterea fiecărui lucru în parte de către acele fiinţe bine înzestrate, posedînd ca sprijin, pentru toate înfăptuirile mîini, raţiune şi inteligenţă.[1].

Traducere de Octavian Nistor

[1] W. Capelle, *Die Vorsokratiker*, Berlin, 1961, p. 466 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

PRIMII FILOSOFI GRECI VĂZUȚI DE ARISTOTEL

Metafizica

A 3,983 b 6 — A 5 986 a 6:

...Majoritatea vechilor filosofi erau de părere că nu pot fi considerate ca principii ale tuturor lucrurilor decît cauze de ordin material. Într-adevăr, ei socoteau ca element și principiu al celor existente acel element din care provin toate lucrurile la început și în care, pierind, se istovesc la sfîrșit, în vreme ce substanța lor dăinuiește și se schimbă doar însușirile lor. De aceea ei sînt încredințați că nimic nu se naște și nimic nu piere, sub cuvînt că o astfel de materie primă subzistă veșnic nealterată. Așa, de pildă, spunem în legătură cu Socrate că nu poate fi vorba de o naștere pur și simplu a lui, cînd se întîmplă să ajungă frumos sau priceput în ale artei, și nici că piere, cînd pierde aceste însușiri. Și asta pentru bunul motiv că substratul lui, adică Socrate însuși, dăinuiește mai departe. Așa se întîmplă și cu toate celelalte, căci trebuie să existe o substanță, una, sau mai multe decît una, din care ia naștere totul, în timp ce aceea dăinuiește nealterată. Asupra numărului și felului acestor principii, nu sînt toți de acord, căci Thales, primul reprezentant al unei astfel de filosofii, afirmă că acest principiu este apa. El a arătat că și pămîntul stă pe apă. Această afirmare a fost, de bună seamă, prilejuită de observația că hrana tuturor vietuitoarelor este umedă și că chiar

https://biblioteca-digitala.ro

căldura ia naștere și trăiește din această umezeală, ajungînd la concluzia că acel element din care iau naștere toate este totodată principiul tuturor lucrurilor. Dacă aceasta a fost pricina părerii sale, la adoptarea ei l-a determinat și observația că semințele tuturor lucrurilor sînt umede prin firea lor, fapt din care a tras concluzia că apa constituie pentru lucrurile umede principiul naturii lor.

Apoi, unii sînt încredințați că chiar oamenii străvechi, care au trăit cu mult înaintea generației de azi și au făcut primele încercări de explicație teologică a lumii, au avut aceeași părere despre natură. Într-adevăr, ei au făcut din Okeanos și Tethys părinții lumii, arătînd că lucrul pe care jurau zeii, numit de poeți Styx, nu e altceva decît apa. Dar cine jură, jură pe ceea ce e mai respectabil, și mai respectabil e ceea ce e mai vechi. Poate că e greu de stabilit dacă într-adevăr aceasta a fost cea mai primitivă și cea mai veche părere despre originea lucrurilor. În orice caz, se spune că Thales a susținut această părere despre prima cauză. Cît despre Hippon, nimeni nu se gîndește să-l pună în rîndul acestor gînditori din pricina neînsemnătății cugetărilor sale. Anaximene însă și Diogene pun, înaintea apei, ca principiu de căpetenie printre corpurile simple aerul, iar Hippasos din Metapont și Heraclit din Efes, focul, pe cînd Empedocle admite patru principii, adăugînd celor trei enumerate mai înainte pămîntul, ca al patrulea principiu. După el, aceste elemente dăinuiesc în permanență; nu se nasc, ci se unesc numai în număr mai mare sau mai mic într-o unitate și se destramă iarăși din această unitate. Anaxagora din Clazomene, care ca vîrstă vine înaintea lui, dar prin operele sale îi e posterior, susține că principiile sînt în număr infinit. Într-adevăr, el afirmă că toate lucrurile ce constau din părți asemănătoare (homeomerii), cum e apa și focul iau naștere și pier prin contopire sau despărțire; în alt chip ele nici nu se pot naște, nici pieri, ci principiile dăinuiesc veșnic.

https://biblioteca-digitala.ro

De aici reiese că, după părerea acestor vechi filosofi, nu există decît un singur fel de cauză, și anume aceea care are o ființare materială. Dar în vreme ce ei progresau în speculațiile lor, problema însăși le arătă drumul de urmat și îi sili să-și continue cercetările. Căci, admițînd că orice naștere și pieire se petrece într-un substrat, fie că acesta e unul sau mai multe ca număr, se pune întrebarea: de ce se întîmplă aceste procese și care e pricina lor? Căci doar nu substratul în sine produce această schimbare a sa. Vreau să zic, de pildă, că nici lemnul, nici arama nu explică schimbarea fiecăruia din aceste lucruri, adică nici lemnul singur nu făurește patul și nici arama nu făurește statuia, ci alta cată să fie cauza schimbării lor. A cerceta această cauză înseamnă a căuta un al doilea fel de cauză, anume acela pe care eu l-aș numi obîrșia din care ia naștere mișcarea.

Acei care, la începutul începuturilor, s-au îndeletnicit cu această cercetare, admițînd doar un singur substrat, n-au găsit în aceasta nici o greutate; dimpotrivă, tot acei care susțineau unitatea substratului, covîrșiți oarecum de dificultatea acestei chestiuni, au afirmat că și substratul acela unitar este imobil, și ca atare întreaga natură, nu numai cu privire la procesul de naștere și pieire (căci în acest punct erau cu toții de acord încă de la început), ci și cu privire la orice fel de mișcare. Tocmai aici stă particularitatea acestor gînditori. Dar nici unuia din cei ce admit unitatea universului nu i-a fost dat să întrevadă existența unei astfel de a doua cauze, afară, poate, doar de Parmenide, și acestuia numai într-atît, întrucît nu recunoștea doar o cauză, ci oarecum două. Celor care admit mai multe principii, cum sînt acei ce stabilesc ca atare caldul și recele, ori focul și pămîntul, le vine mai la îndemînă să încuviințeze o asemenea teorie despre existența unei a doua cauze, căci ei se slujesc drept explicație de exemplul focului, pe care-l consideră ca înzestrat de la natură cu o putere mișcătoare, cu care stau în contrast apa și pămîntul și alte elemente asemănătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

După principiile enunțate de acești filosofi, alți cugetători care nu găsesc destul de convingătoare aceste explicații cu privire la nașterea lucrurilor, constrînși oarecum, precum am spus, de însăși puterea adevărului, se apucă să caute un alt principiu, căci a admite drept pricină a frumoasei și bunei rînduieli și deveniri a lumii apa sau focul sau un alt element asemănător e o idee ce n-are nici o aparență de adevăr și nici nu poate fi atribuită acelor gînditori de la început, după cum e tot atît de puțin admisibil să punem buna întocmire a lumii pe seama întîmplării sau a nimerelii. Dar cînd s-a ivit un om care cel dintîi a spus că și la viețuitoare și în natură mintea este pricina bunei întocmiri și rînduieli, acela a apărut ca singurul om treaz față de înaintașii care bîiguiau ce le venea la gură. Știm sigur că Anaxagoras e cel care a susținut această teorie, despre care se spune totuși că Hermotimos din Clazomene a enunțat-o înaintea lui. Acei care au îmbrățișat această părere au făcut din cauza bunei orînduiri a lumii principiul existenței, în sensul că în aceasta rezidă totodată și obîrșia mișcării.

*

Am fi înclinați, firește, să bănuim că Hesiod a mers cel dintîi în căutarea unui asemenea principiu, el sau oricare altul care a socotit iubirea sau dorința ca principiu al existenței. Dintre aceștia face parte și Parmenide, care, în poema unde descrie nașterea universului, recunoaște că:

Ea a plăsmuit-o pe Eros înaintea zeilor ceilalți.

iar Hesiod spune:

Haosul fost-a-nainte de toate, iar după aceea
Fost-a pămîntul cu vastul lui sîn și
Eros ce-ntrece-n frumusețe pe zeii ceilalți împreună,

înțelegînd prin aceasta că trebuie să existe în lume o pricină care pune în mișcare și orînduiește toate lucrurile. Chestiunea

https://biblioteca-digitala.ro

de a ști care din acești cugetători a enunțat întîi această părere fie-ne îngăduit s-o tratăm mai tîrziu.

Deoarece, însă, era limpede că în natură există și contrarul binelui și că în ea nu domnește numai buna rînduială și frumosul, ci și dezordinea și uritul, și că cele rele întrec în număr pe cele bune și cele urîte pe cele frumoase, veni un alt cugetător, care introduse ca principii iubirea și ura, prima ca pricină a celor bune, iar cealaltă ca pricină a celor rele. Căci, dacă urmărim cu atenție sensul cugetării sale, iar nu ceea ce îngînă Empedocle în spusele sale, vom descoperi că, după el, iubirea e pricina celor bune și ura cauza celor rele, așa că cel care ar afirma că Empedocle a enunțat oarecum cel dintîi răul și binele, ca principii ale lucrurilor, ar avea dreptate, întrucît cauza oricărui bine e binele în sine (iar cauza răului, răul în sine).

Așadar, oamenii aceștia, cum am spus, au atins, pînă la un punct, cele două cauze pe care noi le-am precizat în *Fizica* noastră, anume cauza materială și cea mișcătoare, dar numai le-au enunțat în chip neclar și nesigur, așa cum se întîmplă în luptele la care iau parte luptătorii neexperimentați. Într-adevăr, precum aceștia, cînd se învîrt în jurul adversarului, dau adesea și unele lovituri bune, dar nu datorită meșteșugului, tot așa și acei cugetători fac impresia că n-au o idee lămurită despre importanța cugetărilor pe care le enunță. Căci e limpede că ei nu se folosesc deloc de această descoperire a lor sau se slujesc de ea într-o foarte mică măsură. Astfel Anaxagoras, cînd e vorba să lămurească facerea lumii, recurge la inteligență, ca la o mașinărie ce explică acest lucru, și o pune la contribuție cînd vrea să răspundă la întrebarea: De ce e necesar cutare lucru? Cînd e vorba însă de explicarea tuturor celorlalte procese, el recurge mai degrabă la orice altă cauză decît la inteligență. Empedocle, e adevărat, se slujește de cauzele sale într-o măsură mai mare decît predecesorul său, dar nu îndeajuns spre a stabili o concordanță în cadrul sistemului său. Căci la el, adesea iubirea dezbină, iar ura reunește. Într-adevăr,

https://biblioteca-digitala.ro

cînd universul, sub influența urii, se destramă în elementele sale, focul, precum și celelalte trei stihii, se adună fiecare la un loc, pe seama lor; cînd, pe de altă parte, se reunesc din nou toate sub înrîurirea iubirii, părțile stihiilor, în chip necesar, se desprind fiecare din locul lor. Așadar, Empedocle, spre deosebire de predecesorii săi, a introdus primul această cauză care, despărțită în două, face din principiul mișcării nu unul, ci două contrarii. Tot el cel dintîi a stabilit că elementele, considerate ceva material, sînt în număr de patru, dar nu le întrebuințează pe toate, ci numai două: pe de o parte focul, iar pe de alta, ca aparținînd aceleiași naturi între ele și opuse focului, pămîntul, apa și aerul, după cum se poate înțelege din poema lui.

Acestea și atîtea la număr sînt principiile pe care, cum am spus, le-a stabilit acest gînditor. Și după cum cei care admit că una e substanța ce stă la temelia tuturor lucrurilor, iar celelalte procese le explică prin schimbările survenite în sînul acestei substanțe unice, socotind rarefierea și condensarea ca principii ale acelor schimbări, tot așa și aceștia consideră drept cauze ale tuturor celorlalte procese deosebirile dintre elemente. Ei recunosc trei deosebiri de acest fel: forma, ordinea și poziția, căci ființa se deosebește numai prin înfățișare, orînduire și direcție. Dintre acestea, înfățișarea dă forma, orînduirea dă ordinea, iar direcția dă poziția. Într-adevăr, ca să luăm un exemplu, A se deosebește de N prin formă, AN de NA prin ordine, iar N de Z prin poziție. Cît privește întrebarea privitoare la obîrșia mișcării și la felul cum ea se integrează în lucruri, ei, ca și ceilalți, au trecut cu ușurință peste ea, lăsînd-o la o parte.

*

Printre aceștia și înaintea acestora, așa-numiții pitagoricieni, care cei dintîi s-au îndeletnicit cu matematica, făcînd-o să propășească și dedicîndu-se cu totul ei, s-au crezut îndreptățiți să considere principiile ei ca fiind ale întregii ființe. Și, cum în studiile matematice numerele ocupă,

https://biblioteca-digitala.ro

prin firea lucrurilor, primul loc, iar ei erau încredințați că găsesc în ele mai multe asemănări cu lucrurile permanente și cu cele ce sînt în devenire decît ar fi găsit în elementele foc, pămînt și apă, ajunseră să identifice cutare număr cu dreptatea, altul cu sufletul și inteligența, altul cu timpul și așa mai departe cu fiecare lucru. Iar cînd băgară de seamă că raporturile și legile armoniei muzicale se pot reda prin numere, că celelalte lucruri sînt făcute în natura lor după asemănarea numerelor, iar numerele sînt lucrul cel mai de seamă din lume, ajunseră la concluzia că elementele numerelor sînt elementele tuturor lucrurilor și că întregul univers se reduce la număr și armonie. Și toate potrivirile pe care ei putură să le descopere, spre a le da la iveală, între numere și armonie, pe de o parte, și între stările și părțile cerului și între întocmirea totului, pe de altă parte, le strînseră la un loc, alcătuindu-le într-un sistem.

Ibid A5, 986 a 16—19: Ei admit un principiu, și anume numărul, pe care-l identifică nu numai cu materia lucrurilor, ci și cu accidentele și stările lor. Ei socot drept elemente ale numărului perechea și neperechea, dintre care pe primul îl consideră infinit, iar pe celălalt finit.

Ibid A5, 986 b 21—24: Xenophanes, care a proclamat cel dintîi unitatea universului (căci Parmenide e socotit ca școlarul său), n-a făcut nici o precizare în această privință, și se pare că nu s-a ocupat de natura nici unuia din cele două principii, ci, considerînd universul în totalitatea lui, a declarat că unul e Dumnezeu. Acești gînditori trebuie, cum am spus, omiși din discuția ce ne preocupă acum, și mai ales cei doi din urmă, întrucît sînt oarecum prea simpliști; e vorba de Xenophanes și de Melissos. Parmenide pare că a aprofundat pînă la un punct chestiunea. Într-adevăr, încredințat că nu se poate admite neființa alături de ființă, el se văzu nevoit să admită că ființa e una singură și că în afară de ea nu mai există altceva. [...][1]

Traducere de St. Bezdechi

[1] Aristotel, *Metafizica*, București, 1965.

https://biblioteca-digitala.ro

SOFIȘTII

Sofiștii au fost la început personalități proeminente într-un domeniu oarecare, cu deosebire acei oameni care se ilustrau în tratarea problemelor teoretice, termenul *sofist* având același sens pe care-l are astăzi termenul de învățat, de savant. De la jumătatea sec. 5 î.e.n. au început să fie numiți sofiști gînditorii care umblînd din oraș în oraș, predau cu plată, ca profesioniști, lecții despre arta oratorici, despre politică, despre filosofia vieții. Spre deosebire de gînditorii de pînă la ei, care priveau problema existenței, a cosmosului, ca problemă fundamentală, sofiștii pun în centrul preocupărilor lor problema cunoașterii și a omului, fără a constitui o școală filosofică. Înregistrînd fenomenul diversității opiniilor omenești ca atare, ei ajung la concluzii relativiste. Prin varietatea cunoștințelor pe care le predau, îmbrățișînd toate domeniile, dar și prin spiritul luminist prin care priveau religia și fenomenele naturii, pot fi considerați ca niște veritabili enciclopediști ai Greciei antice.

Caracteristice pentru sofiști sînt în general înțelegerea materialistă a fenomenelor naturii și tendințele relativiste în etică și gnoseologie. Interesîndu-i puterea de persuasiune a demonstrației și în primul rînd succesul argumentării în discuția cu adversarii, sofiștii au fost împinși să se preocupe de structura formală a gîndirii, aducînd astfel o contribuție, de care trebuie să se țină seama, la dezvoltarea logicii. Sofiștii pot fi considerați ca inițiatori ai antropologiei filosofice, fiind primii gînditori care pun problema omului și a democratismului societății contemporane lor. Legată de apariția democrației în Grecia

https://biblioteca-digitala.ro

antică și de reacțiunea împotriva dogmatismului, sofistica reprezintă un moment de critică în istoria gîndirii, de atitudine antimetafizică și de încredere în puterile omului de a-și hotărî singur destinul.

Termenul *sofist* a căpătat ulterior un sens peiorativ, care s-a transmis pînă astăzi, datorită, pe de o parte, modului cum sofiștii au fost prezentați de adversarii lor, Socrate, Platon, Aristotel, dar mai ales datorită aroganței cu care se comporta generația ulterioară de sofiști și a procedeelor pe care le foloseau sofiștii și care constau nu în descoperirea adevărului, ci în obținerea succesului, nu în relevarea binelui comun, ci în urmărirea interesului personal.

Cei mai de seamă sofiști au fost: Protagoras, Gorgias, Prodicos și Hippias.

PROTAGORAS

S-a născut la Abdera și a trăit aprox. între 480 și 411 î.e.n. Este cel mai de seamă gînditor dintre sofiști și primul dintre filosofii care a predat lecții pentru bani. A fost prieten cu Pericle, Euripide și Socrate. „Îl admiram ca pe un zeu pentru înțelepciunea sa", spune Socrate în *Phaidon* al lui Platon despre el. Ideea fundamentală a concepției sale e concentrată în maxima: „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sînt întrucît sînt și a celor ce nu sînt pentru că nu sînt". Se neagă aici existența obiectivă, universală a adevărului. Același lucru apare unui om într-un fel, altuia în altfel; mai mult: aceluiași om același lucru poate să-i apară în momente diferite, diferit; despre fiecare lucru se pot formula judecăți contradictorii, fără ca una să excludă pe cealaltă, aceste judecăți putînd fi deopotrivă adevărate.

Dacă nu există un criteriu al veracității, dacă judecățile contradictorii pot fi deopotrivă adevărate sau false, atunci problema care se pune nu este aceea de a descoperi adevărul, ci de a arăta că o judecată are mai multă aparență de adevăr decît alta. Lenin, în *Caiete filosofice*, constată „relativismul concepției sofiștilor" (p. 246 ediția citată).

„Despre zei, spunea Protagoras, nu pot ști nimic, nici că există, nici că nu există; căci multe ne împiedică să știm acest lucru, atît

https://biblioteca-digitala.ro

obscuritatea problemei cît și scurtimea vieții omenești." Acuzat și condamnat pentru impietate, Protagoras a fugit din Atena și, se zice, ar fi murit într-un naufragiu în drum spre Sicilia. Scrierile sale au fost arse în piața din Atena.

GORGIAS

S-a născut la Leontinoi (Sicilia) în anul 483 î.e.n. și a murit la Larissa (Thesalia) în anul 375 î.e.n. A fost un mare retor, ale cărui cuvîntări erau ascultate cu admirație.

Tezele fundamentale ale filosofiei sale sînt: 1. Nu există nimic; 2. Dacă ar exista ceva, nu ar putea fi cunoscut; 3. Dacă ar exista și ar putea fi cunoscut, cunoașterea n-ar putea fi comunicată. Gorgias argumentează teza a treia în felul următor: Cuvîntul este un semn, cu totul deosebit de lucrul pe care-l semnifică; aceeași reprezentare nu poate să fie în două minți, căci atunci n-ar fi o singură reprezentare, ar fi două; chiar dacă aceeași reprezentare s-ar putea afla în mințile a două persoane, ea ar fi diferită din cauza deosebirii lor individuale. Reprezentarea unei culori nu poate fi comunicată prin cuvinte, fiindcă urechea nu aude culori, ci sunete. Negînd existența, posibilitatea de a cunoaște adevărul și de a-l comunica, filosofia lui Gorgias reprezintă o teorie total sceptică. El a fost socotit pe drept cuvînt un nihilist. Conspectînd *Prelegerile* hegeliene de istoria filosofiei, în cazul lui Gorgias, privind teza despre momentele care dispar, existența și nonexistența, trecerea uneia în cealaltă, Lenin întrevede aici o „minunată definiție a dialecticii"[1]. Evident, este o dialectică subiectivă raportată doar la concepte.

PRODICOS

S-a născut probabil înainte 460 î.e.n. în Keos și mai trăia în momentul morții lui Socrate, anul 399 î.e.n. Ca ambasador al țării sale, a călătorit de mai multe ori la Atena, unde a ținut conferințe de succes. Scrierile sale se referă la probleme fizice, religioase și morale și, în primul rînd, la distincțiile dintre sensurile cuvintelor considerate ca sinonime.

[1] *Caiete filosofice*, E.P.L. Politică, 1956, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro

Importanța filosofiei lui Prodicos constă în explicația complet raționalistă a apariției religiei și în punctul de vedere, împărtășit și de alți sofiști, potrivit căruia binele și răul sînt numai relative: ceea ce este bun pentru unul nu este bun pentru altul, astfel încît nu se poate vorbi despre bine pur și simplu. Prodicos este fondatorul *sinonimiei*, adică al științei care permite diferențierea precisă a cuvintelor cu sensuri înrudite. El pare să fi pregătit astfel drumul pentru cercetarea semnificațiilor precis delimitate în cazul filosofiei lui Socrate și Platon. Prodicos a scris o lucrare *Anotimpurile* care ne-a fost transmisă prin Xenophanes. El pare să fi fost și autorul unei scrieri intitulată *De rerum natura*.

HIPPIAS

Unul dintre reprezentanții de seamă ai sofisticii din secolul al V-lea î.e.n., considera că idealul comportării umane este „să-ți fii suficient ție însuți". Spre deosebire de pasivitatea cinicilor și a stoicilor, acest principiu avea la Hippias un sens activ, acela de a face față cu mijloace proprii, în cea mai mare măsură, necesităților vieții. Aplicîndu-și el însuși maximele, Hippias se mîndrea că poate să-și asigure prin efort propriu necesarul, de exemplu să-și procure hrana, să-și confecționeze îmbrăcămintea. În gîndirea sa este cuprinsă astfel o reevaluare a activităților manuale, o nouă viziune asupra muncii, în opoziție cu disprețul pe care i-l rezerva acesteia etica aristocratică tradițională. Hippias acorda importanță mijloacelor de a ajunge în posesia cunoștințelor și experienței umane, precum și modalităților potrivite pentru atingerea acestui scop. Este socotit creatorul mnemotehnicii.

TEXTE FILOSOFICE (PROTAGORAS)

B 1: Omul este măsura tuturor lucrurilor (τά χρήμάτα), a celor ce sînt, întrucît sînt (ὡς ἐστν), cît și a celor ce nu sînt, întrucît nu sînt.

https://biblioteca-digitala.ro

B 2: Învățătura are nevoie de daruri naturale (φύσις) și de străduință.

Trebuie să învățăm începînd de la o vîrstă fragedă.

B 4: În ceea ce-i privește pe zei, nu sînt în măsură să știu (οὐκ ἔχω εἰδέναι) dacă sînt ori nu și nici ce fel de înfățișare (ἰδέα) ar putea avea, căci multe ne împiedică să știm, (asta), ca (de pildă), faptul că nu ni se dezvăluie precum și scurtimea vieții omului.

Traducere de Adrian Rezuș*

TEXTE FILOSOFICE (GORGIAS)

B 1: ...În scrierea *Despre neființă sau despre natură*, [Gorgias] dovedește trei teze, pe rînd: întîi că nu există nimic, al doilea că, dacă există, e de neînțeles omului, al treilea că, dacă e de înțeles, încă nu poate fi trecut și tălmăcit altuia. Că așadar nu este nimic, el o dovedește în felul următor: Dacă este ceva, e sau ființă, sau neființă, sau ființă și neființă la un loc. Dar nici ființă nu este, după cum o va arăta, nici neființă, așa cum o va susține, nici ființă și neființă, precum de asemenea o va arăta; așadar nu este nimic. În ce privește neființa, ea nu este; căci dacă neființa este, ea va fi, și în același timp, nu va fi: după cum e gîndită ca nefiind, nu va fi. Dar dacă este neființă, va fi iarăși. Dar e cu desăvîrșire absurd ceva să fie și, în același timp, să nu fie; așadar neființa nu este. Și într-altfel: dacă neființa este, ființa nu va fi; căci acestea sînt opuse, și dacă se întîmplă ca neființa să fie, ființei i se va întîmpla să nu fie. Iar de vreme ce ființa este, neființa nu va fi. Și nici ființa nu este. Căci dacă ființa este, e ori veșnică, ori născută, fie veșnică și în același timp născută; dar nici veșnică nu este, nici născută, nici amîndouă la un loc, astfel cum vom dovedi; așadar ființa nu este. Astfel, dacă ființa

* După Diels-Kranz, ed. 9, 1959—1960.

https://biblioteca-digitala.ro

e veșnică (de aci trebuie să se înceapă), înseamnă că nu are vreun început. Căci tot născutul are un început, dar veșnicul, statornicit ca nenăscut, nu are început. Iar neavînd început e nemărginit. Dacă însă e nemărginit, nu e nicăiri. Căci dacă este undeva, locul care este e altul decît el, și astfel nu va fi nemărginită ființa cuprinsă în ceva; căci cuprinzătorul e mai mare decît cuprinsul, dar decît nemărginitul nimic nu e mai mare, așa încît nemărginitul nu este undeva. Și nici în sine nu e cuprins. Căci ar fi același lucru să fie în ceva și să fie în sine, și ființa va deveni două, loc și corp; lucrul în care este locul, iar ceea ce e în el, corpul. Aceasta e absurd. Așadar nici în sine nu este cuprinsă ființa. Astfel încît, dacă ființa e veșnică, este nemărginită, dacă pe de altă parte e nemărginită, nu e nicăiri, iar dacă nu e nicăiri, nu este. Așadar dacă ființa este veșnică, dintru început ea nici nu e ființă. Și fără îndoială nici născută nu poate fi ființa. Căci dacă s-a născut, s-a născut fie din ființă, fie din neființă. Dar nu din ființă s-a născut; căci dacă este ființă, nu e născută, ci este dintru început. Nici din neființă; căci neființa nu va putea da naștere la ceva, deoarece e neapărat nevoie ca lucrul ce dă naștere să participe la o existență oarecare. Așadar nici născută nu e ființa. Potrivit cu acestea, nu e nici amîndouă laolaltă, veșnică și în același timp născută; căci acestea se împotrivesc între ele, iar dacă ființa e veșnică, nu s-a născut, și dacă s-a născut, nu e veșnică. Așadar, dacă ființa nu e nici veșnică, nici născută, nici amîndouă laolaltă, ea nu ar putea exista. Și într-altfel: dacă este, e fie una, fie multiplă; dar nu e nici una, nici multiplă, așa cum se va arăta; așadar ființa nu există. Într-adevăr, dacă este una, e fie cantitate, fie continuum, fie mărime, fie corp. Ceea ce însă ar face parte din acestea, nu este unu, ci cantitatea se va divide în părți, iar ceea ce e continuu se va tăia. În același fel un lucru conceput ca mărime nu va fi indivizibil. Iar luat în chip de corp va fi triplu; căci va avea și lungime, și lățime, și adîncime. E absurd în realitate să spunem că ființa nu

https://biblioteca-digitala.ro

e nimic din acestea; aşadar, fiinţa nu este una. Şi nici multiplă nu este. Căci dacă nu e una, nici multiplă nu este; într-adevăr, multiplicitatea e sinteză a lucrurilor luate cîte unul, de aceea, înlăturînd unitatea, se înlătură şi pluralitatea. Dar din acestea e limpede că nici fiinţa nu este, nici nefiinţa. Faptul că nu există amîndouă laolaltă, şi fiinţă şi nefiinţă, e lesne de arătat. Căci dacă este şi fiinţă şi nefiinţă, nefiinţa va fi tot una cu fiinţa, în ce priveşte faptul de a exista; tocmai de aceea, nu este nici una, nici alta din acestea. În fapt sîntem de acord că nefiinţa nu este; s-a arătat însă că fiinţa e trecută în rînd cu nefiinţa; nici aceasta aşadar nu va exista. Dar, de vreme ce fiinţa e tot una cu nefiinţa, nu se poate să fie amîndouă; căci, dacă sînt amîndouă, nu sînt acelaşi lucru, şi dacă sînt acelaşi, nu există amîndouă. De unde reiese că nu există nimic. Căci nici fiinţa nu este, nici nefiinţa, nici amîndouă împreună, şi dacă în afară de ele nu se poate gîndi altceva, atunci nu e nimic [...][1].

Traducere de A. Marinescu-Strihareţ şi Constantin Noica

[1] *Izvoare de filosofie*, Bucureşti, 1942.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

FILOSOFIA SOCRATICĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SOCRATE

Socrate s-a născut în anul 470 sau 469 î.e.n. la Alopeke, un district din Atena şi a murit în anul 399 î.e.n. la Atena. Tatăl său, Sophroniskos, era sculptor (mai bine zis cioplitor în piatră), îndeletnicire căreia şi Socrate i s-a dedicat în tinereţe, dar pe care a părăsit-o pentru a se consacra filosofiei. Mama sa, Phainareta, era moaşă. Socrate nu a părăsit Atena decît atunci cînd a luat parte la luptele de la Potideea (432—429), Delion (424) şi Amphipolis (422), comportîndu-se ca un brav oştean. Era bine zidit fiziceşte, robust şi foarte sănătos, dar nu atît de plăcut la înfăţişare, apărîndu-le chiar admiratorilor săi ca un Silen. Nu dădea atenţie înfăţişării sale exterioare şi nu punea nici un preţ pe bunurile materiale.

Socrate n-a lăsat nimic scris, el şi-a expus ideile sale prin discuţiile desfăşurate mai ales în forum, cu atenienii, îndeosebi cu tinerii. Concepţia sa a fost reconstituită din cele ce au scris despre el Platon, Xenofon, Aristotel, Aristofan. Cicero consideră că Socrate a adus filosofia din cer pe pămînt, că a introdus-o în oraşe şi case şi că a constrîns-o să se ocupe cu viaţa, cu moravurile, cu ceea ce e bine şi rău. Adică: el nu s-a preocupat, ca înaintaşii săi, de probleme cosmologice, „regiunile şi copacii, spunea el, nu mă pot învăţa nimic" şi, „atîta vreme cît *nu mă cunosc pe mine însumi*, cum cere inscripţia de la Delfi, ar fi ridicol să mă ocup cu alte lucruri", ci a căutat să studieze omul. N-a predat într-o instituţie, ci în piaţă, pe stradă, la reuniuni prieteneşti, la banchete. Forma de a instrui, de a învăţa tineretul constituie caracteristica fundamentală a activităţii filosofice

https://biblioteca-digitala.ro

a lui Socrate. El nu făcea lecții expozitive pentru discipoli, ci se străduia să găsească împreună cu ei soluția problemei abordate, să descopere adevărul. În acest scop, se servea de arta dialogului, de întrebare și răspuns, fiindu-i caracteristice ironia și maieutica (specificul „metodei socratice"). Ironia, în înțeles socratic, constă în a adopta o atitudine de îndoială față de ce susține un interlocutor sau adversar care pretinde că e atotștiutor. „Eu nu știu decît un singur lucru, spunea Socrate, că nu știu nimic; sofiștii nu știu nimic, și cred că știu tot."

A-i concede interlocutorului aparent superioritatea, fiind însă convins de ignoranța lui și a-i demonstra în cursul discuției că, în realitate, nu știe nimic, aceasta urmărea Socrate uneori prin metoda sa. Maieutica (μαιευτικὴ τεχνὴ = arta moșitului), pe care Socrate o compara cu profesiunea mamei sale, consta în a descoperi în spiritul interlocutorului, care a trecut examenul ironiei și vrea cu tot dinadinsul să se lumineze, ideile pe care le are și de care nu e conștient, examinîndu-le împreună cu el, corectîndu-le, ordonîndu-le pînă cînd capătă valoare de adevăr. „Eu însumi, spunea Socrate, nu posed nici o înțelepciune vrednică de a fi comunicată; dar am primit de la mama, care era moașă, arta moșitului; numai că eu ajut să nască [...], nu corpurilor, ci sufletelor, ceea ce poartă în ele însele". Prin tehnica interogării și îndrumarea metodică a răspunsurilor, prin dobîndirea adevărului care apare din confruntarea ideilor, logica devine dialectică. Adevărata cunoaștere și știință pornește, după Socrate, de la noțiuni clare și distincte, precis și sigur definite, căci numai acestea exprimă esența însăși a lucrurilor. Astfel de noțiuni se obțin prin inducție (ἐπαγωγή), pornind de la observarea cazurilor particulare și prin ridicarea de la ele, la noțiunea generală, care reprezintă genul. Cazurile particulare se subordonează genului ca specii și se exprimă printr-o judecată universală. Socrate a aplicat arta și metoda sa de a obține inductiv definiții mai ales problemelor morale; pe el îl interesau, înainte de toate, acțiunile oamenilor. Nu există discrepanță între intelect și voință, între idei și acțiuni; orice virtute este cunoaștere. Socrate cerea să acționăm cu temeritate și justețe, pornind de la cunoașterea clară a naturii acțiunilor noastre și a scopului propus. Virtutea este cunoaștere noțională, ea poate fi învățată. Toate vir-

https://biblioteca-digitala.ro

tuțile, întrucît sînt cunoașteri, se reduc la una singură, căci adevărul nu poate fi decît unul singur. „Nu este în fond decît o singură virtute, înțelepciunea, care, considerată în relație cu voința, devine curaj; în relație cu sensibilitatea, temperanță; în relație cu ceilalți oameni, justiție; în relație cu Dumnezeu, pietate. Acestea sînt cele cinci virtuți socratice." (A. Fouillée, *Histoire de la Philosophie.*) Fiecare om năzuiește prin firea lui, după Socrate, să fie fericit; și fiecare are nevoie să cunoască drumul care-l duce la fericire, mijloacele cele mai indicate spre a o realiza. Adevărata virtute stă în cunoașterea acestui drum, a acestor mijloace. Toate lucrurile făcute prin virtute sînt frumoase și bune; devin folositoare omului și societății. Cine cunoaște natura virtuții nu poate să acționeze decît conform ei. Socrate admitea existența unei singure divinități, cauză eficientă și totodată finală a lumii. El deducea cauzalitatea eficientă din existența rațiunii omenești care nu poate proveni decît din cauza care a produs lumea și este o parte a ei, iar cauzalitatea finală, din modul cum este alcătuit corpul nostru și cum organele lui își îndeplinesc funcțiunile, din orînduirea lumii în care orice lucru are o utilitate, în care totul este dispus în vederea unui scop, care este Binele.

Clasicii marxism-leninismului au relevat importanța istorică a personalității lui Socrate care a îndreptat speculația filosofică de la natură la om, a dezvoltat dialectica afirmînd, împotriva scepticismului epistemologic și moral al sofiștilor, valoarea obiectivă a cunoașterii noționale și a principiilor morale, a întemeiat etica intelectualistă și eudemonistă. Nici un filosof grec n-a exercitat asupra discipolilor o influență atît de considerabilă ca Socrate, cum o atestă școlile filosofice întemeiate de aceștia, pornind de la învățătura socratică: *școala megarică* sau *eristică*, *școala cinică* și *școala hedonică* sau *cirenaică*.

Sub tutela învățăturii sale s-a format Platon.

Acuzat de Meletos, un tînăr poet mediocru, de Anytos, un bogat pielar, și de Lykon, un retor, că nu crede în zeii pe care îi aprecia cetatea, că ar fi corupt tineretul, Socrate a fost condamnat la moarte.

Socrate a trăit așa cum a învățat pe alții să trăiască. Viața lui s-a conformat întru totul doctrinei sale morale. Fiind condamnat și așteptîndu-și clipa fatală, prietenii îi propuseseră, în închisoare, să fugă, dar Socrate a refuzat cu hotărîre: el, care toată viața învățase

https://biblioteca-digitala.ro

pe elevii săi să se supună legilor țării, cum putea da la bătrînețe exemplul rău al nesupunerii față de ele? Avînd facultatea de a alege să moară demn, a preferat paharul cu otravă, dînd omenirii o pildă magistrală de cetățean care respectă legile cetății și știe să moară cu seninătate. Viața lui Socrate se edifică numai prin înțelegerea și împlinirea datoriei morale.

TEXTE FILOSOFICE (XENOFON DESPRE SOCRATE)

Cum ajunge Socrate la noțiuni și la adevăr

Voi încerca să arăt cum Socrate deprindea pe prietenii lui în arta dialecticii: el credea că, dacă cunoaștem firea unui lucru, o putem lămuri și altora, însă dacă nu o cunoaștem, nu e de mirare dacă ne înșelăm singuri și înșelăm și pe alții; de aceea cerceta totdeauna, cu cei din jurul lui, firea lucrurilor. Ar cere multă osteneală să dau toate definițiile lui; voi arăta numai pe acelea care, după părerea mea, ne arată felul cum cerceta el [...]:

„E oare îngăduit, Enthydemos, oricui să se poarte cu oamenii cum îi trăsnește prin cap? — Nu, ci numai cel care cunoaște legile ce rînduiesc legăturile dintre dînșii, se poartă cu ei potrivit legilor. — Prin urmare, cei care cunosc aceste legi se poartă unii cu alții cum se cuvine? — Da. — Deci, cei care se poartă cum trebuie, se poartă bine? — Nici că-i vorbă. — Așadar, cei care se poartă bine cu oamenii își îndeplinesc datoriile de oameni? — Firește. — Prin urmare, cei care ascultă de legi, se poartă după dreptate? — Da. — Și știi ce se numește dreptate? — Ceea ce poruncesc legile. — Așadar cei care fac ce le spun legile, fac ce e drept și ce se cuvine? — Mai încape vorbă? — Deci cei care se conduc după dreptate, sînt oameni drepți? — Cred că da. — Îți închipui că ne putem supune legilor fără să știm ce poruncesc ele? — Nu. — Și cînd știm ce trebuie să facem, crezi că trebuie să nu facem acest lucru? — Nici asta. — Cunoști

https://biblioteca-digitala.ro

oameni care fac altceva decît ceea ce cred că trebuie să facă? — Nu. — Prin urmare, acei care cunosc legile, ce orînduiesc legăturile dintre oameni, se poartă potrivit dreptății? — Așa e. Așadar, cei care se poartă după dreptate, sînt oameni drepți. — Dacă n-ar fi aceștia, apoi cine să fie? — Prin urmare nu greșim cînd spunem că e om drept acela care cunoaște legile ce-i călăuzesc purtarea lui față de ceilalți oameni? — Cred că nu.

Cum definim înțelepciunea? Ia spune-mi, ce crezi, înțelepții sînt înțelepți numai în ceea ce știu, sau pot fi înțelepți și în ceea ce nu știu? — Sînt înțelepți în ceea ce știu, firește, căci cum ar putea fi în ceea ce nu știu? — Știința-i face oare pe înțelepți ceea ce sînt? — Prin ce altceva, decît prin știință, ar putea fi înțelepți? — Dar ce altceva face pe înțelepți decît înțelepciunea? — Nimic altceva, firește. — Prin urmare, știința e înțelepciune? — Cred că da. — Crezi tu că e cu putință omului să știe tot? — Da de unde? Cred dimpotrivă că omul nu poate ști decît foarte puțin. — Un om, prin urmare, nu poate fi înțelept în toate? — Nu, se înțelege. — Și e înțelept numai în ce știe? — Așa cred și eu.

Tot așa trebuie să examinăm și binele, Enthydemos? — Cum? întrebă el. — Crezi că tuturor le folosește același lucru? — Nu, bineînțeles. — Nu se întîmplă adesea că ce-i prinde bine unuia, îi strică celuilalt? — Ba bine că nu. — Ce crezi, e deosebire între bine și folos? — Deloc. — Un lucru folositor e așadar un bine pentru cel căruia îi folosește? — Cred că da. — Nu e tot așa și cu frumosul? Cînd vorbești de frumusețea unui trup, unui vas sau altceva, înțelegi că e frumos pentru orișice folos? — Nu, firește. — Așadar e frumos numai pentru folosul la care slujește? — Se înțelege. — Ceea ce e frumos pentru o anumită folosință, mai poate fi și pentru altele? — Nu. — Nu-i așa că ceea ce este folositor, e frumos numai pentru folosul la care slujește? Mi se pare că da. — Socotești curajul ceva frumos?

https://biblioteca-digitala.ro

— Ca unul dintre cele mai frumoase lucruri. — Crezi că nu ne folosește la lucrurile mărunte? — Nu, zău, ci la cele mai mari. — Socotești că fiind pus în fața unor primejdii grozave, e mai bine să nu le cunoști? — Nicidecum. — Prin urmare, acei care nu se sperie de primejdii fiindcă nu le cunosc, nu sînt oameni curajoși? — Nu, firește, căci atunci ar trebui să punem printre bravi, mulți nebuni și fricoși. — Ce zici de cei care se tem de lucruri care nu au nimic grozav în ele? — Sînt și mai puțin curajoși decît cei dintîi. Socotești așadar oameni curajoși pe cei care se poartă rău? — Tocmai așa. — În astfel de împrejurări, socotești curajoși pe alții decît pe acei care știu să se poarte bine în primejdii? — Nu, firește. — Și numești fricoși pe cei care se poartă rău cînd dau de ele? — Dacă nu pe ei, pe cine alții? — Fiecare se poartă în primejdie cum crede că se cuvine? — Cum ar putea să se poarte altfel? — Cei care se poartă rău, știu cum se cade să se poarte? — Nu, firește. Așadar, cei care știu, se și pot purta bine? — Da, și numai ei. — Dar cei care cunosc felul de a se purta în mijlocul primejdiei, se poartă rău, în astfel de împrejurări? — Nu cred. — Cei care se poartă rău, sînt, așadar, cei care nu cunosc acest lucru? — E de crezut, zise el. — Prin urmare, cei care știu să se poarte bine în împrejurările primejdioase și grozave, sînt oameni curajoși, iar cei care nu știu, sînt fricoși? — Mi se pare că da."

Socrate socotea regalitatea și tirania ca două puteri, însă făcea între ele o deosebire: numea regalitate o putere încuviințată de oameni și orînduită potrivit legilor statului; înțelegea, dimpotrivă, prin tiranie puterea care se impune în contra voinței cetățenilor și care nu are alte legi decît bunul plac al tiranului; mai numea aristocrație statul cîrmuit de cetățeni potrivit legilor, iar plutocrație guvernul în care cîrmuitorii se aleg după cens, pe cînd înțelegea prin democrație statul în care puterea e în mîna tuturor cetățenilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă-l contraziceai în ceva fără să aduci dovezi limpezi, sau dacă spuneai, fără să dovedești, că cutare cetățean e mai înțelept sau mai iscusit om politic sau mai curajos decît cel de care vorbea el, aducea toată discuția spre principiul fundamental, cam în chipul următor: „Spui că omul de care vorbești atîta de bine e cetățean mai de ispravă decît acel pe care-l laud eu? — Da. — De ce să nu vedem de la început după ce putem recunoaște un bun cetățean? — Ba, să vedem. — Cînd e vorba de mînuirea banilor publici, nu va fi pus oare la loc de frunte cel care va îmbogăți statul? — Fără îndoială. — Iar, în război, cel care-și va face țara să biruiască pe dușman? — Firește. — Iar cu prilejul unei solii, cel care va schimba pe dușmani în prieteni ai țării sale? — Se înțelege. — Iar în adunarea poporului, cel care va potoli răscoalele și va aduce buna înțelegere? — Sînt de o părere cu tine."

Aducînd astfel toate întrebările spre obîrșia lor, adevărul ieșea la iveală chiar pentru cei care-l contraziceau. Cînd ținea cîte o cuvîntare mai lungă, pornea de la lucruri recunoscute îndeobște, încredințat că acest fel de judecată nu dă greș niciodată; și nu știu pe nimeni care să se fi priceput mai bine ca el să facă pe auditor să fie de aceeași părere cu el. Mai spunea că Homer îl numise pe Ulise orator sigur de sine, pentru că știa să-și tragă judecățile din ideile recunoscute de toți oamenii.

CE MAI ÎNVĂȚA SOCRATE

Xenofon: AMINTIRI DESPRE SOCRATE, VII, VI, 7:

Se vede, din cele spuse mai sus, că Socrate arăta prietenilor părerile sale într-un chip foarte simplu; acum voi arăta cum își da osteneală să-i facă destoinici de a împlini treburile potrivite cu ei. Nu cunosc om care să fi ținut mai

https://biblioteca-digitala.ro

mult ca el să știe ce daruri are fiecare din cei care trăiau în jurul lui; se grăbea să arate toate cunoștințele ce le avea și le credea trebuincioase unui om desăvîrșit sau îl ducea la dascăli care erau în stare să arate ceea ce nu știa nici el. Arăta pînă unde trebuie să meargă cu învățătura un om luminat. De pildă, el îi sfătuia pe discipoli să învețe atita geometrie cîtă le trebuie să poată măsura fără greș o bucată de pămînt pe care vor s-o cumpere, s-o vîndă, s-o împartă sau s-o lucreze. El spunea că e așa de ușor acest lucru, că numai cu puțină osteneală poți să ajungi a cunoaște mărimea pămîntului și felul de a-l măsura. Nu era de părere să se meargă cu învățătura geometriei pînă la problemele cele mai încîlcite; nu găsea în asta nici un folos, nu că nu le-ar fi cunoscut el, ci fiindcă era încredințat că cercetarea problemelor ăstora ajunge să mistuie viața unui om și să-l îndepărteze de la alte învățături folositoare.

El îi sfătuia să învețe numai atita astronomie cîtă le trebuie ca să-și dea seama de părțile nopții, ale lunii, ale anului, cînd vor face vreo călătorie pe uscat sau pe mare sau cînd vor fi paznici și de atitea alte lucruri care se întîmplă noaptea, în timpul lunii sau al anului, ca să se poată sluji de ele ca de niște semne prin care să poată cunoaște împărțirile intervalelor de timp sus-numite. E ușor, spunea el, să se învețe semnele acestea de la vînătorii de noapte, de la cîrmaci și de la toți aceia care trebuie să le cunoască. Îi sfătuia cu stăruință să nu-și piardă vremea cu cercetări astronomice ce au de scop cunoașterea care nu urmează mișcarea de rotație a cerului, a planetelor, a cometelor, a distanței lor pînă la pămînt, a timpului ce-l pun spre a-și face mișcarea lor circulară și a pricinilor care le dau naștere. Nu că nu le-ar fi cunoscut, dar spunea, ca și de geometrie, că ar fi de-ajuns spre a minca o viață de om și fiindcă astfel ar opri pe om de la alte învățături folositoare. De obicei, el îndepărta pe cunoscuți de la studiul lucrurilor cerești și al legilor după care Dumnezeu le conduce; părerea lui

https://biblioteca-digitala.ro

era că tainele acestea nu pot fi pătrunse de om, și ne-am face neplăcuți zeilor, dacă am vrea să cercetăm tainele pe care nu s-au îndurat să ni le lămurească. De altfel cel care se consacră unor asemenea cercetări, e în primejdie, după părerea lui, să ajungă nebun ca acel Anaxagoras, care se fălea, cu atîta trufie, că e în stare să deslușească tainele zeilor și care susținea că soarele e tot una cu focul, fără a se gîndi că oamenii pot privi cu ușurință focul, pe cînd la soare nu se pot uita; că razele soarelui înnegresc pielea, ceea ce nu se întîmplă cu focul. Anaxagoras uita că nici una din roadele pămîntului nu poate crește fără strălucirea soarelui, pe cînd dogoarea soarelui le prăbușește; tot el, cînd afirma că soarele este o piatră aprinsă, uita că piatra băgată în foc nu arde cu flacără și nu ține mult, pe cînd soarele rămîne de la începutul vremurilor cel mai strălucitor corp. Socrate îi sfătuia să învețe știința calculului, însă în același timp le recomanda ca și la celelalte științe să nu se încurce în cercetări zadarnice și căuta în discuțiile ce le avea cu școlarii lui să arate întrucît pot să ne fie de folos cunoștințele de orice fel; sfătuia cu stăruință pe cunoscuți să nu-și nesocotească sănătatea, să se chibzuiască cu oameni pricepuți, despre viața pe care trebuie s-o ducă, să se cerceteze pe sine întotdeauna, să întrebe ce mîncări, ce băuturi, ce exerciții le fac mai bine și cum trebuie să se folosească de ele ca să-și păstreze o sănătate desăvîrșită. El spunea că omului care se observă astfel îi e greu să găsească un doctor care să se pricepă mai bine ca el să-i caute de sănătate. Cînd vreunul năzuia la o înțelepciune supraomenească, îl îndemna să se îndeletnicească cu arta ghicitului, încredințîndu-l că cel care știe semnele prin care zeii aduc la cunoștința omului voința lor, n-are să fie niciodată lipsit de sfatul zeilor.[1]

Traducere de Șt. Bezdechi

[1] Xenofon, *Apologia lui Socrate*, București, 1925.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu trebuie să facem nedreptăți. Să ne supunem legilor.

Criton 48 b—54 e:

Socrate: Adevăr grăiești. Dar, minunatule, judecata pe care o desfășurăm se pare că-i la fel cu aceea de mai sus. De rîndul ăsta cercetează lucrul următor: dacă mai rămîne în picioare faptul că nu a trăi e de mare preț, ci a trăi cinstit.

Criton: Rămîne.

Socrate: Rămîne și faptul că a trăi cinstit este tot una cu a trăi corect și drept sau nu rămîne?

Criton: Rămîne.

Socrate: Acum, după aceste puncte de reazem cunoscute de tine, să cercetăm dacă este drept ca eu să ies de aici fără voia atenienilor sau nu este drept. Și dacă se va părea drept, s-o facem, dacă nu, să lăsăm gîndul ăsta.

Cît despre observările, pe care le-ai înșirat cu privire la risipire de bani, la renume... nu le lua în serios, Criton, căci sînt observări tocmai ale mulțimii care cu ușurință omoară un om și l-ar învia cu ușurință dac-ar fi în stare, atît e de mintoasă! Noi însă, dacă rațiunea ne învață așa, n-avem de cercetat nimic alta, decît ce-am vorbit și adineaori; anume, dacă mituind prin bani și prin obligațiile noastre, atît voi, care mă scăpați, cît și eu mîntuitul, vom lucra cele drepte; sau dacă, făcînd acestea, vom săvîrși în adevăr o nedreptate.

Și dacă ni se va părea că săvîrșim lucruri nedrepte, să mai fie oare nevoie de a pregeta dacă trebuie să murim rămînînd aici și păstrînd liniștea, și dacă trebuie să îndurăm orice suferință mai înainte de a săvîrși o nedreptate?

Criton: Cred că ai dreptate, Socrate. Cercetează acum ce e de făcut.

Socrate: Să cercetăm, bunule, împreună. Și, dacă ai pe undeva de întîmpinat ceva, în timp ce eu vorbesc, spune și

https://biblioteca-digitala.ro

te voi asculta; dar dacă nu vei avea, încetează odată, fericitule, de a-mi tot spune vorba că trebuie să plec de aici fără voia atenienilor. De altfel, eu pun mare preț dacă mă poți convinge să fac așa ceva. Observă deci începutul cercetării mele și încearcă să-mi răspunzi la întrebare, întocmai după convingerile tale.

Criton: Voi încerca.

Socrate: Oare putem susține că niciodată nu trebuie să săvîrșim cu știință o nedreptate, sau în unele împrejurări o putem săvîrși, în altele nu? Ori dimpotrivă: în nici o împrejurare nu este nici bine, nici cinstit a săvîrși nedreptatea, lucru asupra căruia ne-am înțeles și mai înainte adeseori și acum de curînd iarăși? Oare toate acele vechi mărturisiri ale noastre s-au risipit în cîteva zile, și este cu putință, Criton, ca noi, bărbați așa de vîrstnici, care am discutat împreună cu seriozitate, să ne fi uitat pînă într-atîta de noi înșine, încît să nu ne deosebim întru nimic de copii? Oare mai presus de toate nu stă faptul, pe care noi l-am susținut înainte, că a săvîrși o nedreptate rămîne pentru făptuitor în orice împrejurare ceva necinstit și rușinos, fie că vor aproba cei mulți, fie că nu; fie că vom avea de îndurat suferințe mai grele ca astea, fie mai ușoare? Spunem sau nu?

Criton: Spunem.

Socrate: Așadar, în nici o împrejurare nu trebuie să săvîrșim nedreptatea.

Criton: Nu, desigur.

Socrate. Prin urmare, nici cînd cineva a îndurat o nedreptate nu trebuie s-o întoarcă cum cred cei mulți, de vreme ce în nici o împrejurare nu trebuie să săvîrșim o nedreptate.

Criton: Nu, pe cît se pare.

Socrate: Dar ce zici, Criton? Se cade să facem rău sau nu?

Criton: Nu se cade de fel, Socrate.

Socrate: Ce zici însă: dacă cineva a suferit un rău, este drept sau nu să răspundă cu rău, cum zic cei mulți?

https://biblioteca-digitala.ro

Criton: În nici o împrejurare, nu.

Socrate: În adevăr, nu este nici o deosebire între a săvîrși un rău și a pricinui cuiva o nedreptate.

Criton: Adevăr grăiești.

Socrate: Așadar, nici cu nedreptate nu trebuie să răspundem, nici cu rău, nici unui om, oricît am fi fost nedreptățiți de dînsul. Bagă de seamă, Criton! Recunoscînd aceasta, să nu spui ceva împotriva convingerii tale; doar eu știu cît de puțini oameni au o astfel de credință și mai ales cîți și-o vor menține! Iar cînd unii cred într-un fel, alții în altul, știi că nu este cu putință între dînșii un temei comun de discuție. Dimpotrivă, urmează cu necesitate că fiecare va disprețui părerile celuilalt, ori de cîte ori va avea prilejul să le cunoască.

De aceea, gîndește-te și tu cît mai bine, dacă poți fi părtașul ideilor mele; și dacă crezi ca mine, numai atunci să începem discuția, plecînd de la principiul că nu trebuie, în nici o împrejurare, nici să săvîrșim nedreptatea, nici să răspundem cu ea, și tot astfel, nici să săvîrșim răul, nici să răspundem cu el. Sau poate te deosebești și nu împărtășești punctul meu de plecare. Cît despre mine, de mult am această credință și o păstrez încă; iar tu de ți-ai schimbat cumva ideile, spune-mi-o, explică-te. Dacă însă rămîi în convingerile de mai înainte, ascultă și ce urmează din ele.

Criton: Dar și rămîn și gîndesc ca tine; urmează numai!

Socrate: Să arăt deci ce decurge din aceasta... sau mai bine să te întreb pe tine. Oare dacă cineva mărturisește și făgăduiește cuiva niscai lucruri drepte, trebuie să le împlinească, sau poate să-l amăgească?

Criton: Trebuie să le împlinească.

Socrate: Atunci bagă de seamă ce urmează: ieșind de aici fără voia cetății, săvîrșesc sau nu o nedreptate, mai ales față de cineva care cu nimic nu o merită? Și, mai rămîn cu în cuprinsul dreptelor mele credințe de altă dată, sau nu?

Criton: Nu-ți pot răspunde, Socrate, la această întrebare; n-o înțeleg.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Atunci bagă de seamă, să-ți spun altfel. Dacă în clipa fugii mele — sau cum vrei să numești această ieșire — dacă m-ar întîmpina legile și însăși cetatea și mi-ar zice:

„Socrate, spune-mi, ce ai de gînd să faci? Nu cumva prin lucrul de care te-ai apucat, ți-ai pus în gînd să ne nimicești pe noi, legile și statul întreg, pe cît este în puterea ta? Oare crezi că este cu putință să dăinuiască și să nu se surpe statul în care legile făurite n-au nici o putere, ci sînt călcate și nimicite de fiecare particular?" Ce vom răspunde, Criton, acestor învinuiri și altora multe de același fel? Căci multe ar putea spune cineva, mai ales un avocat, despre călcarea legilor, care, cum știi, orînduiesc și poruncesc ca judecățile date să fie suverane. Le vom răspunde că statul ne-a nedreptățit și că judecata sa n-a dat o sentință dreaptă?

Criton: Pe Zeus, Socrate, le vom răspunde.

Socrate: „Dar ce este aceasta, Socrate, vor replica atunci legile? Așa ne-am înțeles cu tine? Oare nu ca să rămîi supus hotărîrilor, pe care statul le va da în judecățile sale?"

Și dacă ne-ar prinde mirarea că ne vorbesc așa, ele ar putea adăuga:

„Nu te mira, Socrate, de întrebările noastre, ci mai degrabă răspunde; mai ales că ești obișnuit să întrebuințezi vorbirea cu întrebări și răspunsuri. Haide dar, spune cu ce ți-am greșit noi și statul de ne calci în picioare? Nu noi te-am creat mai întîi? Nu prin mijlocirea noastră tatăl tău s-a căsătorit cu mama ta, și ei te-au născut pe tine? Spune-ne, te plîngi cumva că unele dintre noi, de pildă cele privitoare la căsătorie, nu sîntem bine alcătuite?"

„Nu mă plîng", le-aș spune.

„Poate împotriva acelor ce se ocupă de creșterea și educația copiilor, în puterea cărora ai fost și tu educat? Nu cumva n-au orînduit bine acele legi dintre noi, care au sfătuit pe tatăl tău să-ți dea o pregătire în direcția artelor și gimnasticii?"

„Bine au orînduit", le-aș spune.

https://biblioteca-digitala.ro

„Bine; dar atunci, dacă prin noi te-ai născut, ai crescut și ți-ai primit educația, ai putea spune că nu ești fiul și robul nostru nu numai tu dar și strămoșii tăi?

Și dacă lucrul este așa, crezi oare că drepturile tale sînt egale cu ale noastre? Că ce ni-i dat nouă să facem cu tine, îți este și ție cu noi? Cum, dacă cu tatăl sau stăpînul tău, cînd ai fi sclav, n-ai avea drepturi egale, și n-ai fi îndreptățit să-i atingi, oricît ai fi îndurat din pricina lor, nici să le răspunzi, auzindu-i că te vorbesc de rău, nici să-i lovești, dacă te-ar lovi, nici altele de acest fel; oare față de patrie și de noi, legile, îți va fi îngăduit ca, dacă am hotărî să te nimicim — socotind că facem lucru drept — tu să te apuci la rîndul tău să ne nimicești, întrucît atîrnă de tine, pe noi, legile și patria ta? Și făcînd acestea, mai și spui că săvîrșești lucruri drepte, tu, care n-ai părăsit niciodată adevărul și calea virtuții? Oare așa de înțelept ești, încît nu pricepi că în fața zeilor și a oamenilor cu judecată, patria este cea mai prețuită, mai însemnată, mai sfîntă și mai respectată decît mama, decît tata, decît toți strămoșii? Că pentru patrie, chiar cînd ne supără, trebuie să avem veneratie, supunere și îngrijire mai mult decît pentru tată? Că pe dînsa sau o înduplecă prin convingere, sau, dacă nu, trebuie să faci ce-ți poruncește și să îndură în tăcere ceea ce ea a poruncit: fie bătaie, fie lanțuri, fie chiar de te-ai duce în război, să cazi rănit sau mort? Că datoria noastră cere supunere, că dreptatea cere să nu ne dăm în lături, nici să ne codim, nici să ne părăsim rîndul? Că și în război și la judecătorie și peste tot trebuie: sau să săvîrșim ce va porunci patria și statul nostru sau să-l convingem pe calea pe care ne-o dă dreptatea? Că, în sfîrșit, dacă samavolnicia nu este cuviincioasă nici față de mamă, nici față de tată, cu mult mai puțin este îngăduită față de patrie?“

Ce vom spune la aceasta, o, Criton? Mărturisi-vom că legile vorbesc adevărul, ori nu?

Criton: Mi se pare că da.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: „Vezi, prin urmare, Socrate, ar mai zice legile: dacă noi spunem lucruri adevărate, cele ce tu săvîrșești acum — nu sînt drepte; căci noi nu numai că te-am născut, te-am crescut, te-am educat și te-am împărtășit cu toate bunurile din care am avut, ție și tuturor concetățenilor tăi, dar declarăm de mai înainte și îngăduim oricui dintre atenieni, că îndată ce va deveni cetățean în vîrstă și va cunoaște viața statului și pe noi, legile lui, dacă nu-i vom plăcea, să-și ia ale sale îndată și să se ducă aiurea ori unde voiește. Și nici una din noi, legile, nu-i stăm în cale, nici una nu-l sfătuim altminteri pe oricine ar vrea să plece, dacă noi și acest stat nu-i sîntem pe plac. Deci să se ducă fie în vreo colonie, fie în străinătate, fie oriunde i-ar plăcea, luîndu-și tot avutul. Aceluia dintre noi însă, care va rămînea aici văzînd în ce chip noi împărțim dreptatea și orînduim treburile statului, aceluia îi spunem din acea clipă că, prin însuși acest fapt, a mărturisit că va face tot ce-i vom porunci; iar dacă nu se supune, îl facem de trei ori vinovat; întîi că, fiind copilul nostru, nu ne ascultă; apoi, fiindcă este crescut și educat de noi; al treilea fiindcă, mărturisindu-ne odată credință și supunere, nici el nu se supune nouă, nici pe noi nu ne convinge de necorectitudinea faptelor noastre; și pe cînd noi abia-l îndemnăm să facă ce-am hotărît, fără să-l silim cu sălbăticie s-o facă, ci doar să-și aleagă din două una: ori să ne convingă, ori să se supună, el nu va face nici una din acestea.

Aceste piri, Socrate, ți le aducem și ție, dacă vei săvîrși ce-ai pus în gînd, nu mai puțin decît le-am aduce oricărui atenian, ba chiar îndeosebi."

Și dacă la rîndu-mi le-aș întreba pentru ce toate astea, poate mi-ar da o bună lecție, răspunzîndu-mi că eu mai mult decît oricare atenian am recunoscut că înțeleg să trăiesc în Atena.

„Mari dovezi (ar mai putea spune) ni-ai dat pîn-acum, Socrate, că noi și statul ți-am fost pe plac. N-ai fi rămas în oraș cu atîta statornicie cum n-a stat niciun atenian,

https://biblioteca-digitala.ro

dacă nu ți-ar fi plăcut îndeosebi. Niciând n-ai ieșit din cetate, nici măcar la marile serbări, afară de o singură dată, la jocurile din Istm. Nu te-ai dus aiurea, decît în război ca soldat; niciodată n-ai făcut măcar o călătorie pe afară, cum fac ceilalți oameni; nici nu te-a prins dorința să cunoști vreun alt oraș sau alte legi; dimpotrivă, noi și cetatea noastră ți-am fost de-ajuns: ba ți-am fost pe plac atît de mult, încît, consimțind să fii cetățeanul nostru, pe lîngă multe altele, ai devenit aici și tată de copii: iată cea mai bună dovadă că-ți place.

În sfîrșit, în timpul procesului ai fi putut să te surghiunești, dacă ai fi vrut, și-ai fi făcut atunci cu voia noastră ceea ce săvîrșești acum fără voia statului. Atunci te lăudai că nu te atinge faptul că trebuie să mori, ci voiai mai bine, după cum spuneai, moartea decît surghiunul; acum însă nici nu respecți acele credințe, nici nu-ți pasă de noi, legile, ci încerci să ne strivești; săvîrșești fapte pe care doar cel mai disprețuit rob le-ar putea face, încercînd să lucrezi împotriva învoielii noastre și a mărturisirilor tale, prin faptul că ai consimțit să fii cetățeanul nostru. Și mai întîi să ne răspunzi, dacă noi spunem sau nu adevărul cînd mărturisim că ai consimțit cu fapta, nu cu vorba, să fii cetățeanul nostru?"

Ce să spunem față de acestea, Criton? Putem răspunde ceva sau trebuie să recunoaștem că-i așa?

Criton: Trebuie să recunoaștem, Socrate.

Socrate: „Ce faci tu acum altceva (ar mai spune) decît nesocotești înțelegerea cu noi și chiar mărturisirile tale? Și totuși te-ai învoit cu noi, prin constrîngere, nu prin înșelăciune, nu nevoit de a te hotărî într-un timp scurt, ci în vreme de șaptezeci de ani, în curgerea cărora ai avut prilejul să pleci, dacă nu ți-am fost pe plac, și dacă hotărîrile noastre nu ți-au părut drepte. Tu însă n-ai preferat nici Lakedaimon, nici Creta, despre care zici mereu că au bune legiuiri, nici vreun oraș grec sau străin; ci ai ieșit din Atena mai rar și decît șchiopii și decît orbii și decît alți neputin-

https://biblioteca-digitala.ro

cioşi. Este dar o dovadă neîndoioasă că ţi-am fost pe plac mai mult decît oricărui atenian, şi statul şi noi, legile lui. Căci cui ar putea să-i placă un stat, iar legile lui să nu-i placă? Prin urmare, nu rămîi acum credincios propriilor tale mărturisiri? Socrate, dacă cel puţin ai vrea să ne asculţi pe noi, trebuie să rămîi. Şi cînd vei ieşi din cetate, nu vei fi batjocorit.

În adevăr, gîndeşte-te, dacă vei nesocoti acestea, şi dacă vei greşi asupra uneia dintre ele, ce bun vei săvîrşi fie pentru tine însuţi, fie pentru amicii tăi? Este cu totul sigur că prietenii tăi vor fi în primejdie: ori de a fi izgoniţi şi depărtaţi din ţara lor, ori de a-şi pierde întreaga avere; şi tu însuţi, dacă vei merge într-unul din cele mai apropiate state; la Teba sau la Megara (căci ambele au bune legiuiri), vei merge, Socrate, ca duşman al constituţiei lor. Şi toţi cetăţenii care poartă grija acelor state te vor privi bănuitor ca pe un călcător de legi; însuţi te vei întări în ideea că judecătorii te-au osîndit pe bună dreptate; căci oricine este călcător de legi, prea lesne poate fi crezut şi stricător al tinerimii şi al celor naivi. Şi atunci ce vei face? Oare vei fugi şi din statele celor mai bune legiuiri şi de cetăţenii cei mai cinstiţi? Şi, dacă faci asta, oare vei fi mai vrednic să vezi lumina zilei? Sau te vei apropia de dînşii şi fără de ruşine te vei adresa lor... însă... cu ce cuvinte, Socrate? Nu cumva cu vorbele pe care le spuneai aici: că virtutea, dreptatea, legile şi supunerea la legi sînt pentru oameni mai preţioase ca orice lucru? Şi nu crezi că purtarea lui Socrate ar putea să pară urîtă? Cu siguranţă trebuie să crezi. Dar, presupunem că vei pleca din aceste locuri şi vei merge în Thessalia la prietenii lui Criton. În adevăr, acolo domneşte cea mai mare neorînduială şi destrăbălare; acolo poate să te asculte cu plăcere cum le-ai istorisi cu haz fuga ta din închisoare, schimbat într-o îmbrăcăminte străină, ori înfăşurat în vreo haină de animal, ori într-o altă înfăţişare, obişnuită numai fugarilor, spre a-ţi schimba propria ta figură. Şi nu va fi nimeni pe acolo, care să nu se mire că, bătrîn fiind şi ţi-au

https://biblioteca-digitala.ro

mai rămas, cum e firesc, puține zile de trăit, te-ai încumetat să înfrîngi legile cele mai însemnate, avînd îndrăzneala să trăiești așa de rușinos! Poate că nu se va găsi, în cazul că nu vei face nimănui nici o supărare; altminteri, Socrate, multe ai să mai auzi, multe și nevrednice de tine! Vei trăi ca un lingușitor și slugarnic față de toată lumea. Și în Thessalia ce vei face altceva decît să te îngrijești de mese bune, ca și cum de aceea te-ai surghiunit acolo, pentru mîncare? Și unde vor mai fi atunci cugetările tale asupra dreptății și celorlalte virtuți?

Dar, firește, vei zice că vrei să trăiești pentru copii ca să-i crești și să-i educi. Cum adică? E nevoie să-i duci în Thessalia, pentru a-i crește și educa? Este nevoie să-i înstrăinezi, ca să se bucure și ei de aceste binefaceri? Și dacă nu, dacă ei vor fi crescuți aici, tu fiind în viață, oare vor fi crescuți și educați mai bine, odată ce tu nu vei fi lîngă ei? De bună seamă, amicii tăi vor purta grijă de dînșii. Sau, cum? Dacă vei merge în Thessalia, se vor îngriji de ei, iar dacă te vei coborî în lumea lui Hades, nu se vor îngriji? Nu se poate... cel puțin dacă este ceva de capul celor ce se socot prieteni cu tine... și trebuie s-o crezi.

De aceea, Socrate, ascultă de noi, care te-am crescut; nu prețui mai mult decît dreptatea: nici pe copii, nici viața ta, nici orice alt lucru, pentru că, ajungînd în lăcașul lui Hades, să te poți apăra în fața celor ce cîrmuiesc acolo; căci în viața de aici de vei săvîrși cele ce ți se spun, nu vei face starea ta sau alor tăi, nici mai bună, nici mai dreaptă, nici mai sfîntă; și, cînd vei ajunge în ceea lume, nu vei putea să te aperi. Acum însă, dacă mori, ești nedreptățit, nu de noi, legile, ci de oameni. Iar dacă vei ieși din închisoare, săvîrșind prin aceasta și tu, în mod rușinos, o nedreptate și un rău, călcîndu-ți propriile convingeri și toate înțelegerile pe care le-am încheiat între noi, ba chiar batjocorind pe cei care ar fi trebuit să-i cinstești mai mult: pe tine însuți, pe amicii tăi, patria, și pe noi, atunci îți vom face și noi, cît vei trăi, viața nesuferită; atunci și surorile noastre, legile

https://biblioteca-digitala.ro

infernului, după moarte, nu te vor primi cu bine, aflînd că ți-ai dat toate silințele să ne nimicești, pe cît îți era cu putință. Vezi dar, de nu te-ar convinge Criton, să faci mai, degrabă ce spune el, decît ce te sfătuim noi!"

Dar să știi bine, iubitul meu amic, Criton, că aceste cuvinte mi se pare că le aud mereu, precum korybanților li se pare că aud notele de flaut; și mereu răsună în mine ecoul acestor vorbe: ba încă răsunetul lor este așa de puternic, că nu sînt în stare să ascult și altele.

Să știi prin urmare că, dacă te împotrivești convingerilor ce mă stăpînesc acum, vei vorbi în zadar. Dacă totuși socoți să faci ceva mai mult, iată, vorbește!

Criton: N-am nimic de spus, Socrate.

Socrate: Lasă totul la o parte, Criton, și să purcedem numai pe calea aceasta, fiindcă așa ne-a orînduit-o Dumnezeu![1]*

Traducere de Cezar Papacostea

APĂRAREA LUI SOCRATE

37 b — 42 a:

De ce m-aș teme? Să nu îndur ceea ce Meletos cere împotriva mea? Dar eu zic că nu știu nimic despre moarte, nici dacă e un bine, nici dacă e un rău. Atunci să-mi aleg, în loc de această răsplată nesigură, una despre care știu sigur că este rea? Care? Temnița? Dar ce-mi trebuie o viață în închisoare, ca rob plecat, rînd pe rînd, paznicilor rînduiți de cei unsprezece? Atunci amenda? Și să stau închis pînă cînd o voi plăti? Dar este pentru mine același lucru cu cel amintit; căci n-am de unde plăti. Să vă cer surghiunul? Poate mi l-ați da. Dar, bărbați ai Atenei, mare poftă de viață ar

[1] Platon, *Opere*, vol. I, București, Casa Școalelor, 1930.

* Dumnezeu, traducere anacronică, obișnuită la traducătorii mai vechi; traducătorii mai noi folosesc termenul corect de zeu sau de divinitate — (n.r.).

https://biblioteca-digitala.ro

trebui să mă stăpînească și prea mult mi-aș întuneca judecata, ca să nu înțeleg că, dacă voi, concetățeni ai mei, n-ați putut răbda vorba și purtarea mea, ci v-au fost așa de grele și urîte încît să căutați a scăpa de ele, cum vor putea alții să le rabde cu ușurință? Departe de mine, atenieni, să pot crede așa ceva.

Frumoasă viață mi-ar rămîne mie acum, atît de vîrstnic, să ies din orașul meu, schimbînd cît voi trăi orașele și gonit fiind din fiecare! Știu bine că, oriunde voi merge, de voi vorbi mă vor asculta tinerii, cum mă ascultă și aici. Dacă-i voi ține departe de mine, dînșii mă vor alunga, convingînd pe cei mai bătrîni s-o facă; dacă însă nu-i voi îndepărta, atunci părinții și rudele lor mă vor alunga, tot din pricina lor.

Poate va zice cineva: „N-ai putea totuși, Socrate, să trăiești și mai departe, însă în tăcere și liniștit, odată ce vei fi ieșit de aici?“ Asupra acestui lucru îmi este cel mai greu din toate să conving pe unii dintre voi. Dacă spun că asta înseamnă să nu ascult pe Zeu, că din această cauză n-aș putea trăi în liniște, nu mă veți crede, ca și cum aș glumi. Dacă însă spun că binele cel mai mare pentru un om este să se îndeletnicească în fiecare zi cu virtutea și cu celelalte probleme despre care mă auziți discutînd și făcînd analize asupră-mi și asupra altora, și dacă voi zice, de asemenea, că nu este de trăit o viață ce nu se supune acestei cercetări, încă mai puțin mă veți crede.

Că lucrurile sînt așa cum vi le-am spus, nu vă pot convinge ușor, cetățeni; eu însă nu socotesc îndeobște că mi se cuvine ceva rău. Dacă aș fi avut bani, v-aș fi cerut o pedeapsă bănească, cît aș fi putut plăti fără nici un neajuns. Însă, nu am, afară numai dacă nu mă veți osîndi la cît sînt în stare a plăti. Poate m-aș înlesni să plătesc o mină de argint: la atîta mă osîndesc. Dar, bărbați ai Atenei, Platon acesta, Criton, Critobulos și Apolodor mă tot îndemnau să vă cer o pedeapsă de treizeci de mine, pe chezășia lor; fie, mă osîn-

https://biblioteca-digitala.ro

desc și la atita; iar dinșii vă vor fi chezași de încredere pentru plata banilor.

Bărbați ai Atenei, în schimbul cîtorva ani din viața mea, veți dobîndi faima și veți da prilejul să se spună, de către oricine va voi să ocărască statul nostru, cum că ați omorît un om înțelept, pe Socrate. Voind să vă aducă vouă o dojană, ei mă vor numi desigur om înțelept, deși nu sînt. Dacă ați fi așteptat numai puțină vreme, moartea mea ar fi venit de la sine. Vedeți cît de mult a înaintat vîrsta asupra vieții și cît de aproape am ajuns de moarte. Spun aceasta nu pentru toți, ci numai pentru cei ce m-au osîndit la moarte.

Acelorași le mai spun următoarele: poate veți crede, atenieni, că am căzut învins din lipsa cuvintelor acelora prin care v-aș fi putut convinge, dacă aș fi avut credința că un om trebuie să facă totul, să spună orice, numai și numai să scape de urmărire. Eu însă sînt departe de părerea aceasta. Da, sînt înfrînt datorită unei lipse, însă nu de vorbe, ci de cutezanță și nerușinare. Sînt înfrînt fiindcă n-am vrut să mă apropii de voi cu acel fel de vorbire care știu că v-ar fi plăcut prea mult la auz, să viu cu plînsete și vaiete; fiindcă nu am făcut și nu am spus multe și de toate, pe care le socotesc nevrednice de mine; dar voi sînteți deprinși să le auziți de la alții! Eu, nici cînd m-am apărat n-am vrut să fac nimic ce nu este demn de un cetățean liber, chiar dacă este pus în fața primejdiei; și nici acum nu-mi pare rău că mi-am făcut o astfel de apărare. Dimpotrivă, prefer, apărîndu-mă în acest chip, să mor, decît să trăiesc în alt chip; căci atît la judecată cît și în luptă, nici eu, nici un altul nu se cuvine să întreprindă chiar orice, ca să scape de moarte. De cîte ori n-ar putea cineva, în război, să scape de moarte, fie aruncînd armele, fie întorcîndu-se cu rugăminți către cei ce-l urmăresc? Tot astfel în fiecare primejdie sînt multe mijloace de a te feri de moarte; nu-ți trebuie decît cutezanța de a face sau a spune orice. Într-adevăr, atenieni, nu este atît de greu de a scăpa de moarte, cît să fugi de păcat, căci acesta aleargă mai iute decît moartea. Acum iată, eu, încetinel și bătrîn

https://biblioteca-digitala.ro

cum sînt, am fost doborît de ceea ce venea mai încetinel; moartea. Iar prigonitorii mei, iuți și puternici, au fost biruiți de un lucru mai iute decît dînșii: păcatul. Eu plec spre moarte, osîndit de voi. Ei se duc spre păcat și nedreptate, osîndiți de adevăr: fiecare rămîne la osînda sa. Poate că așa și trebuia să se întîmple, și cred că în lucrurile acestea a fost o măsură.

Îmi rămîne acum o dorință; vreau să vă prorocesc ceva vouă, celor care m-ați osîndit. Eu acum trăiesc acele clipe cînd sufletul omului poate, mai mult ca oricînd, să prorocească. Vouă, cetățeni ce mă dați morții, vă spun în numele lui Zeus: o pedeapsă mult mai grea decît aceea că mă ucideți vă așteaptă curînd după moartea mea. Prin această hotărîre credeți că puteți să scăpați de a da socoteală de viața voastră; vi s-a întîmplat tocmai dimpotrivă, v-o spun. Cei ce vă vor chema la răspundere vor fi mai mulți; eu i-am ținut în umbră pînă acum, iar voi nici n-ați simțit-o. Și vor fi, față de voi, cu atît mai aprigi cu cît sînt mai tineri; și amarnic vă vor necăji. Dacă socotiți cumva că ucigînd oameni veți înlătura pe cei ce vă mustră că nu duceți o viață cinstită, nu judecați bine. Nu aceasta este scăparea cea mai bună, nici cinstită, ci tocmai dimpotrivă: cea mai dreaptă și mai ușoară mîntuire ați găsi-o nu prin înăbușirea glasului celorlalți, ci prin pregătirea de sine a fiecăruia, ca să deveniți cît mai virtuoși cu putință. Aceasta vă prevestesc, vouă care m-ați condamnat, despărțindu-mă de voi.

Cît privește pe cei ce n-au votat contra mea, aș sta cu plăcere de vorbă cu dînșii asupra întîmplării de față, cel puțin cît mai zăbovesc dregătorii, pînă cînd va trebui să plec spre locul unde urmează să-mi dau sfîrșitul. De aceea, atenieni, mai rămîneți cît timp nu ne împiedică nimic să ne mai povestim cîte ceva unii altora; cît ne mai este îngăduit. Ca prieteni ce-mi sînteți, aș vrea să vă spun ce mi s-a întîmplat mai adineauri, precum și ce însemnătate are faptul.

https://biblioteca-digitala.ro

Judecătorilor, vă zic așa, fiindcă voi sînteți adevărații mei judecători, mi s-a întîmplat ceva minunat. Obișnuitul glas profetic al daimonului l-am auzit adesea în cursul întregii mele vieți; el mi se împotrivește ori de cîte ori am de gînd să săvîrșesc ceva nedrept, chiar și în privințe neînsemnate; iar astăzi, cînd vedeți și voi și cînd oricine ar putea crede că trec prin cele mai grele împrejurări, astăzi, acest semn al Zeului nu m-a întîmpinat nici de dimineață, cînd am ieșit din casă, nici mai apoi, cînd am sosit aci, la judecătorie, nici în clipa cînd începeam să mă apăr. Cu toate acestea, în multe alte împrejurări, cînd vorbeam, mă oprea chiar în mijlocul vorbirii. În împrejurarea de față însă, nu m-a oprit deloc și nu s-a împotrivit la nici o faptă, la nici un cuvînt al meu. Care să fie pricina acestui lucru? Să vă spun eu. Pasămite, cele ce s-au întîmplat cu mine sînt un bine, și nu judecăm drept cînd credem că moartea este o nenorocire. Dovadă puternică e tocmai faptul că, dacă n-aș fi săvîrșit azi vreun bine, glasul tainic nu ar fi tăcut, ci mi s-ar împotrivit.

Dar, să ne gîndim și așa, cît e de întemeiată nădejdea de a socoti moartea un bine. În adevăr, a fi mort este din două lucruri unul: sau este totuna cu a nu fi deloc, și atunci cel mort nu are nici o simțire pentru nimic, sau este, după cum spun unii, numai o schimbare și o trecere a sufletului de aci într-alt loc. Iar dacă în moarte nu-i nici o simțire, ci ea este ca un somn adînc, ca atunci cînd cineva doarme fără măcar să aibă un vis, atunci moartea se înfățișează ca un minunat cîștig. Căci socotesc că, de și-ar alege cineva o noapte în care a dormit așa de bine încît n-a fost tulburat nici măcar de un vis, dacă apoi ar compara acea noapte cu toate celelalte nopți și zile ale vieții sale și, cercetîndu-le întru sine, ar trebui să spună cîte zile și cîte nopți din viața lui a trăit mai liniștit și mai plăcut decît în noaptea aceea, socotesc că nu numai un om de rînd, dar însuși Marele Rege ar găsi că acestea sînt prea puține la număr față de celelalte zile și nopți. Dacă moartea este așa ceva, eu o numesc cîștig. Căci atunci întreaga veșnicie nu pare a fi altceva decît o singură noapte senină.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă moartea însă este ca și o călătorie de aici în alt loc, dacă sînt adevărate cele ce se spun că acela este locul de întîlnire al tuturor care au murit, atunci ce bine s-ar putea închipui mai mare decît moartea, o, judecătorii mei? Oare să scape cineva de acești așa-ziși judecători, să coboare în locașul lui Hades, să găsească acolo pe adevărații judecători, despre care se spune că împart dreptatea în acea lume, pe Minos[1], Rhadamante[2], Aiax[3], Triptolem[4] și pe ceilalți semizei, care în viața lor au trăit după dreptate, oare această strămutare să fie rea? Și tot astfel: pentru cine dintre voi este lucru de mic preț a se întîlni cu Orfeu[5], Museu[6], Hesoid și Homer? Dar aș vrea să mor de mai multe ori, dacă acestea sînt adevărate; căci mi-aș petrece și pe acolo vremea minunat, întîlnindu-mă cu Palamede[7] și cu Aiax al lui Telamon[8] și cu oricare dintre cei vechi, care au murit și ei în urma unei judecăți nedrepte. Cred că nu mi-ar fi deloc neplăcut să pun alături propriile mele suferințe cu ale lor. Dar cea mai mare plăcere a mea ar fi, desigur, să cercetez și să iscodesc și pe cei de acolo ca pe cei de aci. Să văd care dintre ei este înțelept și care crede numai că este, fără a fi. Și ce n-ar da cineva,

---

[1] Fiul lui Zeus și al Europei, frate cu Rhadamante și Sarpedon. Minos a implorat ajutorul lui Poseidon pentru a obține domnia asupra Cretei. La porunca lui, un taur de o frumusețe neobișnuită a ieșit din apele mării; după această minune, Minos a devenit regele Cretei.

[2] Frate al lui Minos, fiu al lui Zeus și al Europei, vestit pentru spiritul său de dreptate.

[3] Fiul lui Oileus, regele locrienilor. A participat la războiul troian, unde s-a distins pentru vitejia sa.

[4] Rege din Eleusis. Zeița Demeter i-a dăruit un car tras de armăsari înaripați cu care Triptolem a cutreierat lumea.

[5] Fiul lui Oeagrus, regele Thraciei, și al muzei Calliope. Cîntăreț și poet neîntrecut, inițiat în arta muzicii și dăruit de Apolo cu lira sa.

[6] Tînăr înrudit sau prieten cu Orfeu. Se spune că Museu cînta atît de frumos încît cîntecul său alina suferințele celor bolnavi.

[7] Erou grec care a participat la războiul troian, fiu al lui Nauplius și al Clymenei.

[8] Fiul lui Aeacus și al lui Endeis; a ajuns rege al Aeginei. Răsplătit de Hercule pentru vitejia lui, i-a dăruit de soție pe Hesiona, fiica regelui Laomedon.

https://biblioteca-digitala.ro

judecătorilor, să poată iscodi pe acel conducător al marii oștiri împotriva Troiei, sau pe Odiseu, sau pe Sisif, ori pe alții, mii și mii, pe care i-am mai putea cita, bărbați sau femei? Să stai de vorbă cu aceștia, să fii mereu cu dînșii, să-i iscodești: iată o nespusă fericire. Căci, fără îndoială, ei nu te osîndesc la moarte pentru asemenea fapte. De altfel, lumea de acolo are, față de cea de aici, pe lîngă alte fericiri, și pe aceea de a fi nemuritoare pentru restul vremii, dacă cel puțin cele ce se spun sînt adevărate.

Dar și voi, judecătorilor, s-ar cădea să fiți cu bune nădejdi față de moarte, și un lucru mai ales să-l adînciți ca pe un adevăr: că, pentru omul drept, nimic nu este rău, nici în viață, nici după ce moare; și că rosturile lui nu sînt lăsate în părăsire de zei. Cele ce mi se petrec mie acum, să nu credeți că sînt din întîmplare; eu sînt încredințat că e mai bine pentru mine să mor și, cu aceasta, să fiu dezbărat de toate. Iată de ce glasul tainic nu mi s-a împotrivit deloc, de astă dată. Drept, aceea, nu mă pot deloc supăra pe cei ce m-au osîndit, ca și pe cei ce m-au pîrît, deși gîndul lor, cînd mă osîndeau și mă pîrau, n-a fost să-mi facă bine, ci ei socoteau să-mi facă rău. Și singurul lucru de mustrat, la ei, acesta este.

Dar oricum, îi voi ruga măcar atîta: pe copiii mei, cînd vor crește să-i pedepsiți, oameni buni, și să le pricinuiți aceeași mîhnire pe care v-am pricinuit-o eu vouă, ori de cîte ori veți găsi că ei se îngrijesc fie de averi, fie de altele, mai mult ca de virtute; și să-i certați cum v-am certat eu, ori de cîte ori se vor arăta altora a fi ceva, nefiind nimic. Aceasta, pentru că nu se vor fi îngrijit de cele ce trebuie, închipuindu-și că este ceva de capul lor cînd în fapt n-ar fi vrednici de nimic. Și, dacă-mi veți împlini dorința aceasta, voi socoti că am primit ce se cuvine de la voi și eu și copiii mei.

Acum însă este ora să ne despărțim, eu ca să mor, voi ca să trăiți. Care dintre noi pășește spre un lucru mai bun, nimeni n-o știe fără numai de Zeul[1]

Traducere de C. Papacostea

[1] Platon, *Dialoguri*, Editura Minerva, București, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

ŞCOLILE SOCRATICE

Prin interesul pe care l-a manifestat faţă de problemele cunoaşterii pe de o parte şi faţă de cele morale, pe de alta, Socrate a exercitat puternice înrîuriri asupra unora dintre discipolii săi, care, adîncind într-o direcţie aceste probleme, căutînd să le dezvolte independent, au pus bazele unor şcoli filosofice, denumite din această cauză *şcoli socratice*. Acestea au fost: *şcoala cinică*, al cărei întemeietor era Antistenes, *şcoala cirenaică*, al cărei întemeietor a fost Aristip din Cyrene, şi *şcoala megarică*, al cărei întemeietor a fost Euclid din Megara.

CINICII

Întemeietorul şcolii cinice, Antistenes, s-a născut la Atena în 480 î.e.n. şi a murit tot acolo în 370 î.e.n. A fost mai întîi elev al lui Gorgias, apoi al lui Socrate. Născut dintr-un tată grec şi o sclavă tracă, nu se bucura de dreptul de cetăţenie în oraşul său natal, Atena. El a fost purtătorul de cuvînt al claselor sărace. Şcoala poartă numele de *cinică* nu numai de la modul de viaţă al adepţilor ei, ci şi de la gimnaziul Kynosarges, în care Antistenes îşi expunea doctrina. Sub influenţa lui Gorgias, Antistenes a avut în problema cunoaşterii o atitudine sceptică, susţinînd că nu sînt posibile decît judecăţi de identitate, că despre orice lucru nu se poate afirma decît propria lui denumire şi numai aceasta, de exemplu: „Omul este om", „Bunul este bun", că nu se poate afirma în mod valabil: „Omul este bun".

https://biblioteca-digitala.ro

Nu există contradicție după el, fiindcă orice lucru își are propria lui denumire, iar cînd două judecăți sînt contradictorii, înseamnă că se referă la lucruri diferite și deci ambele sînt adevărate. El a negat existența ideilor generale și a criticat teoria lui Platon despre idei: „O, Platon, calul îl văd, dar ideea de cal n-o văd"; la care Platon i-a răspuns: „Tu ai numai ochiul cu care vezi caii, dar nu ai încă ochiul cu care să vezi ideea de cal". Sub influența lui Socrate, el a redus problemele filosofice la probleme morale, filosofia la etică. Fericirea constă după el în practicarea virtuții și virtutea nu are nevoie de multe cunoștințe, ci de „forță socratică", de voință tenace de a te face cît mai independent de lumea externă, de a-ți restrînge nevoile, de a învinge poftirile, voință care trebuie călită prin muncă, dar nu de dragul de a acumula bunuri, căci de acestea cinicul nu are nevoie — și prin ascеză, dar nu în vederea unor scopuri religioase, ci numai pentru a o menține activă, pentru a-i proba eficiența. Modelul virtuții era pentru Antistenes și școala cinică Hercule, înzestrat cu toate calitățile ce l-au făcut nemuritor. Hercule personifică voința neclintită și libertatea, nestingherită de nimic. Virtutea constă în lipsa de nevoi, în sobrietate, în simplitate. Cine a atins treapta virtuții, disprețuiește convențiile sociale, moravurile, familia, statul, patria (Antistenes se considera cetățean al lumii) și nu greșește, fiindcă posedă virtutea. Deviza lui Antistenes, ca și a elevului său Diogene, relua cuvintele lui Socrate: „A nu avea nevoie de nimic e divin, și a avea nevoie de cît mai puțin înseamnă a te apropia de divin". Antistenes a combătut politeismul religiei populare, antropomorfismul și a susținut o concepție monoteistă.

Istoria filosofiei nu consemnează decît un singur discipol al lui Antistenes: pe *Diogene din Sinope* (413—377), care însă mai mult a ilustrat doctrina cinică prin viața pe care a dus-o decît a îmbogățit-o cu idei noi. Fugind din Sinope, Diogene s-a stabilit la Atena și a devenit elevul lui Antistenes. Punînd în aplicare doctrina cinică de a duce o viață cît mai simplă, cît mai lipsită de nevoi, Diogene locuia într-un butoi. Obișnuind să bea apă cu un vas de lemn, el a aruncat acest vas cînd a văzut un băiat bînd apă din pumn, spunînd rușinat: „Acest băiat m-a depășit în simplitate". Cînd Alexandru cel Mare, aflîndu-se în apropiere de Corint, și neputînd rezista do-

https://biblioteca-digitala.ro

rinței de a-l vizita pe acest filosof excentric, l-a invitat să-și formuleze o dorință pe care să i-o satisfacă, a rămas uimit de ceea ce-i cerea: ca Alexandru să se dea puțin mai la o parte, căci astfel îi împiedica vederea soarelui.

CIRENAICII

Aristip din Cyrene (Africa de Nord), întemeietorul *școlii cirenaice* sau *hedoniste*, a trăit între aprox. 435 și aprox. 355 î.e.n. Discipol al lui Socrate, dar influențat și de Protagoras, Aristip a fost primul dintre elevii lui Socrate care a predat lecții cu plată. Ca și dascălul său, Aristip s-a ocupat nu de probleme de matematică și „fizică", ci de probleme de etică. Dar, spre deosebire de Socrate, care stabilise ca scop al vieții fericirea, Aristip considera plăcerea (ἡδονή) fizică și spirituală ca bunul cel mai înalt, după care tind, precum dovedește experiența, și copiii în mod instinctiv, și care, odată atins, ne face să nu mai dorim nimic. Numai prezentul ne aparține, nu trecutul care nu mai este, nici viitorul care nu este încă și nu se știe dacă va veni. Fericirea se compune din momente de plăcere; ca nu are valoare decît prin aceste momente. De aceea, nu trebuie să fim mîhniți de trecut, nu trebuie să fim preocupați de viitor, ci să gustăm plăcerile pe care le oferă prezentul, clipa de față. Aristip compară plăcerea cu mișcarea lină a vîntului care favorizează mersul corăbiilor, iar durerea cu o furtună pe mare. Aristip a făcut totuși distincție între plăceri, recomandînd pe cele mai durabile și mai intense, evitarea unei plăceri care ar avea ca urmare o neplăcere mai mare și totodată dominarea lor, stăpînirea de sine.

Lui Aristip i-a urmat la conducerea școlii fiica sa Arete, prima femeie pe care o înregistrează ca gînditoare istoria filosofiei, iar acesteia i-a urmat fiul ei Aristip cel Tînăr, care a determinat mai precis unele idei, a pus mai multă ordine în doctrina școlii.

MEGARICII

Euclid, întemeietorul *școlii din Megara*, localitate din Grecia continentală, situată la nord-est de Istmul de Corint, a trăit între aprox. 450 și aprox. 350 î.e.n. El a fost unul dintre cei mai vechi discipoli

https://biblioteca-digitala.ro

ai lui Socrate, vizitîndu-şi dascălul noaptea, deghizat în femeie şi în timpul cînd atenienii interziseseră megaricilor, sub pedeapsa cu moartea, accesul la Atena. A fost bun prieten cu Platon, care era mai tînăr decît el cu vreo 25 de ani.

Iniţiat de tînăr în concepţia eleată, Euclid a căutat să facă o sinteză între *unul* eleat (τὸ ἕν) şi *binele* (τὸ ἀγαθὸν) socratic. De acord cu Parmenide, afirmă că existenţa este una, că nu există nimic care să fie diferit de ea, că nimic nu se naşte şi moare, că nimic nu se schimbă dar, de acord cu Socrate, el determină această existenţă, ca fiind *binele*, deşi i se dau diferite denumiri: raţiune, înţelepciune etc., şi nega, ca fiind lipsit de realitate, tot ce i se opune. În disputele cu adversarii săi, nu ataca premisele demonstraţiilor lor, ci concluziile, folosindu-se de procedeul reducerii la absurd. El dezavua de asemenea raţionamentul prin comparaţie, atît de frecvent folosit de Platon, susţinînd că dacă termenii comparaţi sînt similari lucrurilor, raţionamentul prin comparaţie este inutil şi este mai bine să ne folosim de lucrurile însele, iar dacă termenii sînt diferiţi, concluzia este derutantă.

Celebră a devenit şi a rămas în istoria filosofiei şcoala megarică datorită lui Eubulide din Milet, succesorul lui Euclid care, folosind metoda lui Euclid de a combate pe adversari reducîndu-le la absurd argumentele şi punînd la îndoială valoarea principiului contradicţiei enunţă că se poate răspunde cu da şi nu în acelaşi timp la aceeaşi întrebare. El a invocat patru argumente subtile, dar sofistice, pentru a pune în dificultate gîndirea. Primul, numit „al mincinosului", are forma următoare: Dacă spun: mint, mint sau spun adevărul? Dacă spun adevărul, atunci mint; dar dacă mint, atunci spun adevărul. Al doilea, numit „al Electrei" sau „al voalului": Oreste, fratele Electrei (din *Electra* lui Sofocle), ca să nu fie recunoscut de sora lui şi de cei ai casei, îşi pune un voal şi-i comunică Electrei că Oreste a murit pe meleaguri străine. Auzind această veste, Electra izbucneşte în tînguiri sfîşietoare. În această situaţie, i se pune întrebarea: îl cunoaşte Electra pe fratele ei Oreste sau nu-l cunoaşte? Îl cunoaşte, desigur, căci altfel nu l-ar jeli; dar nu-l cunoaşte, fiindcă îl consideră mort, în timp ce el stă lîngă ea. Al treilea, numit „al chelului": cîte fire de păr trebuie să piardă cineva pentru a deveni chel? Pierderea unui

https://biblioteca-digitala.ro

singur fir sau a cîtorva nu este suficientă. Unde se află granița de la care începe chelia? Sau cîte boabe de grîu sînt necesare pentru a face o grămadă? (În acest caz argumentul se numește *sorit.*) Al patrulea, numit „al încornoratului": Ceea ce nu ai pierdut ai încă; nu ai pierdut coarne; deci ai coarne. Relevarea unor asemenea dificultăți logice urmărește să evidențieze perplexitatea gîndirii atunci cînd se află în situația de a alege între da și nu, să demonstreze nevalabilitatea principiului contradicției. Prin controversele lor logice de natură sofistică, uneori cu implicații dialectice, megaricii au merite importante în dezvoltarea gîndirii filosofice din antichitate.

Un alt reprezentant al școlii, *Stilpon din Megara*, care prin prestigiul său ca dascăl și dialectician atrăgea la cursurile sale discipoli de ai lui Aristotel și de-ai cirenaicilor, susținea că omul ideal nu este un om particular, un om care, să zicem, vorbește sau tace, merge sau stă pe loc, doarme sau e treaz. În sfîrșit, un alt reprezentant al școlii, *Diodoros Cronos*, a căutat să demonstreze că numai necesarul este real și că numai realul este posibil, în sensul că în natură orice fenomen fiind determinat de cauze, este necesar, iar cînd percepem numai efectul fără a sesiza cauza, el este real. În sfîrșit, cînd nu mai percepem nici efectul, dar fenomenul se prezintă ca nefiind în contradicție cu ordinea naturii, ci ca fiind în concordanță cu această ordine, el este posibil.

Megaricii mai sînt numiți și *eristici* (termenul vine de la grecescul ἐρίζω = disput, combat), pentru că ei recurgeau la subtilități sofistice în disputele cu adversarii.

https://biblioteca-digitala.ro

PLATON

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PLATON

Cel mai strălucit elev al lui Socrate și unul dintre cei mai mari filosofi ai lumii, Platon, s-a născut în anul 427 î.e.n. la Atena (după unii la Egina) și a murit tot acolo în anul 347 î.e.n. Aparținea unei familii alese, tatăl său, Ariston, coborînd din ultimul rege al Atenei, Codrus, iar mama sa, Periktione, făcea parte dintr-o familie înrudită îndeaproape cu Solon. La naștere, i s-a dat, după tradiția greacă, numele bunicului său Aristocles, dar dascălul său de gimnastică i-a zis *Platon* din cauza frunții sale late sau a pieptului său larg, nume pe care și l-a însușit el însuși. A primit o temeinică instrucție, cu dascăli reputați, în ramurile care constituiau obiecte de studii în vremea sa: gimnastică, gramatică, muzică, pictură. Platon făcuse cunoștință cu concepția lui Heraclit despre curgerea tuturor lucrurilor prin Kratylos, adept al filosofiei heraclitiene și, se spune, ar fi compus bucăți lirice, epice, ditirambice, precum și o tragedie, scrieri cărora însă le-ar fi dat foc, după ce, la vîrsta de 20 de ani, l-a cunoscut pe Socrate, care l-a cîștigat pentru filosofie. Profund îndurerat de condamnarea veneratului său dascăl și dezgustat de situația politică din Atena, Platon a plecat, împreună cu alți socratici, la Megara, unde trăia gînditorul Euclid, alt elev al lui Socrate; a întreprins apoi o călătorie la Cyrene, unde probabil și-a desăvîrșit cunoștințele matematice cu matematicianul Theodoros, și, se pare, a călătorit în Egipt, spre a se iniția în știința egipteană, în vechea înțelepciune a preoților egipteni. Reîntors la Atena, a rămas aici cîțiva ani, cîștigîndu-și admiratori entuziaști. A pornit într-o nouă călătorie spre Grecia Mare (Italia de Sud),

https://biblioteca-digitala.ro

unde l-a cunoscut pe pitagoricianul Archytas și a adîncit concepția pitagoriciană, care i-a întărit înclinarea mistic-religioasă. A ajuns în Sicilia ca să vadă minunea muntelui care aruncă foc (Etna), stabilindu-se la Syracuza, la curtea tiranului Dionys cel Bătrîn, căruia îi plăcea să se laude că este înconjurat de bărbați celebri din toată lumea greacă. Platon a intrat curînd în conflict cu tiranul, pe de o parte, fiindcă se împrietenise cu cumnatul acestuia, Dion, pe care-l suspecta că vrea să-l detroneze, pe de altă parte, fiindcă filosoful își permitea să fie prea sincer cu el. Profitînd de războiul corintic (dintre Atena și Sparta) și de faptul că se afla în bune relații cu Sparta, Dionys l-a predat trimisului Spartei, să-l vîndă ca sclav pe piața din Egina. Aici, Platon a fost cumpărat de un cetățean cirenaic, Annikeris, și pus în libertate. Reîntors la Atena, își începe activitatea filosofică, întemeiază în anul 387, adică la vîrsta de 40 de ani, în grădinile lui Akademos, celebra sa *Academie*, în fruntea căreia a stat, cu excepția a două întreruperi, în 367 și 361, pînă la moarte. După urcarea pe tron a lui Dionys cel Tînăr, Dion l-a invitat din nou pe Platon la Syracuza, în speranța că sub noua domnie îi va fi posibil filosofului să-și realizeze proiectele sale politice, să întemeieze un stat bazat pe justiție. Curînd însă curteni intriganți l-au făcut pe Dyonis să creadă că Dion l-a adus pe Platon la Syracuza ca să-l detroneze. Dion a fost exilat, iar lui Platon i s-a permis, fără a i se intenta proces, să se întoarcă la Atena. În 361, a acceptat invitația lui Dyonis însuși de a veni la Syracuza, promițîndu-i-se reconcilierea cu Dion și rechemarea lui din exil și dîndu-i-se asigurarea că proiectele sale politice vor fi realizate. Nici de data aceasta, Dionys nu și-a ținut cuvîntul.

Spre deosebire de operele filosofilor greci de pînă la el, din care nu au ajuns la noi decît fragmente, operele lui Platon, pe care el le destinase publicității, s-au păstrat în întregime. Concepția sa reprezintă o sinteză, care poartă pecetea geniului, a ideilor fundamentale din teoriile filosofice grecești presocratice. Heraclit susținuse că totul curge, totul este în devenire; Parmenide, că nu este decît existența, una, mai presus de timp și spațiu, imobilă, imuabilă, indestructibilă, eternă și care constituie obiectul gîndirii; pitagoreicii socoteau că numerele și proporțiile dintre ele explică lumea; sofiștii arătau că

https://biblioteca-digitala.ro

toate cunoştinţele sînt subiective şi că nu există valori morale obiective; omul este măsura tuturor lucrurilor. Socrate (împotriva sofiştilor) considera că există o cunoaştere obiectivă universal valabilă, aceea care îşi are izvorul în gîndire şi se foloseşte de idei generale, de noţiuni. În permanentă schimbare, în devenire continuă este, după Platon, lumea sensibilă, perceptibilă, iar subiectivă, relativă, este *părerea* (δόξα) care se bazează pe senzaţii şi percepţii şi are ca obiect această lume trecătoare, iluzorie, fantomatică. Dar există, potrivit concepţiei lui Platon, şi o lume permanentă, imuabilă şi eternă, numai că această lume nu e constituită dintr-o existenţă şi nu e de natură corporală, cum afirmă eleaţii, ci dintr-un număr indefinit de existenţe, care nu sînt perceptibile cu simţurile, care nu pot fi cunoscute decît cu ajutorul gîndirii raţionale (νόησις), lumea ideilor. Ideile sînt adevărata existenţă (ὄντως ὄν), existenţa în sine (αὐτὸ καθ'αὐτό), ceea ce lucrurile similare au comun, ceea ce le conferă esenţa lor, unitatea în multiplicitate (ἕ ἐπὶ πολλῶν). Ideile sînt neschimbătoare, imuabile, eterne, perfecte. Ele sînt principii active ale lucrurilor sensibile, modelele, prototipurile (παραδείγματα) lor. Lucrurile particulare sînt simple imitaţii (μιμήματα),' simple copii (εἴδολα) ale *ideilor*; ele există numai întrucît au asemănare (ὁμοίωσις) cu ideile, formează cu ideile o comunitate (κοινωνία), numai în măsura în care participă (μετέχειν) la idei, numai în măsura în care ideile le sînt inerente (παρουσία). Ideile sînt cauzele existenţei sensibile, ale lumii devenirii, şi scopurile ei totodată. Lucrurile particulare perceptibile sînt pentru suflet prilejuri care trezesc în el *ideea* lor, pe care sufletul a intuit-o, prin partea lui înrudită cu ideile, înainte de a se fi unit cu corpul, înainte de existenţa lui terestră. Ideile se află în suflet ca un bun originar, de care sufletul *îşi aminteşte*, cînd priveşte copiile lor, lucrurile sensibile. Cunoaşterea ideilor este deci reminiscenţă, reamintire (ἀνάμνεσις). Ideile stau între ele în raporturi de coordonare şi subordonare, formînd împreună o unitate sistematică, un sistem ierarhic piramidal, care culminează cu o *idee* care le cuprinde pe toate. Această idee a ideilor, care este mai presus, dincolo de ideea de existenţă şi care constituie suprema unitate, perfecţiunea supremă, este *ideea de bine*, pe care Platon o identifică şi cu divinitatea, cauză primă a tot ce există în univers. *Ideea de bine* este pentru lumea inteli-

https://biblioteca-digitala.ro

gibilă ceea ce soarele este pentru lucrurile sensibile. Acesta nu se mulțumește numai să le lumineze și să le facă perceptibile, ci prin lumina lui le ajută să crească și să se dezvolte. Platon face intuitivă deosebirea dintre lumea sensibilă, aparentă, fantomatică, a lucrurilor particulare, și lumea inteligibilă, în sine, a ideilor, prin celebrul său *mit al peșterii* (Cartea a VII-a a *Republicii*). Într-o peșteră se află înlănțuiți oameni cu fața îndreptată spre peretele din spate, fără a se putea ridica și fără a-și putea întoarce capul. În spatele lor se află o lumină, iar între lumină și ei se mișcă fel de fel de obiecte, ale căror umbre sînt proiectate pe peretele opus al peșterii. Prizonierii nu pot vedea lumina, nici obiectele care se perindă între ei și lumină, nu pot vedea decît umbrele acestor obiecte, vor considera umbrele drept obiecte reale. Umbrele sînt lucrurile particulare după Platon, obiectele din spatele celor înlănțuiți sînt ideile, lumina este soarele (în lumea ideilor, *ideea de bine*).

Știința care se ocupă cu ideile este dialectica, ea reduce pe de o parte multiplicitatea sensibilă la unitatea noțională, ridicîndu-se inductiv de la lucrurile particulare la noțiunea generică (δηναγωγη), scoțînd printr-o examinare ipotetică toate consecințele ce pot rezulta dintr-o astfel de noțiune și confruntîndu-le, spre a le stabili valoarea, cu faptele sau cu ceea ce era mai dinainte acceptat ca valabil. Dialectica divide pe de altă parte noțiunea generică în speciile ei subordonate (διαίρεσις), stabilește raporturile dintre noțiuni, concordanța sau neconcordanța dintre ele, coborînd astfel pînă la noțiunile care nu mai pot fi divizate, lăsînd la o parte tot ceea ce e îndoielnic și subiectiv. Dar această metodă poate fi folosită numai de gînditorul capabil de o viziune totală, zice Platon, de o intuire directă (συνοπτικόν) a lumii inteligibile, a ideilor, a relațiilor dintre ele. Din sentimentul dureros de uimire pe care-l provoacă deosebirea dintre lumea ideilor și aparițiile lor fenomenală se naște iubirea (ἔρως) față de lumea ideilor, năzuința entuziastă de a le contempla.

Analizînd concepția lui Platon, Lenin observa că: „Semnificația *generalului* (în opera acestui filosof, n.n.) este contradictorie: el este mort impur, incomplet etc., însă el este numai o *treaptă* către cunoașterea *concretului*, deoarece noi nu cunoaștem niciodată concretul

https://biblioteca-digitala.ro

în întregime. Suma *infinită* a conceptelor, a legilor etc. generale ne dă concretul în plenitudinea lui" *(Caiete filosofice*, p. 263 ed. citată).

Platon a încercat să dea şi o cosmologie, să explice şi „fizic" lumea sensibilă, fenomenală, care are o istorie, a început cîndva să existe, e în devenire, şi a cărei imperfecţie nu putea fi explicată prin existenţa perfectă a ideilor. Încercarea sa este de inspiraţie pitagoreică şi nu revendică pentru ea atributul veracităţii, ci o prezintă ca pe un „mit verosimil", ca pe o expunere numai probabilă, fiindcă se bazează pe credinţă (πίστις), nu pe ştiinţă (ἐπιστήμη).

Fiind în veşnică devenire, lumea corporală participă nu numai la lumea imuabilă şi eternă a ideilor; ci şi la nonexistenţă (μὴ ὄν). Ea nu este rezultatul hazardului; ea revelează o inteligenţă care a făurit-o după un plan premeditat, dîndu-i ca scop binele general; în ea domneşte ordinea, necesitatea, care este subordonată ideii supreme, *binelui;* a fost singura posibilă de a fi creată şi este cea mai frumoasă şi mai perfectă, fără a fi însă atît de frumoasă şi de perfectă ca modelul ei inteligibil. Elementele ei sînt compuse din corpusculе de formă geometrică: focul din tetraedri, aerul din octedri, pămîntul din hexaedri, Universul însuşi, precum şi pămîntul, care se află în centrul lui, are forma cea mai perfectă: sferică. Iar aştrii se mişcă în cerc în jurul axei universului. Totul este măsură, proporţie, armonie.

Din motive epistemologice şi etice, ca să justifice teoria anamnezei, Platon admite în faza tîrzie a gîndirii sale preexistenţa sufletului individual, personal, înainte de unirea lui cu corpul, şi ca să motiveze şi după moarte năzuinţa sufletului spre lumea eternă a ideilor. Sufletul este după el o unitate, compusă din trei părţi: una raţională, conducătoare şi care tinde continuu spre lumea inteligibilă (ἡγεμονικόν, λογιστικόν), avîndu-şi sediul în cap; a doua, care însumează trebuinţele sensibile (ca foamea, setea), dorinţele, afectele, şi care urmăreşte satisfacerea plăcerilor (ἐπιθυμητικόν), avîndu-şi sediul sub diafragmă; şi a treia, puterea, energia de voinţă (θυμοειδές), avîndu-şi sediul în piept. Dintre aceste trei părţi, cea raţională este socotită nemuritoare.

Platon este întemeietorul eticii ca disciplină filosofică pe care Aristotel avea s-o aprofundeze, dintr-o perspectivă materialistă. Concepţia platoniciană metafizică, dualistă, oferea două perspective etice: una ascetică, de renunţare la viaţa pămînteasca şi de năzuinţă spre lumea

https://biblioteca-digitala.ro

eternă a ideilor, întemeiată pe conștiința că lumea sensibilă, fenomenală, este efemeră, imperfectă, fără valoare; alta pozitivă, de afirmare a vieții, întemeiată pe conștiința că răul din viața pămîntească poate fi combătut, că viața individuală și cea socială pot fi ameliorate, că, prin mijloace adecvate, societatea poate fi astfel organizată încît să se apropie cît mai mult de lumea binelui.

Platon s-a preocupat îndelung de problema reorganizării statului, a reformării cetății, a întemeierii unui stat ideal.

Dar și aici, concepția lui Platon stă sub semnul idealismului obiectiv, criticat încă de Aristotel pentru inconsistența argumentelor.

Repartizarea indivizilor în societate, după Platon, se face pe baza unor probe riguroase. Pînă la vîrsta de 17—18 ani, toți tinerii, de ambele sexe, sînt supuși unei instrucții temeinice. Apoi, pînă la vîrsta de 20 de ani, sînt supuși unor severe exerciții fizice și militare. La această vîrstă, tinerii care s-au remarcat prin însușiri intelectuale sînt puși să studieze științele, pînă la vîrsta de 30 de ani, cînd se face o nouă selecție: cei care au dovedit remarcabile însușiri spirituale sînt obligați, timp de alți 5 ani, să aprofundeze studiul dialecticii. După vîrsta de 35 de ani, ei sînt datori să activeze în armată și în funcții administrative, pentru a adăuga astfel la cunoștințele teoretice cunoștințe practice, spre a-și completa cultura speculativă cu învățăminte bazate pe experiență. Abia după vîrsta de 50 de ani ei vor putea să-și asume, și numai în caz de nevoie, demnități de conducere, fără a uita că sînt și trebuie să rămînă filosofi, întorcîndu-se la filosofie, după exercitarea temporară a funcțiilor politice ce le-au fost încredințate. Conducătorii, arhonții trebuie să fie de o înaltă competență științifică și practică, să fie animați de o dezinteresată dragoste de adevăr, însuflețiți de năzuința de a realiza justiția în stat. Acest sens îl are celebra frază din *Republica:* „Atîta timp cît filosofii nu vor fi conducători și conducătorii filosofi, atîta timp nu se va pune capăt nenorocirilor în viața de stat și în viața omenească îndeobște". Obligația conducătorilor este de a veghea ca legile să fie respectate, a gardienilor, care sînt subordonați arhonților, de a apăra statul contra dușmanilor din afară și de a păzi ordinea internă. De subliniat este opinia că, în statul ideal al lui Platon, i se recunoaște femeii nu numai dreptul la instrucție ca și bărbatului, dar

https://biblioteca-digitala.ro

și egalitatea cu bărbatul în ce privește accesul la demnități administrative, chiar și militare. Scopul statului platonic este realizarea ideii de justiție, fericirea întregii comunități. Ideea de justiție are în ordinea politică același rol pe care-l are în imperiul ideilor *ideea de bine*. Ea constituie scopul organizării politice, reprezintă virtutea supremă în stat, căreia îi sînt subordonate celelalte virtuți. Marx a caracterizat concepția lui Platon despre stat ca fiind o concepție reacționară, o „idealizare ateniană a sistemului de caste egiptean".

Deși a identificat adesea *binele* cu *frumosul*, Platon a subapreciat totuși însemnătatea artei ca atare și rolul ei educativ. Considerînd că arta este o imitație a lucrurilor sensibile, care la rîndul lor sînt o imitație a ideilor, el conchide că arta este o *imitație a imitațiilor*.

Platon a îmbogățit gîndirea filosofică a timpului său prin postularea simultană a afirmației și negației drept cale a descoperirii adevărului. Aceasta a dus la dezvăluirea elasticității noțiunilor, a corelației și inseparabilității noțiunilor contrare, ale căror raporturi variate, stabilite pe bază dialectică, fac posibilă predicația, cunoașterea adică; prin contribuțiile sale la formularea principiilor logice, înlesnind lui Aristotel fundamentarea logicii formale; prin rolul acordat noțiunilor generale în procesul cunoașterii. Concepția sa, în esență idealistă, a exercitat influențe de-a lungul istoriei filosofiei pînă în zilele noastre asupra anumitor forme de idealism.

Opere: *Apologia, Kriton, Ion, Protagoras, Laches, Charmides, Euthyphron, Lysis, Gorgias, Menon, Enthydemos, Hippias* (I și II), *Kratylos, Menexenes, Symposion, Phaidon, Republica, Phaidros, Theaitetos, Parmenide, Sophistes, Politikos, Philebos, Timaios, Kritias, Legile, Scrisorile.*

TEXTE FILOSOFICE (PLATON)

DESPRE IUBIREA PLATONICĂ

Banchetul, 207 a — 208 b:

Toate acestea Diotima mi le spunea în cadrul cuvîntărilor ei despre cele ale iubirii. Și cîndva m-a întrebat:

— Ce crezi, Socrate, care să fie cauza acestei iubiri și a pasiunii ce insuflă? N-ai simțit tu ce grozav pătimesc

https://biblioteca-digitala.ro

toate dobitoacele, cînd li se abate să procreeze? Vieţuitoare care umblă, vieţuitoare care zboară, toate suferă ca de o boală a iubirii, toate caută mai întîi să se împreuneze, iar în urmă să se îngrijească de hrana celui născut; toate sînt gata, chiar cele mai slabe, să dea lupta cu cele mai puternice pentru apărarea puilor şi să moară pentru ei; de multe ori ele chiar mor de foame şi fac orice, numai să-şi hrănească odraslele. Cît priveşte pe oameni, zise ea, s-ar mai putea susţine că ei fac acestea din raţiune. Dar pe animale, ce cauză le mînă astfel sub îmboldirea amorului? Poţi să-mi dai un răspuns?

— Se-nţelege, i-am spus iarăşi, că nu mă simt în stare. Iar dînsa:

— Nădăjduieşti să devii vreodată iscusit în cele ale dragostei fără să cunoşti acestea?

— Dar bine, Diotima, cum spuneam şi mai înainte, eu tocmai de aceea am venit la tine, fiindcă-mi dau seama că am nevoie de învăţător. Deci spune-mi tu cauza acestora şi a celorlalte pe care le produce dragostea.

— Dacă găseşti, acum, că Eros înseamnă de la natură dragoste către lucrul asupra căruia am convenit de mai multe ori înainte, atunci să nu te miri de explicaţie; eu şi aici adopt acelaşi temei ca mai înainte: că firea muritoare se străduieşte pe cît cu putinţă să existe de-a pururea, adică să devie nemuritoare. Şi singurul mijloc ce-i stă la-ndemînă pentru aceasta este procreaţia. Datorită neîncetatelor naşteri se-nlocuieşte fiinţa veche prin alta nouă, pe care prima o lasă în urma ei. De fapt, deşi despre fiecare vieţuitoare se zice că trăieşte şi că-i pururea aceeaşi, din copilărie pînă îmbătrîneşte, nu rămîne identică sieşi nici un moment, deşi îşi păstrează numele. Se-nnoieşte necontenit, cu toate că-şi pierde mereu cîte ceva: din păr, din carne, din oase, din sînge şi, în urmă, corpul întreg.

Şi prefacerea n-atinge numai trupul, ci şi sufletul. Se schimbă apucăturile, caracterul, părerile, înclinările, plăcerile, mîhnirile, temerile, fiecare dintre acestea nu se menţine în clipa

https://biblioteca-digitala.ro

următoare, ci-n vreme ce unele dispar, apar altele. Dar lucrul cel mai ciudat este că se-ntîmplă așa și cunoștințelor. Nu numai că sînt cunoștințe care se nasc în noi, în vreme cînd altele se pierd (căci și-n această privință fiecare din noi nu-i niciodată același), dar chiar fiecare cunoștință în parte urmează același drum. Ceea ce se numește „a studia" nu are loc decît fiindcă se poate pierde o cunoștință. Uitarea este tocmai dispariția unei cunoștințe; iar „studiul", implîntînd o întipărire nouă în locul celei care s-a dus, păstrează așa de bine cunoașterea, încît ni se pare că-i una și aceeași. Astfel se păstrează toată ființa muritoare: nu fiind mereu și în totul identică sieși, cum este existența divină, ci determinînd ființa ce dispare ca îmbătrînită să lase în urmă-i alta nouă, cum a fost ea însăși. Iată, Socrate, prin ce mijloc are parte un muritor de nemurire, în privința corpului și în toate celelalte. Nemuritorul însă este într-altfel. Nu te mira deci dacă orice vieţuitor își prețuiește firesc atît de mult odrasla proprie. Nemurirea, iată pricina pentru care orice vietate are în sine această grijă și dragoste.

[...] Dar creatorii în spirit... Căci sînt oameni, zise ea, care procreează mai bucuros în suflete decît în trupuri, creind, se-nțelege, astfel încît cele care cad în sarcina spiritului să fie concepute și zămislite. Vrei să știi care anume? Cele referitoare la gîndire și, nu mai puțin, la orice altă virtute. Dintre aceștia, deci, fac parte atît toți poeții care creează lucrări originale, cît și, printre meșteșugari, toți cei numiți născocitori. Iar cea mai mare din lucrările cugetului lor, zise ea, și cea mai frumoasă între toate, privește întocmirile cetăților și așezămintelor omenești, ceea ce se numește, în acest caz, chibzuință și dreptate socială. Și iată: dacă unul dintre aceștia poartă de tînăr în suflet ca o ființă divină, sămînța creației, cînd ajunge în floarea vîrstei, deodată e cuprins de dorința zămislirii și nașterii. El caută atunci în jurul său frumusețea în care ar putea procrea, căci în urît nu va zămisli niciodată. Și, stăpînit de creație, îmbrățișează mai curînd corpurile frumoase decît

https://biblioteca-digitala.ro

pe cele urite; dacă întîlnește în drum un suflet frumos, nobil și de o natură aleasă, îndată-l cuprinde dragostea pentru această îndoită întrupare frumoasă. În fața unei astfel de făpturi, el devine într-o clipă plin de idei cu privire la virtute și la felul cum trebuie să fie omul superior, ce preocupări trebuie să aibă, și încearcă chiar s-o modeleze. Apropiindu-se astfel de frumos și împărtășindu-se din el, se înfiripă, cred, și ia naștere ceea ce stă încă de mult încolțit în suflete. Prezent sau absent, el își aduce aminte de alesul său și face să crească, împreună cu dînsul, rodul propriei sale creații.

Poate c-am izbutit, Socrate, să te introduc puțin în tainele dragostei. Nu știu însă de vei fi în stare să te ridici, chiar cu o bună călăuzire, pînă la treapta inițierii depline, pînă la starea de clar-viziune, pentru care ce-am spus pîn-aici nu-i decît pregătire. Voi da tot eu lămuriri mai departe și nu-ți va lipsi nimic din bunăvoința și ajutorul meu. Încearcă numai de mă urmărește, dacă te simți în stare.

Oricine vrea să înainteze cum se cuvine către țintă trebuie, încă din copilărie, să înceapă prin a fi în căutarea corpurilor frumoase. După aceea va începe prin a prețui frumosul sălășluit în suflete, mai mult ca frumusețe ce ține de trup. Și încă într-o măsură așa de însemnată, încît, dacă e vorba de un suflet ales, la care însă trupul nu-i tocmai o floare a frumuseții, să-i fie totuși de-ajuns ca să-l iubească, să-l preocupe și să-l îndemne a da la iveală și urmări cele mai potrivite gînduri și cuvinte, în stare să ridice nivelul sufletesc al tinerilor. Va fi astfel constrîns să contemple frumosul ce se găsește în îndeletnicirile oamenilor și în legi; să vadă și aici că frumosul întreg este înrudit cu sine însuși, așa că-și va da atunci seama ce puțin lucru este celălalt frumos, care privește trupul.

De la îndeletniciri, trebuie să-l ridice la științe, ca să-nțeleagă, de rîndul acesta, frumosul sălășluit în ele. Acolo, avînd în față un frumos variat, el nu va mai fi rob umil

https://biblioteca-digitala.ro

și plecat unei singure iubiri, îndreptate spre frumusețea unei ființe tinere, a unui singur om, te-miri cine, sau a unei singure îndeletniciri. Dimpotrivă, strămutat pe marea cea largă a frumosului și contemplîndu-l nemijlocit, el va da la iveală gînduri și vorbe frumoase, mărețe, cu deosebire cugetări pe tărîmul nesfîrșitei năzuințe către înțelepciune; și va face aceasta pînă ce, întărit și sporit în mijloace, va ajunge să priceapă că există o știință unică, avînd ca obiect frumosul de care vorbim.

Încearcă acum, adaugă ea, să-ți păstrezi atenția cît poți mai trează. Cine va fi călăuzit metodic, astfel încît s-ajungă a pătrunde misterele dragostei pînă la această treaptă și cine va contempla pe rînd și cum trebuie lucrurile frumoase, acela, ajuns la capătul inițierelor în cele ale dragostei, va întrezări deodată o frumusețe de caracter miraculos. E vorba, Socrate, de acel frumos către care se îndreptau mai înainte toate străduințele noastre: un frumos ce trăiește de-a pururea, ce nu se naște și piere, ce nu crește și scade, ce nu-i sfîrșit, într-o privință frumos, într-alta urît; cîteodată da, alteori nu; față de unul da, față de altul nu; aici da, dincolo nu; pentru unii da, pentru alții nu. Frumos ce nu se-nfățișează cu față, cu brațe sau cu alte întruchipări trupești, frumos ce nu-i cutare gînd, cutare știință; ce nu sălășluiește în altă ființă decît sine; nu rezidă într-un viețuitor, în pămînt, în cer, sau oriunde aiurea; frumos ce rămîne el însuși întru sine, pururea identic sieși ca fiind de un singur chip; frumos din care se împărtășește tot ce-i pe lume frumos, fără ca prin apariția și dispariția obiectelor frumoase el să sporească, să se micșoreze ori să îndure o cît de mică știrbire.

Cînd prin urmare se ridică cineva de la cele de jos, prin dreaptă îndrăgire a tinerilor, pînă la acea frumusețe și începe a o întrezări, abia atunci poate spune că-i pe punctul să atingă ținta urmărită. Calea cea dreaptă a dragostei sau mijlocul de a fi călăuzit în ea, este să începem prin a iubi frumusețile de aici, de dragul frumosului aceluia, pășind

https://biblioteca-digitala.ro

ca pe o scară pe toate treptele urcușului acestuia. Să trecem, adică, de la iubirea unui singur trup, la iubirea a două; de la iubirea a două la iubirea tuturor celorlalte. Să ne ridicăm apoi de la trupuri la îndeletnicirile frumoase, de la îndeletniciri la științele frumoase, pînă ce-ajungem, în sfîrșit, de la diferitele științe la una singură, care este de fapt însăși știința frumosului, știință prin care ajungem să cunoaștem frumusețea în sine, așa cum e.

Aici este, iubite Socrate, grăi străina din Mantineia, tocmai aici e rostul vieții noastre. Căci dacă viața merită prin ceva s-o trăiască omul, numai pentru acela merită, care ajunge să contemple frumusețea însăși! Din moment ce ai văzut-o o dată, cum îți vor mai părea pe lîngă ea și aurul, și îmbrăcămintea, și tinerii frumoși, și copilandrii care vă tulbură cînd îi vedeți, pe tine și pe atîția alții! Ba... vă tulbură așa de tare încît, pentru a vă privi iubiții și a trăi pururea cu dînșii, ați fi gata, dacă lucrul ar fi cu putință, să uitați și de mîncare și de băutură, numai și numai să-i admirați și să fiți cu dînșii.

Dar ce să zicem, grăi străina, despre omul căruia îi e dat să contemple frumusețea luminoasă, curată, neprihănită, nu pe cea plină de carne și coloratie omenească, sau de cîtă altă zgură a firii muritoare? Ce să mai zicem cînd el ar putea zări însuși frumosul divin, cel cu înfățișarea unică? Îți închipui, zise ea, că trăiește o viață fără valoare omul care va privi într-acolo și va contempla acel frumos, dedicîndu-i-se și unindu-se cu el? Nu-ți dai seama că numai unul ca acesta, care vede frumosul în felul în care poate fi el perceput, este în stare să creeze nu măști ale desăvîrșirii, măști de care nici nu se atinge, ci chipuri adevărate, ca unul ce a pătruns în lagărul adevărului? Că numai creatorul adevăratei desăvîrșiri și cel ce o cultivă se face scump lui Dumnezeu; și că, dacă între oameni există nemurire, este tocmai cazul aceluia?[1]

Traducere de Cezar Papacostea

[1] Platon, *Dialoguri*, București, E.P.L.U., 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

Phaidon 72 e — 77 a:

— Dar bine, Socrate, întrerupse Cebes, aceasta se poate scoate și din cunoscutul principiu, dac-o fi adevărat, rostit adeseori de tine, că învățarea noastră nu-i altceva decît o reamintire. După acest principiu, în chip necesar am mai învățat cîndva, în alte vremi, cele ce ne amintim acum. Așa ceva însă ar fi cu neputință dacă sufletul nostru n-ar fi existat într-un fel, mai înainte de a fi apărut într-o întruchipare omenească. Și pe această cale, deci, sufletul apare nemuritor.

— Care sînt, Cebes, temeiurile acestor susțineri? zise, întrerupîndu-l, Simmias; amintește-mi-le, căci nu-mi sînt acum la îndemînă.

— Un singur temei, răspunse Cebes, însă cel mai frumos: că oamenii, întrebați cu oarecare meșteșug, află singuri toate lucrurile așa cum sînt. Dacă n-ar fi avut sădită în ei o știință și o rațiune dreaptă, n-ar fi fost în stare să facă așa ceva. Dă cuiva de pildă să dezlege o problemă de geometrie, sau altceva de acest fel, și te vei convinge de acolo, în chipul cel mai lămurit, că lucrul stă așa.

— Dacă nici cu acest argument, zise Socrate, nu te-ai convins, Simmias, atunci ia aminte să cercetăm alt temei; poate ne vom înțelege. Tu nu crezi — nu-i așa — că ceea ce se numește învățare este de fapt numai o reamintire?

— Nu-ți pot spune că nu cred, zise Simmias. Dar am nevoie, adăugă el, tocmai să mi se aducă aminte de reamintirea care este în discuție. Firește, din cîte a mai spus pîn-acum în această privință și Cebes, îmi și amintesc și sînt chiar convins. Grozav aș dori, totuși, s-aud acum în ce mod faci tu această dovadă.

— Iată cum, reluă Socrate. Recunoaștem că, dacă cineva își aduce aminte de un lucru, trebuie să fi știut cîndva, mai înainte, acel lucru?

— O recunoaștem, zise.

https://biblioteca-digitala.ro

— Atunci, putem susține și că, în clipa cînd se ivește în felul acesta o cunoștință, ea este de fapt o reamintire. Vreau să spun, într-un fel, aceasta: dacă cineva, văzînd, auzind sau percepînd cu oricare alt simț ceva, nu cunoaște numai acel lucru, ci gîndește și un altul, a cărui cunoaștere nu e aceeași ci alta, oare nu zicem pe drept cuvînt de aceasta că-i reamintirea unui lucru ce a fost cîndva în minte?

— Cum înțelegi astea? zise Simmias.

— În chipul următor: cunoașterea omului, să spunem, este deosebită de cea a lirei.

— Nici vorbă.

— Ei bine, zise Socrate, nu știi ce se întîmplă cu îndrăgostiții? Cînd văd o liră, o haină, sau orice alt obiect de care s-au folosit de obicei persoanele scumpe lor, li se întîmplă ca, de îndată ce-au văzut de pildă lira, le-a și răsărit în minte chipul persoanei ce avea lira. Aceasta este o reamintire.

Tot astfel, de exemplu: văzînd cineva adeseori pe Simmias își aduce aminte de Cebes; și așa mai departe, s-ar putea da nenumărate pilde de acest fel.

— Nenumărate, pe Zeus, repetă Simmias.

— Nu-i așa, urmă Socrate, o reamintire, îndeosebi cînd, fie din pricina lungimii timpului, fie din neatenție, unele lucruri s-au putut uita?

— Fără îndoială, zise Simmias.

— Dar, reluă Socrate, cînd vezi zugrăvit un cal sau o liră, nu-ți poți aduce aminte de om? Cînd îl vezi pictat pe Simmias, nu-ți poți aduce aminte de Cebes?

— Fără îndoială.

— Dar încă, văzînd cineva pe Simmias pictat, nu-și aduce aminte de însuși Simmias?

— Nici vorbă, zise acesta.

— Acum, nu putem oare încheia, din cele de mai sus, că reamintirea se stîrnește pe deoparte din asemănări, pe de alta din neasemănări?

— Putem.

https://biblioteca-digitala.ro

— Cînd își reamintește cineva de-un lucru din cauza asemănării, nu i se întîmplă cu necesitate că înțelege îndată dacă este sau nu la mijloc vreo lipsă în lucrul de care-și aduce aminte, și asta tocmai pe temeiul asemănării?

— Cu necesitate, recunoscu Simmias.

— Acum bagă de seamă, zise Socrate, dacă lucrurile stau așa; noi susținem că egalul este ceva. Nu zic un lemn egal cu altul, o piatră cu alta, sau orice alte obiecte de acest fel; ci vorbesc de ceva care este în afară de toate acestea: de egalul în sine. Putem susține că acesta este ceva sau nu?

— Pe Zeus! firește că putem, spuse Simmias, și încă minunat.

— Oare și avem această cunoștință? Știm anume ce este egalul în sine?

— Nici o îndoială, zise acesta.

— Dar de unde am luat asemenea cunoștință? Nu cumva din pildele ce-am dat adineaori? Că văzînd lemne, pietre și alte lucruri egale, a răsărit în suflet ideea egalului, care însă este cu totul altceva decît însuși lemnul, piatra și celelalte? Sau poate tu nu crezi că este altceva? Observă și mai departe: pietrele și lemnele, aceleași fiind, nu apar ție egale uneori, negale alteori?

— Adevărat.

— Dar ce? Este vreo împrejurare cînd și cele egale, în sine ți-au părut negale, sau egalitatea-neegalitate?

— Nu pînă acum, Socrate.

— Așadar nu-s una și aceeași, zise el: obiecte egale cu egalul însuși?

— Deloc, cred, Socrate.

— Și totuși, chiar din lucrurile egale, care sînt altceva decît egalul în sine, a răsărit în sufletul nostru cunoașterea egalului și am păstrat-o?

— Foarte adevărat, zise Simmias.

— Fie că e ceva asemănător lucrurilor, fie că este neasemănător?

— Chiar așa.

https://biblioteca-digitala.ro

— Într-adevăr, urmă Socrate, nu-i nici o deosebire; căci de îndată ce avem deoparte percepția unui obiect, de alta faptul că din această percepție răsare în mintea noastră gîndul despre altceva — fie că e asemănare ori neasemănare — urmează cu necesitate că avem de-a face cu o reamintire.

— Așa este.

— Dar ce? zise iarăși Socrate. Dacă vedem niște bucăți de lemn egale sau alte lucruri egale, de care am pomenit adineaori, resimțim noi același lucru ca și față de egalul în sine? Oare aceste lucruri ne apar egale în același chip în care ne apare în minte egalul în sine? Oare obiectelor egale nu le lipsește nimic ca să fie întocmai ca egalul, sau le lipsește?

— Le lipsește, zise Simmias, și încă mult.

— Să zicem că vede cineva un obiect și gîndește: „acest lucru pe care-l văd tinde, e drept, să fie cum e o altă realitate, însă rămîne mai prejos, neputînd să devină la fel cu ea"; nu urmează cu necesitate că acela într-a cărui minte se înfățișează gîndul, trebuie să fie văzut și cunoscut de mai înainte pe cel cu care obiectul seamănă, față de care însă rămîne inferior?

— Cu siguranță.

— Dar ce? Nu s-a întîmplat același lucru și cu noi, în privința lucrurilor egale, față de egalul în sine?

— Întocmai așa.

— Trebuie prin urmare ca noi să fi cunoscut egalul mai înainte de a fi văzut pentru prima dată lucruri egale, de vreme ce am înțeles îndată, despre toate acestea, că țintesc spre egalitate, fără însă a o atinge.

— Așa este.

— Dar bine, atunci trebuie să recunoaștem și că nu a fost și nu este cu putință să se trezească în minte acest gînd de aiurea, decît din vedere, din atingere sau din înrîurirea oricărui simț, căci eu nu fac nici o deosebire între simțuri.

https://biblioteca-digitala.ro

— Nici nu este, Socrate, cel puțin pentru lămurirea acestei discuțiuni.

— Dar tot din simțuri trebuie să răsară și ideea că toate ce se arată egale în chip sensibil năzuiesc către egalul adevărat, pe care însă nu-l pot ajunge. Sau cum putem spune altfel?

— Numai așa.

— Înainte de a fi început să vedem, să auzim și să ne folosim de celelalte simțuri, a trebuit deci să fi cunoscut într-un fel egalul în sine, în ce este el, pentru a fi în stare să comparăm cu el cele percepute prin simțuri ca egale și să ne dăm seama că toate năzuiesc spre acela, dar că-i rămîn totuși mai prejos.

— Urmează cu necesitate din cele de mai înainte, Socrate.

— Nu-i așa? Îndată ce ne-am născut, am început să vedem, să auzim și să avem toate celelalte simțuri.

— Desigur.

— Trebuia atunci, spunem noi, să fi dobîndit cunoștința egalului mai înainte de a ne fi folosit de simțuri?

— Da.

— Așadar, precum se vede, putem încheia cu necesitate că avem în noi ideea egalului mai dinainte de a ne fi născut.

— Se vede.

— Dac-am avut cunoștința mai înainte de naștere și ne-am născut cu ea, atunci nu numai egal, mai marele sau mai micul, ci pe toate cele de acest fel le cunoaștem dinainte de naștere. Doar raționamentul nostru nu privește egalul în mai mare măsură decît ar privi frumosul, bunătatea, dreptatea, sfințenia în ele însele, cu un cuvînt toate cele asupra cărora punem ca o pecete însușirea de „ce este el însuși", atît în cercetările cît și în răspunsurile noastre. Astfel, este o necesitate să recunoaștem că am dobîndit dinaintea nașterii cunoștințele acestor lucruri.

— Așa este.

— Mai mult. Dacă, venind pe lume cu ele, nu le-am uitat de fiecare dată, este necesar să ne naștem întotdeauna

https://biblioteca-digitala.ro

ştiutori şi să ştim mereu în cursul întregii vieţi; căci asta-i a şti: să păstrezi cunoştinţa pe care ai dobîndit-o despre un lucru, adică să n-o pierzi. Oare, Simmias, ceea ce numim uitare nu-i pierderea unei cunoştinţe?

— Desigur, Socrate.

— Dar dacă, cred eu, pierdem după naştere cunoştinţe primite mai dinainte, iar în urmă, folosindu-ne de simţuri în legătură cu ele, trezim una ce-am avut-o înainte de naştere, oare ceea ce numim a învăţa nu este de fapt recăpătarea propriei noastre cunoştinţe? Putem deci numi faptul, pe drept cuvînt, o reamintire?

— Desigur.

— Cel puţin atît a reieşit: că dacă cineva are o percepţie vizuală ori auditivă, sau a oricărui alt simţ, i se trezeşte în minte, prin asemănarea sau neasemănarea cu aceasta, o altă cunoştinţă, acum uitată, cu care obiectul perceput prin simţuri are apropieri. Aşadar urmează cu necesitate din două lucruri unul: sau ne-am născut cu aceste cunoştinţe şi le păstrăm în cursul întregii vieţi; sau acei despre care zicem că învaţă un lucru nu fac altceva, în fapt, decît şi-l amintesc mai tîrziu; iar învăţătura lor nu este decît o reamintire.

— Fără îndoială, Socrate, astfel stau lucrurile.

— Simmias, ce alegi din două: că ne-am născut de-a dreptul ştiutori, sau că ne reamintim mai tîrziu de cele a căror cunoaştere am primit-o mai înainte?

— Nu mă pot hotărî, Socrate, să aleg în această împrejurare.

— Atunci altceva. Ce alegi sau ce crezi despre omul care are anumite cunoştinţe: poate să dea socoteală de ele, sau nu?

— Neapărat că da, Socrate.

— Oare crezi că toţi pot da socoteală de lucrurile pe care le-am lămurit acum?

https://biblioteca-digitala.ro

— Aș dori, desigur, zise Simmias. Tare mi-e teamă însă că mîine pe aceeași vreme nimeni nu va mai fi în stare s-o facă cu toată vrednicia.

— Așadar, Simmias, tu nu crezi că toți cunosc acestea?

— Nu cred deloc.

— Atunci crezi că-și reamintesc de lucruri pe care le-au învățat cîndva?

— Cu siguranță.

— Cînd socoți că sufletele noastre au dobîndit cunoștințele lor? Doar nu prin faptul că ne-am născut ca oameni.

— Sigur că nu.

— Atunci mai dinainte?

— Da.

— Prin urmare, Simmias, sufletele aveau ființă și mai înainte de a fi într-o înfățișare omenească, fără de corp' și aveau puterea de a cunoaște.

— Afară, Socrate, de împrejurarea că am primit aceste cunoștințe în chiar clipa nașterii, singurul timp ce ne-a rămas.

— Fie, prietene. Dar atunci, în care alt ceas le-am pierdut? Căci, precum am recunoscut chiar adineauri, nu ne naștem cu ele. Le pierdem în aceeași clipă în care le și dobîndim? Ori poți să-mi indici vreun alt timp?

— De fel, Socrate. Am spus așa din nebăgare de seamă.

— Oare, Simmias, putem statornici un lucru ca acesta? Dacă au ființă toate pe care le repetăm mereu: și frumosul, și binele și, în genere, orice esență de acest fel; dacă la acestea raportăm noi cele dobîndite prin simțuri, întrucît sînt esențe pe care le-am aflat ființînd în noi de mai înainte, iar obiectele perceptibile le asemuim doar cu dînsele — atunci urmează cu necesitate că și sufletul nostru a ființat mai înainte de noi, tocmai cum au avut ființă și acele esențe. Dar dacă acestea nu există, în zadar am desfășurat acest raționament. Oare nu este adevărat și nu-i o necesitate tot așa de mare ca sufletele noastre să fi avut ființă înainte de naștere precum

https://biblioteca-digitala.ro

au avut esențele? Și tot astfel, dacă esențele n-au avut ființă, să nu fi avut nici sufletele?

— Minunat! Socrate, zise Simmias; tocmai la această necesitate mă gîndeam și eu. Și la ce frumoasă treaptă a ajuns argumentația ta, la susținerea asemănării desăvîrșite între sufletul nostru și esența lucrurilor de care ne vorbești, în ce privește existența lor mai înainte ca noi să ne fi născut. În adevăr, nu-i nimic mai lămurit pentru mine decît faptul că există din plin frumosul, binele și toate celelalte de acest fel, de care ne-ai vorbit adineaori; asemenea esențe sînt pentru mine desăvîrșit dovedite.[1]

Traducere de Cezar Papacostea

BINELE, CRITERIU SUPREM AL EXISTENȚEI. VALOAREA LUCRURILOR.

Republica, VI, 504 e — 509 b.

— Chiar așa, spuse, e dreaptă judecata ta. Dar crezi oare că te va lăsa cineva să continui fără să te întrebe care-i acea știință despre care spui că e cea mai înaltă și cu ce se ocupă ea?

— Nicidecum, i-am spus eu, dar și tu, întreabă-mă. Oricum, nu de puține ori m-ai auzit vorbind despre ea așa încît mă faci să cred că, ori nu înțelegi, ori încerci să mă pui în încurcătură. Și bănuiesc mai degrabă că de așa ceva e vorba; căci adeseori m-ai auzit spunînd că știința cea mai înaltă este cunoașterea ideii de bine, a ideii căreia îi datorează utilitatea și caracterul lor avantajos toate lucrurile drepte și toate cele folositoare. Îți dai seama poate că și acum îți voi răspunde același lucru, adăugînd însă că noi nu cunoaștem destul această idee; și dacă n-o cunoaștem, oricît de bine am cunoaște alte lucruri, știi că nu putem să tragem nici un folos din aceste cunoștințe, după cum oricîte lucruri am poseda nici unul nu ne este de folos dacă nu e un lucru

[1] Platon, *Dialoguri*, București, E.L.U., 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

bun. Sau crezi că are vreo valoare faptul de a poseda multe lucruri, numai ce e bun nu? Sau acela de a cunoaște toate celelalte lucruri, în afară de ce e frumos și bine?

— Pe Zeus, eu unul nu, spuse.

— Dar știi și următorul lucru: oamenii de rînd cred că binele este plăcere, iar cei cultivați că este inteligență.

— Cum să nu?

— Dar n-ai băgat de seamă, prietene, că aceia care cred astfel nu sînt în stare să arate ce este inteligența, pentru ca în cele din urmă să fie nevoiți să spună că este înțelegerea binelui?

— Chiar așa, spuse, și e ridicol.

— Cum să nu fie, i-am spus, dacă după ce ne acuză că nu știm ce e binele ne vorbesc tot ei ca unora care știm? Căci ei spun că binele este înțelegerea binelui, ca și cum noi am ști la ce se referă atunci cînd pronunță numele binelui.

— Foarte adevărat, spuse.

— Dar cei care definesc binele drept plăcere? Nu greșesc ei oare mai puțin decît ceilalți? Sau aceștia nu sînt nevoiți să recunoască existența unor plăceri rele?

— Ba chiar așa, spuse.

— Li se întîmplă cred să recunoască, așa-i, că plăcerile sînt unele bune, altele rele?

— Desigur.

— Este evident deci că există asupra acestei chestiuni numeroase și mari controverse?

— Da.

— Dar următorul lucru nu este și el evident: mulți iau drept echitabile și frumoase lucrurile care par numai că sînt astfel, fără să fie cu adevărat, și le fac, le caută, le studiază: dar nimănui nu-i ajunge să dobîndească cele care par numai bune, ci le caută pe acelea care sînt într-adevăr astfel, căci în această privință nimeni nu pune preț pe aparență?

— Chiar așa, spuse.

— Dar binele acesta pe care orice suflet îl urmărește și în vederea dobîndirii căruia le face pe toate, bănuind numai

https://biblioteca-digitala.ro

ce este el, dar neștiind și nefiind în stare să înțeleagă desăvîrșit ce este, neavînd certitudini asupra lui așa cum are asupra celorlalte lucruri și pierzînd, din această cauză, eventualele foloase pe care le-ar putea avea de pe urma acestor lucruri chiar, binele acesta, atît de mare și de important, trebuie el să rămînă cumva necunoscut oamenilor celor mai de vază din cetate, acelora cărora noi le încredințăm toate? Așa să credem?

— Deloc, spuse.

— Cred așadar, i-am spus, că lucrurile drepte și frumoase nu și-ar găsi un paznic tocmai vrednic într-unul care să nu știe prin ce sînt ele bune; iar înainte de a afla prin ce sînt ele bune nimeni nu le va cunoaște destul, o prezic.

— Și bine prezici, spuse.

— Dar statul nostru nu va fi desăvîrșit întocmit decît dacă asupra lui va veghea un cunoscător al acestor lucruri?

— Altfel nu se poate, spuse. Dar tu, Socrate, ce crezi că e binele, care din două: știință sau plăcere; sau altceva decît ele?

— Ce om! chiar de mai înainte era evident că tu nu te mulțumești să afli părerea altora despre aceste chestiuni.

— Nici nu mi se pare normal, Socrate, spuse el, să fii în stare să reproduci părerile altora, iar pe a ta, care te ocupi de atîta vreme de aceste chestiuni, nu.

— Cum așa? i-am spus atunci eu. Ți se pare normal să vorbești ca un cunoscător despre lucruri pe care nu le cunoști?

— Nicidecum, spuse; ca un cunoscător nu, ca unul însă care vrea să-și expună părerile pe care și le-a format într-o anumită chestiune, da.

— Cum așa? i-am spus. Nu-ți dai seama că părerile unui necunoscător sînt toate vrednice de disprețuit? Cele mai bune dintre ele sînt oarbe; ori ai impresia că cei care au vreo părere adevărată se deosebesc întrucîtva de acei orbi care nimeresc bine drumul?

— Deloc, spuse.

https://biblioteca-digitala.ro

— Vrei așadar să contempli lucrurile vrednice de dispreţuit, oarbe și întortochiate în loc să asculți de la alții lucruri limpezi și frumoase?

— Pe Zeus, Socrate, zice el. Nu te eschiva ca și cum ai fi terminat ce aveai de spus. Căci vom fi mulțumiți dacă ne vei vorbi și despre bine măcar așa cum ne-ai vorbit despre dreptate și despre cumpătare și despre celelalte.

— Și eu, prietene, aș fi foarte mulțumit. Numai să fiu în stare și să nu greșesc, avîntîndu-mă în această direcție și să nu mă fac astfel de rîs. Dar, fericiților, să lăsăm acum de o parte chestiunea aceasta; ce este binele? Căci ca mi se pare prea complicată și nu cred că putem să ne avîntăm acum pînă la cunoașterea binelui în sine, așa cum îl concep eu .Vreau însă să vă vorbesc despre ceea ce mi se pare a fi un fiu al binelui, foarte asemănător cu el; dacă vreți și voi, dacă nu, să renunțăm.

— Ci vorbește, spuse, și cu expunerea despre tată o să ne rămîi dator pentru mai tîrziu.

— Tare mult aș vrea ca eu să fiu în stare să vă plătesc această datorie, iar voi să fiți în stare să o încasați și nu, ca acum, să vă înmînez numai dobînzile. Ci primiți deocamdată această dobîndă, acest rezultat al binelui. Dar luați aminte să nu cumva să vă înșel, fără să vreau, calculîndu-vă greșit dobînda.

— Vom avea grijă, spuse, atît cît vom fi în stare; vorbește numai!

— După ce ne vom fi înțeles și vă voi fi amintit cele pe care vi le-am spus mai înainte și de multe alte ori.

— Care anume? spuse el.

— Există multe lucruri frumoase și multe lucruri bune și despre fiecare dintre ele spunem că sînt astfel și le definim în vorbire ca atare.

— Așa facem, spuse.

— Și mai spunem că există un bine în sine și un frumos în sine; despre fiecare dintre lucrurile pe care le-am pomenit adineaori ca fiind numeroase spunem „asta este“ fie-

https://biblioteca-digitala.ro

care, raportîndu-le la ideea corespunzătoare fiecăruia, despre care zicem că e unică.

— Așa este.

— Iar despre lucruri spunem că sînt văzute, dar nu și gîndite, iar despre idei că sînt gîndite, dar nu și văzute.

— Întocmai.

— Prin ce anume putem noi să le vedem pe cele vizibile?

— Prin vedere, spuse.

— Iar pe cele pe care le auzim, nu le auzim cu ajutorul auzului? spusei eu; și nu le percepem pe toate cele perceptibile cu ajutorul simțurilor?

— Ba da.

— Ai observat oare, i-am spus, că cel care a creat simțurile a făurit mai desăvîrșit decît pe celelalte facultatea de a vedea și de a fi văzut?

— Deloc, spuse.

— Dar ia gîndește-te, i-am spus. Au nevoie auzul și glasul de un alt lucru, de altă natură, cel dintîi pentru a auzi, cel de al doilea pentru a fi auzit? De un al treilea element, în lipsa căruia auzul n-ar auzi, iar glasul n-ar fi auzit?

— De niciunul, spuse.

— Cred, i-am spus, că nici multe alte facultăți, ca să nu spun toate, n-au nevoie de așa ceva. Sau poți tu să-mi numești vreuna care are nevoie?

— Eu nu, spuse.

— Dar nu crezi că facultatea de a vedea și de a fi văzut are nevoie de acest al treilea element?

— Cum așa?

— Dacă o suprafață colorată se găsește înaintea ochilor unui om, deși în ochi este localizată vederea și omul încearcă să se folosească de ea, el nu vede nimic, iar culorile rămîn invizibile în lipsa unui al treilea element, creat tocmai în acest scop.

— Despre ce anume vorbești? spuse.

— Despre ceea ce tu numești lumină, i-am spus.

— Așa-i adevărat, spuse.

https://biblioteca-digitala.ro

— Facultatea de a vedea și cea de a fi văzut au fost unite așadar printr-un jug mai de preț decît alte asemenea perechi și într-un mod care nu e deloc de disprețuit, dacă nu cumva lumina e un lucru lipsit de preț.

— Dimpotrivă, spuse, e departe de a fi lipsită de preț.

— Care dintre zeii cerului crezi tu că este domnul acestei lumini care face vederea noastră să vadă, și obiectele văzute să fie văzute, cît mai bine cu putință.

— Acela despre care și tu și ceilalți credeți același lucru, spuse: soarele, căci este evident că despre el mă întrebi.

— Oare vederea nu se găsește față de acest zeu în următoarea situație?...

— Cum?

— Vederea nu este identică cu soarele, nici ea însăși, nici organul în care ea se naște și care se numește ochi.

— Nu, desigur.

— Dar dintre toate organele de simț ochiul este cel mai asemănător cu soarele.

— Într-adevăr.

— Iar facultatea cu care este înzestrat a dobîndit-o de la soare, ca pe un fluid care emană de la acesta, nu-i așa?

— Întocmai așa.

— Dar oare soarele, care nu e tot una cu vederea, ci este cauza acesteia, nu este la rîndul lui văzut de ea?

— Ba da, spuse el.

— Este evident acum că despre soare vorbeam eu ca despre un fiu foarte asemănător cu tatăl pe care l-a născut binele; ceea ce este binele în lumea inteligibilă, față de inteligență și de lucrurile inteligibile, este soarele în lumea vizibilă față de vedere și de lucrurile vizibile.

— Cum asta? spuse. Mai explică-mi.

— Știi, i-am spus, că dacă cineva își îndreaptă privirea spre obiecte colorate pe care nu cade lumina zilei ci lumina făcliilor pe care le aprindem noaptea, ochii săi nu disting bine obiectele și par orbi, lipsiți de facultatea vederii clare?

— Știu foarte bine asta, spuse.

https://biblioteca-digitala.ro

— Dar, dacă ochii privesc obiecte luminate de soare, ei le disting bine și pare evident că ei dispun de această facultate.

— Desigur.

— Gîndește același lucru acum despre suflet: atunci cînd el privește un lucru pe care îl luminează adevărul și ființa, pare că l-a văzut, că l-a cunoscut și că este înzestrat cu inteligență; cînd însă privește un lucru acoperit în parte de întuneric, unul din acele lucruri care se nasc și apoi pier, el îl zărește numai și șovăie în părerile pe care și le formează despre acesta și pare că este lipsit de inteligență.

— Așa pare.

— Recunoaște că ideea binelui este aceea care dă lucrurilor cognoscibile veracitate, iar celui care le cunoaște puterea de a o face; înțelege că ea este cauza științei și a adevărului ca lucruri ce ni se fac cunoscute; și vei cugeta drept dacă vei considera că binele este altceva decît știința și adevărul și mai frumos decît ele, deși ambele sînt frumoase; și, după cum în lumea vizibilă e corect să socotești lumina și vederea asemănătoare soarelui, dar nu e corect să le identifici cu soarele, la fel și aici e corect să socotești știința și adevărul asemănătoare binelui, dar nu e corect să o identifici cu binele pe vreuna dintre ele, căci binele însuși este de o valoare mult mai mare.

— Cu totul deosebită este frumusețea despre care vorbești, spuse, dacă binele care ne oferă știința și adevărul rămîne mai presus decît ele în frumusețe; desigur tu nu consideri că binele este plăcere.

— Vorbește cu pietate despre el! i-am spus. Și mai curînd fii atent la imaginea lui pe care continui să ți-o descriu.

— Cum?

— Vei fi de acord cu mine, cred, dacă voi afirma că soarele nu dă celor vizibile numai facultatea de a fi văzute, dar le provoacă și nașterea, le ajută să crească și le hrănește, fără ca el însuși să fie nașterea.

https://biblioteca-digitala.ro

— Desigur.

— Cred că vei recunoaște de asemenea că celor cognoscibile le este dată de către bine nu numai cognoscibilitatea, că și existența și esența lor provin de la acesta, fără ca binele însuși să fie o esență, căci el depășește nemăsurat de mult în rang și putere esența.

Traducere de Nicolae-Șerban Tanașoca

ALEGORIA PEȘTERII

Republica, VII, 514 a — 517 c:

— Acum, i-am spus, compară cu următoarea situație starea noastră în privința culturii și a inculturii. Închipuiește-ți că niște oameni ar locui într-o peșteră subpămînteană, deschisă pe toată lungimea ei către lumină; că ei se găsesc în această peșteră încă din copilărie, cu picioarele și grumajii în lanțuri; că din pricina legăturilor nu se pot mișca din loc și nu pot privi decît înainte, căci acestea îi împiedică să întoarcă fețele; că undeva departe, în spatele lor și ceva mai sus este aprins un foc și că între el și prizonieri, de asemenea mai sus decît ei, se întinde un drum de-a lungul căruia este construit un zid nu prea înalt, asemănător perdelelor întinse de scamatori între ei și public, deasupra cărora își arată ei minunățiile.

— Îmi reprezint scena, spuse.

— Închipuiește-ți, acum, că pe lîngă acest zid trec niște oameni care poartă diferite obiecte ce depășesc înălțimea zidului: statui de oameni și de animale, de piatră și de lemn, lucrate în diferite feluri: firește, unii dintre aceștia vorbesc, alții tac.

— Îmi descrii, spuse, un tablou ciudat și prizonieri ciudați.

— Ca și noi, i-am spus. Dar ce crezi, cei care s-ar găsi într-o asemenea situație ar putea să vadă altceva decît

https://biblioteca-digitala.ro

umbrele lor și ale tovarășilor lor proiectate de foc pe peretele dimpotrivă al peșterii?

— Cum să vadă altceva, zise, dacă sînt nevoiți să stea o viață întreagă cu capetele nemișcate?

— Dar din obiectele cărate? Văd ei altceva decît umbra acestora?

— Ce altceva?

— Dacă ar putea să vorbească unii cu alții și ar da nume umbrelor pe care le văd, nu crezi că ar avea impresia că numesc chiar obiecte adevărate?

— Negreșit.

— Dar dacă închisoarea ar avea și ecou? Crezi oare că atunci cînd unul dintre oamenii care trec pe drum ar vorbi, ar bănui cei din peșteră că vorbește altcineva decît umbra care le trece pe dinainte?

— Pe Zeus, eu unul nu, spuse.

— E lucru sigur deci, i-am spus, că oamenii care s-ar găsi într-o asemenea situație ar crede că adevărul nu-i altceva decît umbra obiectelor?

— În mod necesar, spuse.

— Gîndește-te acum, i-am spus eu, ce s-ar întîmpla dacă ei ar fi dezlegați de lanțuri și vindecați de neștiință? Nu s-ar întîmpla în mod firesc următoarele: dacă vreunul dintre ei ar fi dezlegat și silit dintr-o dată să se ridice și să-și întoarcă gîtul, să pășească și să privească spre lumină, dacă ar face toate aceste lucruri el ar simți dureri și privirea lui n-ar putea să suporte strălucirea acelor obiecte ale căror umbre le vedea ceva mai înainte? Iar dacă cineva i-ar spune că atunci vedea numai năluci și că acum, întors către lucruri mai reale, aflîndu-se mai aproape de realitate, vede mai exact și dacă l-ar sili, arătîndu-i obiectele care trec, să-i spună ce este fiecare dintre ele, ce crezi că i-ar răspunde? Nu consideri că s-ar găsi în încurcătură și ar crede că cele văzute înainte erau mai adevărate decît cele care-i sînt arătate acum?

— Întocmai, spuse. ...

https://biblioteca-digitala.ro

— Iar dacă l-ar sili să privească spre lumină chiar, nu crezi că l-ar durea ochii și că ar evita s-o facă și, întorcîndu-se către cele pe care poate să le privească, ar socoti că acestea sînt cu adevărat mai reale decît obiectele arătate?

— Chiar așa, spuse.

— Iar dacă cineva l-ar tîrî cu sîla afară din peșteră, pe urcușul stîncos și abrupt și nu l-ar lăsa din mînă pînă ce nu l-ar scoate la lumina zilei, oare nu ar suferi, i-am spus, și nu s-ar înfuria pentru că e tîrît astfel? Și odată ajuns la lumină, cu ochii orbiți de strălucirea ei, ar putea oare să vadă măcar unul dintre obiectele cărora le spunem acum adevărate?

— Nu, spuse, cel puțin nu dintr-o dată.

— Cred că dacă ar vrea să privească obiectele de sus, ar avea nevoie să se obișnuiască. Și mai întîi ar distinge cel mai ușor umbrele, apoi imaginile oamenilor și ale celorlalte lucruri așa cum se reflectă ele în apă și abia mai tîrziu ar putea să vadă lucrurile însele: iar dintre acestea ar contempla mai ușor corpurile cerești și însuși cerul, noaptea, căutînd drept la lumina stelelor și a lunii și nu soarele și lumina acestuia, ziua.

— Desigur.

— La urmă de tot abia va fi în stare, cred, să privească soarele, nu imaginile sale reflectate în ape sau în altă parte, ci soarele însuși acolo unde-i este locul și să-l contemple așa cum este el.

— Numai atunci, spuse.

— Și după toate astea ar ajunge la concluzia că soarele este acela care determină anotimpurile și anii și care domnește asupra tuturor lucrurilor din lumea vizibilă și că este într-un fel vinovat de toate acele umbre pe care le vedeau ei în peșteră.

— Evident, spuse, că după toate celelalte aici ar ajunge.

— Și atunci? Crezi că aducîndu-și aminte de vechea sa locuință și de știința pe care o avea cînd era acolo și de tova-

https://biblioteca-digitala.ro

răsii săi de captivitate nu s-ar bucura el de schimbarea situației sale și nu i-ar compătimi pe aceștia?

— Ba da.

— Și dacă ei își împărțeau unii altora onoruri și laude, dacă acela care observa cu cea mai mare agerime umbrele ce se perindau prin față și-și aducea aminte cel mai bine care dintre ele treceau îndeosebi mai întîi, care mai tîrziu și care în același timp, și putea astfel să prevadă mai bine decît toți care dintre ele urmează să apară, dacă acela se bucura de privilegii, socotești oare că omul nostru ar jindui după așa ceva și i-ar pizmui pe aceia ce sînt respectați și dispun de autoritate asupra celor din peșteră? Sau ar încerca sentimentele croului lui Homer, preferînd să fie „argat plătit în slujba unui om sărac" și să îndure orice numai să nu gîndească și să nu trăiască asemenea lor?

— Așa cred și eu, spuse. Ar prefera să îndure orice, numai să nu trăiască în felul celor din peșteră.

— Gîndește-te și la următorul lucru, i-am spus. Dacă acest om ar coborî să locuiască din nou în același loc, oare nu i s-ar lăsa o beznă peste ochi cînd ar veni acolo, direct de la soare?

— Ba da, spuse.

— Și dacă ar trebui din nou să aprecieze umbrele acelea și să se ia la întrecere cu cei care au rămas mereu prizonieri și asta atunci cînd vederea lui e șovăitoare, mai înainte ca ochii lui să-și fi recăpătat agerimea, iar timpul necesar obișnuirii cu întunericul n-ar fi deloc scurt, oare n-ar deveni el bătaia de joc a celor din peșteră, nu s-ar spune că el urcîndu-se sus și-a vătămat ochii și că nici măcar să încerci să mergi sus n-are rost? Și dacă el ar încerca să-i dezlege și să-i ducă sus, oare nu l-ar ucide, dacă ar putea să pună mîna pe el și să-l ucidă?

— Fără îndoială, spuse.

— Iubite Glaucon, i-am zis atunci, trebuie să aplici această imagine, punct cu punct, la cele pe care ți le-am relatat mai înainte: să compari lumea vizibilă cu închisoarea, iar puterea

https://biblioteca-digitala.ro

soarelui cu lumina dintr-însa, produsă de foc. Iar dacă vei identifica, în urcuș și contemplarea obiectelor de sus, înălțarea sufletului către lumea inteligibilă, să știi că nu te vei înșela asupra gîndirii mele, pe care tot vrei să o cunoști. Dumnezeu știe de-o fi adevărat. Mie așa mi se pare, că ideea binelui este ultima care ni se face cunoscută și este sesizată cu greu, dar odată cunoscută, trebuie să conchidem că ea este cauza tuturor lucrurilor drepte și frumoase; că ea dă naștere în lumea vizibilă luminii și domnului ei, iar în cea inteligibilă, ea însăși doamnă, dăruiește adevărul și înțelegerea. Pe ea trebuie să o cunoască acela care vrea să procedeze cu înțelepciune atît în chestiunile particulare cît și în cele publice.

— În măsura în care pot să te înțeleg, sînt și eu de aceeași părere cu tine, spuse.

Traducere de Nicolae-Șerban Tanașoca

ÎNTRE IDEI ȘI LUCRURI.
ORIZONT MORAL

Phaidros, 249 b — 250 e:

Pentru a fi om trebuie într-adevăr să înțelegi ceea ce se numește universalul care, plecînd de la multiplicitatea senzațiilor, le aduce la unitate prin raționament.

Această facultate este o reamintire a lucrurilor pe care sufletul nostru le-a văzut cînd el călătorea împreună cu sufletul divin și cînd, disprețuind ceea ce noi considerăm aici ca ființă, se ridica pentru a contempla ființa adevărată. Iată de ce este adevărat că singură gîndirea filosofului are aripi, căci ea nu încetează de a urmări din toate forțele sale lucrurile a căror posesiune asigură lui Dumnezeu divinitatea sa. Omul care știe să profite de aceste reamintiri, inițiat fără încetare în misterele perfecțiunii absolute, devine,

https://biblioteca-digitala.ro

singur, într-adevăr perfect. Desfăcut de pasiunile omenești și ocupat cu lucrurile divine, el este condamnat de mulțime, care îl consideră ca nebun și care nu vede că este un inspirat.

Aici trebuia să ajungă toată această vorbire despre al patrulea fel de delir, cînd privirea frumuseții pămîntești deșteaptă amintirea frumuseții adevărate și cînd, încrezătoare în aceste aripi noi, ea își înalță, ca și pasărea, privirea către cer, atunci cînd, neglijînd lucrurile de aici, de jos, este acuzată de nebunie, entuziasmul care se ridică astfel este cel mai invidiat, și în el însuși, și pentru cauzele lui, și pentru acela care îl simte sau pentru acela căruia îi este comunicat. Am spus că orice suflet omenesc a contemplat în mod natural esențele; altfel el n-ar fi intrat într-un om; dar nu este tuturor sufletelor tot atît de ușor de a-și reaminti despre lucrurile cerului la vederea lucrurilor de pe pămînt; căci unele suflete au întrezărit numai lucrurile cerului; altele, după căderea lor pe pămînt, au avut nenorocul de a se lăsa duse, prin tovărășii rele, a face acte de nedreptate și a uita misterele sacre pe care le-au văzut atunci; nu mai rămîn decît puține care au păstrat despre ele o amintire suficientă. Cînd acestea zăresc vreo imagine a cerului, sînt surprinse și nu mai sînt stăpîne pe ele însele; dar ele nu recunosc ceea ce simt, fiindcă nu au despre ele o percepție destul de clară. Fiindcă — în ceea ce privește dreptatea, temperanța și celelalte bunuri ale sufletului, imaginile lor de aici nu au strălucire. De abia dacă unii (din cauza slăbiciunii organelor noastre) întîlnind imaginile acestor virtuți, recunosc felul modelului pe care ele îl reprezintă. Dar frumusețea, din contră, era ușor de văzut din cauza strălucirii sale, atuncea cînd, amestecați în ceata fericiților, — noi, urmînd pe Zeus, alții urmînd pe alți zei — ne bucuram de această vedere și de această contemplare încîntătoare și atunci cînd, inițiați, ca să spunem așa, în cele mai delicioase misterii și celebrîndu-le în plenitudinea perfecției și la adăpostul tuturor relelor care ne pîndeau în viitor, eram admiși să contemplăm, într-o lumină pură, aparițiile perfecte,

https://biblioteca-digitala.ro

simple, imuabile, fericite, fiind noi însine puri și lipsiți de stigmatele acestei greutăți pe care o ducem cu noi și pe care o numim corp, și în care sîntem închiși ca stridia în scoica ei.

Să-mi fie iertate aceste lungimi, cînd îmi amintesc și regret aceste viziuni ale cerului.

Revin la frumusețe. Am văzut-o atunci, am spus, strălucind printre viziuni; recăzuți pe pămînt noi o vedem prin cel mai pătrunzător dintre toate simțurile, cum ea întunecă totul cu strălucirea ei. Vederea este, într-adevăr, cel mai subtil dintre organele corpului, cu toate acestea, ea nu percepe înțelepciunea; dacă acesta ar prezenta ochilor noștri o imagine tot atît de clară ca a frumosului, ar provoca în noi o dragoste de necrezut; și ar fi la fel cu toate esențele care sînt demne de dragostea noastră. Frumosul singur se bucură de privilegiul de a fi o esență vizibilă și plăcută. Omul însă, a cărui inițiere a fost făcută de mult sau care s-a lăsat să fie corupt, se ridică cu greutate, de aici, în cealaltă lume, cînd el contemplă pe pămînt o imagine care poartă numele acesteia.

Traducere de Cezar Papacostea

ȘTIINȚĂ ȘI PERCEPȚIE

Theaitetos, 151 d — 152 e:

Socrate: Întoarce-ce dar, Theaitetos[1], din nou la chestiune și încearcă să ne spui ce e știința. Dar să nu ne spui cumva că nu-ți este cu putință. Vei fi în stare, dacă zeul vrea și dacă te porți bărbătește.

Theaitetos: De bună seamă că tu, Socrate, îmbii atît de mult omul, încît ar fi nedemn din partea cuiva să nu se străduiască în fel și chip să arate ceea ce gîndește. Deci, eu socotesc că cel care știe ceva, trebuie să perceapă ceea ce știe, sau, după părerea noastră din acest moment, știința nu este altceva decît percepție.

[1] Theaitetos, tînăr prezentat lui Socrate de către matematicianul Teodorus.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Bine vorbit-ai tinere și cu tîlc; în felul acesta cată să-și destăinuiască părerile cineva. Hai, deci, să cercetăm împreună dacă este vorba aici de un fapt rodnic sau de unul deșert. Tu zici că știința este percepție?

Theaitetos: Da.

Socrate: Se întîmplă însă că ai rostit asupra științei, nu o judecată tocmai de rînd, ci una pe care a exprimat-o și Protagoras. El spunea același lucru, dar în alt fel; afirma anume că omul e măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sînt, fiindcă sînt și a celor ce nu sînt, fiindcă nu sînt. Tu ai citit doar aceasta?

Theaitetos: Am citit, de multe ori chiar.

Socrate: Nu cumva el se exprimă astfel: că toate cîte mi se înfățișează mie, sînt pentru mine ca atare și că toate cîte ți se înfățișează ție, sînt ca atare pentru tine? Doar om ești și tu, cum sînt și eu, nu-i așa?

Theaitetos: Chiar așa, zise dînsul.

Socrate: De bună seamă că un bărbat înțelept nu aiurează. Să urmărim, dar, cele ce spune dînsul. Nu se întîmplă deci, uneori, ca vîntul să facă să tremure pe unul dintre noi, iar pe altul nu, pe unul să tremure ușor, iar pe altul puternic?

Theaitetos: Desigur.

Socrate: Afirma-vom noi oare că vîntul în sine este rece sau că nu e rece? Ori, ca Protagoras, vom socoti că el e rece pentru însul care tremură și nerece pentru cel care nu tremură?

Theaitetos: Se pare.

Socrate: Astfel i se și înfățișează fiecăruia dintre ei?

Theaitetos: Da.

Socrate: Dar ceea ce ni se înfățișează, nu este ceea ce se percepe?

Theaitetos: De bună seamă.

Socrate: Deci, în ce privește căldura și tot ceea ce îi e analog, înfățișarea și percepția sînt același lucru, deoarece toate cîte le percepe individul, trebuie să existe ca atare pentru individul acela.

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Se pare că da.

Socrate: Există deci, statornic, percepția a ceva existent, una și infailibilă, ca fiind știință.

Theaitetos: Astfel ni se arată.

Socrate: Și totuși, pe Grații! Nu era cumva Protagoras un preaînțelept om, care spunea doar pe jumătate lucrurile ca pentru gloata cea mare, în vreme ce, pe ascuns, dezvăluia adevărul numai elevilor săi?

Theaitetos: Cam ce vrei să spui cu asta, Socrate?

Socrate: Îți voi spune, iar chestiunea nu e deloc simplă. Nimic nu este unic în sine și prin sine și despre nimic nu se poate spune că este ceva anume, ori că are însușirea cutare, pentru că atunci cînd numești ceva mare, poate să mi se înfățișeze mic, sau ușor în loc de greu și așa mai departe, căci nimic nu are o existență unitară, nici nu este ceva anumit și nici cu o anumită însușire; ci toate cărora le spunem, impropriu, existente, devin prin schimbare de poziție, prin mișcare și prin amestec reciproc, căci nu există niciodată ceva, ci totul devine. Toți înțelepții la rînd — afară de Parmenide — sînt de aceeași părere asupra acestei chestiuni, Protagoras, Heraclit și Empedocle dintre poeți, fruntașii fiecărui soi de creație, în comedie bunăoară, Epicharmes, iar în tragedie, Homer, care prin cuvintele: „Okeanos născătorul de zei și măicuța Tethys", voiau să spună că toate își au obîrșia în curgere și în mișcare. Sau, tu crezi că voiau să spună altceva?

Theaitetos: Așa mi se pare.

Socrate: Să urmărim raționamentul nostru de adineaori; prin care am hotărît că nimic unitar nu există în sine și prin sine; ca atare culoarea albă, neagră sau oricare alta ne apare drept rezultat al contactului dintre ochii noștri și o mișcare corespunzătoare, iar aceea ce noi numim în mod particular culoare, nu este nici factorul care acționează și nici acel ce primește acțiunea, ci ceva între ei, un produs corespunzător fiecăruia dintre factori. Sau, ai putea tu

https://biblioteca-digitala.ro

oare afirme că, așa cum ți se înfățișează fiecare culoare ție, i se înfățișează la fel și cîinelui, ori cutărui animal?

Theaitetos: Pe Zeus, nici nu-mi trece prin minte.

Socrate: În ce privește acum un alt om, i se înfățișează oare și lui un lucru ca și ție? Vei stărui tu asupra acestui fapt cu tărie, ori mai degrabă asupra faptului că un lucru nu este totdeauna același, nici chiar pentru tine?

Theaitetos: Cred că trebuie să stărui mai degrabă asupra celui de al doilea fapt, decît asupra celui dintîi.

Socrate: Deci cînd lucrul pe care-l avem de măsurat din ochi ori de pipăit, este mare, sau alb, sau cald, el nu poate deveni altfel cînd îl percepe un altul, întrucît el nu s-a schimbat cu nimic; iar dacă acel lucru — care se măsoară, ori se pipăie, ar poseda însușirile arătate, el nu poate deveni altfel, cîtă vreme nu este vătămat în sine cu nimic, chiar cînd un alt lucru se ivește, ori suferă ceva. Și iată, prietene, cum sîntem astfel nevoiți să spunem atît de ușor lucruri de necrezut și tot așa cum ar fi făcut Protagoras sau oricine ar fi căutat să rostească o judecată ca a lui.

Socrate: Ascultă atunci ce afirmă în privința aceasta aceia care stabilesc că părerile obișnuite reprezintă adevărul pentru cel ce le are. După cîte socotesc eu, dînșii afirmă acest lucru, întrebînd cam așa: „Spune, Theaitetos, se poate oare ca un lucru care se deosebește total de altul să aibă aceeași însușire ca a cestuilalt? Noi nu putem doară presupune că lucrul despre care întrebăm poate fi odată la fel și altădată deosebit de celălalt, ci deosebit în întregime."

Theaitetos: Fără îndoială că nu este posibil ca un lucru să aibă ceva din însușirea sau din altceva care este al altui lucru, de vreme ce el este deosebit cu totul.

Socrate: Nu urmează atunci că trebuie să mai admitem și că cele două lucruri sînt deosebite?

Theaitetos: Așa îmi pare.

Socrate: Dar cînd se întîmplă ca un lucru să devie la fel sau deosebit față de sine însuși, ori de alt lucru, vom

https://biblioteca-digitala.ro

putea noi spune, în cazul că e la fel, că a rezultat același lucru, iar în cazul că e deosebit, un altul?

Theaitetos: Sîntem nevoiți.

Socrate: Dar nu ziceam noi mai înainte că obiectele (cele ce acționează) sînt multe și nenumărate, la fel de altminteri și subiectele (cele ce sufăr acțiunea)?

Theaitetos: Ba da.

Socrate: Și că un lucru, venind în atingere cu altul și apoi cu altul, nu mai rezultă același lucru ca întîia oară?

Theaitetos: Întocmai așa.

Socrate: Urmînd același raționament, să vorbim acum despre mine, despre tine și despre toate celelalte, bunăoară despre un Socrate aflat în deplină sănătate și despre unul bolnav. Afirma-vom noi că primul e la fel cu celălalt, sau că nu se aseamănă cu el?

Theaitetos: Oare prin Socrate bolnav înțelegi un Socrate în totalitatea sa și tot astfel prin Socrate cel sănătos?

Socrate: Faci o foarte nimerită observație. Tocmai aceasta înțeleg.

Theaitetos: Atunci nu se aseamănă, fără îndoială.

Socrate: Deci, pe cît e de deosebit, pe atît nu se aseamănă?

Theaitetos: De bună seamă.

Socrate: Dar în ce privește cel care doarme și în ce privește toate cazurile înșirate adineauri, tot așa vei spune?

Theaitetos: Eu unul, da.

Socrate: Prin urmare, tot ce are însușirea de a acționa asupra unui alt lucru mă înrîurește pe mine, atunci cînd cuprinde pe Socrate în stare de sănătate; iar cînd e vorba de Socrate cel bolnav, pe un altul?

Theaitetos: Ar fi cu putință altfel?

Socrate: Și nu vor rezulta în legătură cu noi, eu ca subiect și celălalt ca obiect, două fapte deosebite?

Theaitetos: Cum așa?

Socrate: Atunci cînd, sănătos fiind, beau vin, nu mi se pare plăcut și dulce?

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Ba da.

Socrate: Aceasta din pricină că, precum am hotărît împreună mai înainte, din unirea obiectului cu subiectul ia naștere dulcele și senzația lui, care se aflau deja în mișcare: senzația legată de subiect a făcut să existe o limbă care simte, iar dulcele legat de vin, răspîndindu-se împrejur, a făcut ca vinul să fie și să pară dulce limbii celei sănătoase.

Theaitetos: Am hotărît mai înainte împreună că întocmai așa stau lucrurile.

Socrate: Cînd beau însă fiind bolnav, adevărul stă atunci în faptul că nu același individ a suferit acțiunea, deoarece s-a acționat asupra unuia neidentic.

Theaitetos: Da.

Socrate: Deci acest al doilea Socrate și această nouă ingestie de vin au produs alte efecte și anume senzația de amărăciune asupra limbii, iar din partea vinului amărăciunea născîndă, și difuză, vinul devenind astfel amar, iar nu amărăciune, iar eu devenind insensibil, iar nu senzație.

Theaitetos: De bună seamă.

Socrate: Așadar, eu nu pot deveni niciodată un altul, cîtă vreme simt în acest fel, deoarece pentru un alt om există o altă senzație, iar insul care simte o manifestă mereu în alt fel: tot astfel și cu un lucru care acționează asupra mea: el nu poate produce același efect și să devină ca atare atunci cînd vine în atingere cu altceva, căci dacă în atingere cu altceva se produce altceva, ceea ce se va produce va fi deosebit.

Theaitetos: Așa este.

Socrate: Dar nici eu prin mine și nici obiectul prin sine nu putem deveni altceva.

Theaitetos: De bună seamă că nu.

Socrate: Înseamnă deci că atunci cînd devin un om care simte, pot deveni numai față de ceva, căci nu e cu putință să fiu un ins care simte fără a avea ce simți; tot așa, senzația trebuie să existe față de cineva, în clipa cînd se ivește dulcele,

https://biblioteca-digitala.ro

amărăciunea sau celelalte, fiind cu neputință să se iveacă un dulce față de nimic.

Theaitetos: Tocmai așa e.

Socrate: După cît socotesc eu, rămîne bine hotărît că sîntem față de ceva dacă e vorba să fim și că devenim dacă e vorba să devenim, deoarece forța împrejurărilor leagă strîns ființa noastră, dar niciodată nu o leagă de ceva străin și nici de noi înșine. Rămîne hotărît că sîntem reciproc legați, iar cînd cineva spune că există ceva, trebuie să spună că acel ceva există sau devine pentru altceva, ori al cuiva, ori față de altceva, hotărît fiind deci prin judecata făcută de noi, că nu trebuie să lăsăm pe altul să spună că ceva există sau devine în sine și pentru sine.

Theaitetos: Tocmai așa e, Socrate.

Socrate: Dacă ceea ce acționează asupra mea este pentru mine, iar nu pentru altul, atunci sînt tot eu cel care percepe, iar nu un altul?

Theaitetos: Altminteri cum?

Socrate: Așadar, pentru mine percepția mea e adevărată, pentru că ea face statornic parte din ființa mea. Deci eu sînt, după părerea lui Protagoras, acel care hotărăsc că cele ce sînt pentru mine există și că cele ce nu sînt, nu există.

Theaitetos: Pare-se că da.

Socrate: Dacă nu greșesc cumva și dacă nu mă înșeală mintea mea cu privire la existență și devenire, atunci eu care percep nu sînt și cunoscător al celor ce percep?

Theaitetos: E cu neputință altfel.

Socrate: Ai spus dar minunat că știința nu e alta decît percepția și cam același lucru reiese din spusele lui Homer, Heraclit și întreaga școală; potrivit lor toate se mișcă asemeni apelor; după înțeleptul Protagoras însă, omul e măsura tuturor lucrurilor, iar după Theaitetos și după cum stau faptele, știința ar purcede din percepție. Nu-i așa, Theaitetos? Putem noi zice că faptul acesta e un soi de copil nou-născut al tău și că eu îi sînt moașă? Tu ce ai de zis?

Theaitetos: Trebuie să zic la fel, Socrate.

https://biblioteca-digitala.ro

Ibid., 161 b — 162 c:

Socrate: Știi tu, Teodore, ce admir eu la prietenul tău Protagoras?

Teodor: Ce anume?

Socrate: Pe lîngă altele, că a stabilit un fapt, acceptabil pe de-a întregul după mine, anume că un lucru este așa cum i se înfățișează fiecăruia; m-am mirat însă de începutul expunerii sale, căci în primele file ale cărții *Despre adevăr*, el nu spune că și porcul ori maimuța, ori altă sălbăticiune dintre cele care au percepții ar fi măsura tuturor lucrurilor, pentru ca să se spună de la început și să ne dovedească trufaș și sfruntat că, — în vreme ce noi îl slăvim ca pe un zeu pentru înțelepciunea sa — minții lui nu i-a fost sortit nimic în plus peste aceea a mormolocului de broască, dar-mi-te peste aceea a unui alt om! Sau, cum am spune, Teodore, altfel? Căci dacă aceea ce i se înfățișează simțurilor este adevărat pentru fiecare în parte și dacă acel ins nu poate deosebi mai bine percepțiile altcuiva și nici nu poate fi în stare să cunoască însemnătatea părerii altuia, întrucît este dreaptă ori greșită, ci fiecare poate judeca numai în ce-l privește, fapt pe care l-am arătat mereu, atunci pentru ce, prietene, să fie socotit Protagoras un înțelept și să fie dar sortit pe drept și pe bani buni ca dascăl al altora, iar noi ceștilalți, nepricepuți, să batem mereu drumul pînă la dînsul, deși fiecare dintre noi este măsura propriei sale înțelepciuni? Putem noi oare să nu spunem că Protagoras vorbește spre a linguși gloata? Cît despre mine și despre meșteșugul acela al moșitului și batjocura de care se fac vinovați acei oameni la adresa mea, eu le trec adesea cu vederea. Cred încă că dînșii fac la fel și față de întreaga mea strădanie de a scoate adevărul din discuție. În adevăr, după ce le-ai cercetat valoarea, că respingi închipuirile și părerile celorlalți, care sînt juste pentru fiecare, oare aceasta nu înseamnă o flecăreală mare și nesfîrșită, cîtă vreme este adevărat „adevărul" lui Protagoras și dacă nu cumva el se lasă auzit ca o glumă din sanctuarul acestei cărți?

https://biblioteca-digitala.ro

Ibid., 163 c — 164 b:

Socrate: Atît de bine vorbești, Theaitetos, că nu s-ar cuveni să fii contrazis în această chestiune, spre a căpăta puteri. Dar iată că o altă nedumerire se prezintă. Caută în cel fel am putea-o îndepărta.

Theaitetos: Care anume?

Socrate: În cazul cînd te-ar întreba cineva, dacă se poate ca un om, care a ajuns să știe ceva — avînd și păstrînd încă amintirea acelui lucru — să nu mai cunoască ce își amintește și cu toate că își amintește de lucrul acela. De bună seamă, par a fi vorbă lungă; o fac însă numai cu gîndul de a afla dacă un om care a învățat un lucru și-l poate aminti, fără a-l mai cunoaște.

Theaitetos: Cum așa, Socrate? Ceea ce spui, ar fi ciudat.

Socrate: Nu cumva mi se năzare? Cercetează totuși. Nu spui tu că a vedea înseamnă a percepe și că vederea e percepție?

Theaitetos: Ba chiar așa.

Socrate: Dar după judecata de adineaori, nu devine cel care vede ceva, cunoscător în ceea ce vede?

Theaitetos: Ba da.

Socrate: Adică cum? Nu numești tu acel ceva memorie?

Theaitetos: Ba da.

Socrate: Legată de ceva, ori de nimic?

Theaitetos: Sigur că de ceva.

Socrate: Nu cumva de un lucru dintre cele învățate, știute sau cam așa?

Theaitetos: De bună seamă.

Socrate: Își amintește cîteodată cineva ceea ce a văzut?

Theaitetos: Își amintește.

Socrate: Chiar închizînd ochii? Sau cînd face astfel a uitat?

Theaitetos: Ar fi ciudată afirmația, Socrate.

Socrate: Și totuși trebuie, ca să păstrăm afirmația de adineaori; altfel e pierdută.

Theaitetos: Cît despre mine, pe Zeus! Bănuiesc ceva, dar nu pricep prea bine. Spune-mi dar, cum.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Iată cum este: noi spunem că cel care vede, ajunge să cunoască ceea ce vede; doar s-a stabilit că vederea și percepția sînt identice cunoașterii.

Theaitetos: Firește.

Socrate: Iar cel care vede ceva și capătă o cunoștință asupra celor ce vede, închizînd ochii, își amintește dar nu vede. Ori nu?

Theaitetos: Ba da.

Socrate: Dar a nu vedea înseamnă a nu ști, de vreme ce a vedea este a ști.

Theaitetos: E adevărat.

Socrate: Deci se poate întîmpla ca cineva, care a ajuns a cunoaște un lucru, să nu-l mai cunoască, deși încă și-l amintește, — pentru că nu-l vede. Este cazul despre care spuneam că e ciudat, cînd are loc.

Theaitetos: Este foarte adevărat ceea ce spui.

Socrate: Prin urmare, cînd cineva spune că cunoașterea și percepția sînt identice, se pare că ajunge la un fapt dintre cele care nu pot exista.

Theaitetos: Așa se pare.

Socrate: Trebuie să zicem dar că sînt deosebite între ele...

Ibid., 165 b — 165 e:

Socrate: Pun deci întrebarea de căpetenie și care gîndesc că sună cam astfel: se poate ca insul cutare, care știe ceva, să nu știe ceea ce știe?

Teodor: Ce-am putea, Theaitetos, să răspundem?

Theaitetos: Eu unul, socotesc că nu e cu putință.

Socrate: Nu e, dacă admiți că a vedea este a cunoaște. Dar ce te faci cu întrebarea de neînlăturat, atunci cînd ești prins, cum se spune, la strîmtoare și cînd un om neîndoplecat te-ar întreba, punîndu-ți mîna pe un ochi, dacă îi vezi haina cu ochiul cel acoperit?

Theaitetos: Cred că nu am să afirm că o văd cu acesta, ci cu celălalt.

Socrate: Deci vezi și nu vezi același obiect?

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Într-un fel cam așa este.

Socrate: Dar nu aceasta urmăresc eu, va spune dînsul și nici nu am întrebat asupra modalității, ci numai dacă se poate să nu cunoști ceea ce cunoști. Aici, e limpede că tu vezi bine ceea ce nu vezi. Te-ai mai învoit, însă, că a vedea este a cunoaște și a nu vedea a nu cunoaște; deci judecă ce rezultă din aceste fapte.

Theaitetos: Dacă judec, iese altfel de cum am hotărît.

Socrate: Vei păți multe poate de același soi, om minunat, atunci cînd cineva te-ar mai întreba dacă cunoașterea este limpede sau tulbure, dacă poți cunoaște ceva de aproape, nu și de departe, dacă cunoașterea poate fi puternică și superficială totodată și alte multe cazuri în care omul circiobar, simbriaș al discuțiilor, te va iscodi de vreme ce tu ai căzut de acord asupra identității dintre cunoaștere și percepție. Năpustindu-se apoi asupra senzațiilor auzului, mirosului și asupra celorlalte și ținîndu-te strîns fără răgaz, nu-ți va da drumul pînă ce nu îți va lega bine mădularele; iar cînd vei fi de-a binelea legat de mîini și de picioare, te va sili să dai pentru răscumpărare atîți bani, cîți veți hotărî împreună.

Tu poate că vei spune ce argument va mai aduce acum Protagoras spre a se apăra? Să încerc a-l discuta oare?

Theaitetos: De bună seamă.

Ibid, 168 c — 171 c:

Socrate: Bine zici, prietene, spune-mi însă: ai băgat de seamă ce spunea adineauri Protagoras și cum ne învinuia, că stăm cu un copil la discuție luptînd împotriva celor spuse de el prin înfricoșarea acestui copil? Și cum numind lucrul acesta batjocură, își lăuda în schimb opinia despre om ca „măsură a tuturor lucrurilor" și ne da ghes să-i cercetăm teoria?

Teodoros: Cum se putea să nu bag de seamă?

Socrate: Atunci, dorești să-i dăm ascultare?

Teodoros: De bună seamă.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Vezi însă că toți de față sînt tineri, afară de tine. Dacă îl ascultăm pe omul nostru, trebuie să-i cercetăm teoria împreună, eu și cu tine, întrebîndu-ne și răspunzînd, pentru ca dînsul să nu ne mai poată învinui că i-am discutat teoria glumind în față unor tineri.

Teodoros: Cum așa? Oare Theaitetos nu ar putea să urmărească amănunțit discuția, mai bine decît mulți dintre cei ce poartă barbă lungă?

Socrate: Ba da, însă nu mai bine ca tine. Deci nu te mai gîndi că eu trebuie să-l ajut pe prietenul tău dispărut, iar tu nu, ci urmărește chestiunea, prea bunule, pînă la punctul acela cînd vom putea ști dacă se cade ca tu singur să constitui „măsura" în privința cunoașterii figurilor geometrice, sau dacă toți oamenii sînt tot așa de îndreptățiți ca și tine față de ei înșiși, în ce privește astronomia și științele celelalte în care tu te distingi pe bună dreptate.

Teodoros: Nu e ușor să stea cineva lîngă tine, Socrate, fără ca să ia parte la discuție, deci adineaori am greșit cînd am spus că tu îmi vei îngădui să nu mă dezbrac și că nu mă vei sili să fac ca spartanii. Căci spartanii te îndeamnă să pleci, ori să te dezbraci, pe cînd tu îmi pari a face mai mult o ispravă în felul lui Anteu[1]; nu-l lași să plece pe cel sosit, pînă ce nu-l silești să se dezbrace și să înceapă lupta argumentelor.

Socrate: Teodore, ce bine mi-ai zugrăvit slăbiciunea; sînt cu mult mai puternic. Căci mii de Herculi și de Tezei[2] tari în discuție mi-au ieșit în cale, pricinuindu-mi mult rău; eu nu mă dau însă în lături cîtuși de puțin, într-atît este de puternică patima pe care cineva mi-a dăruit-o pentru acest soi de exercițiu. Să nu te îndărătnicești dar, neînfățișîndu-te la luptă, căci ne va fi de folos, ție și mie.

---

[1] Fiu al lui Poseidon și al Gaeii. Uriaș, deosebit de puternic, trăia în Libya, provocîndu-i la luptă, și ucigîndu-i pe mulți dintre cei care treceau pe acolo.

[2] De la *Tezeu* — erou legendar, originar din Attica, vestit pentru faptele sale de vitejie.

https://biblioteca-digitala.ro

Teodoros: Nu am nimic de zis împotrivă; fă, deci, precum îți este voia. În această împrejurare, trebuie să îndur pe de-a-ntregul soarta pe care mi-o hărăzești, combătîndu-mă. Fără îndoială, însă, că nu-ți voi mai sta la dispoziție peste clipa hotărîtă.

Socrate: E destul și pînă atunci. Bagă de seamă să nu uităm cumva și să dăm o înfățișare copilărească discuțiilor noastre, pentru ca iarăși să ne afle cineva vreo vină.

Teodoros: Mă voi sili pe cît voi putea.

Socrate: Să reluăm, dar, chestiunea de mai înainte și să vedem dacă ne arătăm pe drept ori pe nedrept nemulțumiți; cînd reproșam teoriei sale că face individul stăpîn al propriei conștiințe, Protagoras a căzut deja la învoială că în ce privește a fi mai bine, ori a fi mai rău, unii fac excepție și aceștia sînt înțelepții. Nu-i așa?

Teodoros: Ba da.

Socrate: Dacă dînsul chiar ne-ar fi admis acest lucru și dacă nu am fi fost de fapt noi care am admis, făcîndu-ne că-l susținem pe dînsul, acum nu mai trebuie să revenim spre a confirma. Astfel că cineva ne-ar putea socoti neîndreptățiți să explicăm teoria sa și este deci mai bine să ne lămurim mai mult asupra ei, nefiind cîtuși de puțin indiferent, dacă lucrurile stau așa ori altfel.

Teodoros: Ai dreptate.

Socrate: Să scoatem deci explicația cît mai scurt, din propria ta teorie, iar nu pe alte căi.

Teodoros: Adică?

Socrate: Uite așa: nu spune dînsul, pare-mi-se, că precum îi apare unuia individ un lucru, așa și este pentru acela căruia îi apare?

Teodoros: Ba chiar așa spune.

Socrate: Ei bine, Protagoras, nu rostim și noi părerile unui om, mai bine zis ale tuturor oamenilor, cînd zicem că nimeni nu se poate socoti pe sine întru nimic mai înțelept decît ceilalți într-un caz, sau pe ceilalți mai înțelepți decît dînsul în alt caz și că tocmai în primejdiile cele mai mari, cînd oamenii

https://biblioteca-digitala.ro

sînt hirțuiți în lupte, de boli sau pe mări, acei care îi conduc pe ceilalți sînt luați drept zei și socotiți ca salvatori, deși ei nu se deosebesc cu nimic față de ceilalți decît prin aceea că posedă știință? Și nu e oare plină lumea, pe de o parte de oameni care își caută dascăli și conducători pentru dînșii și pentru celelalte viețuitoare și lucruri, iar pe de alta de oameni care se socotesc îndreptățiți să învețe ori să conducă pe ceilalți? și ce încheiere putem scoate din toate acestea, decît aceea că oamenii înșiși socotesc că înțelepciunea ca și ignoranța rezidă în dînșii?

Teodoros: Nici o altă încheiere.

Socrate: Nu cumva socotesc dînșii că înțelepciunea este o judecată adevărată, iar ignoranța o părere falsă?

Teodoros: De bună seamă.

Socrate: Ei bine, Protagoras, ce urmează după acest raționament? Să afirmăm că oamenii judecă întotdeauna adevărat, sau că odată judecă adevărat, altădată greșit? Căci din cele două definiții reiese că dînșii judecă în amîndouă chipurile, iar nu în mod statornic adevărat. Vezi și tu acum, Teodore, dacă vreunul din discipolii lui Protagoras sau tu chiar ați mai vrea să susțineți că nimeni nu socotește că altul este neștiutor și că judecă greșit.

Teodoros: Nici nu e de crezut, Socrate.

Socrate: Și cu toate acestea, teoria care spune că *omul e măsura tuturor lucrurilor* duce neapărat aici.

Teodoros: Cum așa?

Socrate: Cînd judeci în tine un lucru și îmi dezvălui părerea mea despre dînsul, lucrul acela poate să fie, după teoria arătată, adevărat pentru tine; nu este așa că noi, ceștilalți, sau nu putem fi judecători ai părerii tale, sau gîndim că întotdeauna tu ai părerea cea adevărată? Și atunci, nu te-or combate mii de inși cu păreri potrivnice de fiecare dată, socotind că judeci și că gîndești greșit?

Teodoros: Pe Zeus, Socrate, vor fi de bună-seamă, vorba lui Homer, mii și mii cei ce-mi vor pricinui necazuri.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Atunci vrei să spunem că judeci acum adevărat pentru tine, iar pentru acele mii de inși, greșit?

Teodoros: Așa pare să fie, după judecata noastră.

Socrate: Dar pentru Protagoras? Sau nu trebuie să creadă nici dînsul că omul e măsura, precum nici gloata nu crede și deci cartea pe care a scris-o nu folosește nimănui, sau dacă dînsul crede astfel, iar gloata crede altminteri, atunci să știi că cu cît va fi mai multă necredință decît credință, cu atît va fi mai multă neexistență decît existență.

Teodoros: Neapărat, dacă a fi și a nu fi atîrnă de părerea fiecăruia.

Socrate: Și acum o chestiune foarte gingașă: cînd Protagoras judecă părerea celorlalți despre a sa proprie, chiar dacă ceilalți îl socotesc greșit, dînsul admite că ei spun adevărul de vreme ce admite că toți judecă adevărat.

Teodoros: De bună seamă.

Socrate: Atunci dînsul mai admite și că propria-i judecată e greșită, din moment ce socotește ca adevărată pe a acelora care îl cred în greșeală pe dînsul?

Teodoros: Neapărat.

Socrate: Dar ceilalți nu admit că greșesc?

Teodoros: Sigur că nu.

Socrate: Dînsul, ca urmare a celor ce a scris, admite și această părere ca adevărată?

Teodoros: Așa rezultă.

Socrate: Deci toți, începînd cu Protagoras, vor sta la îndoială mai mult încă, dînsul va recunoaște că de vreme ce admite că acela care spune altfel decît dînsul judecă adevărat, atunci rămîne să admită chiar el, Protagoras, că nici cîinele și nici cel dintîi om întîlnit nu este cîtuși de puțin măsura niciunui lucru, despre care nu a învățat ceva. Nu-i așa?

Teodoros: Așa este.

Socrate: Prin urmare, cartea *Despre adevăr* a lui Protagoras fiind combătută de toți, nu poate fi pentru nimeni adevărată, nici pentru altul, nici pentru sine însuși.

https://biblioteca-digitala.ro

Teodoros: Îl înlăturăm aşadar cu totul, Socrate, pe prietenul meu![1]

Traducere de C. Săndulescu

MITUL ATLANTIDEI

Timaios, 22 e — 25 e:

Există în Egipt, spuse Critias, în deltă, în vîrful căreia se împarte Nilul, o regiune numită saitică, al cărei principal oraş este Sais, ţara regelui Amasis. Locuitorii cinstesc ca fondatoare a oraşului lor o zeiţă al cărei nume egiptean este Neith, iar numele grecesc, după cîte spun ei, Athena. Ei iubesc mult pe atenieni şi pretind că au cu ei o anumită înrudire. Solon mi-a povestit că ajungînd în cursul călătoriei sale în acest oraş a fost primit cu mari onoruri, apoi că, întrebînd într-o zi despre istoria veche pe preoţii cei mai pricepuţi în această materie a descoperit că nici el, nici un alt grec n-aveau aproape nici o cunoştinţă despre aceste lucruri. Într-altă zi, vrînd să-i facă pe preoţi să vorbească despre antichitatea acestei ţări, începu să le povestească despre cele mai vechi lucruri care se ştiu la noi. Le vorbi despre Phoroneus care a fost, se zice, primul om, şi de Niobe, apoi le povesti cum au supravieţuit potopului Deucalion şi Pyrrha, le înfăţişă genealogia descendenţilor acestora şi încercă, numărînd generaţiile, să socotească ce ani se scurseseră de la aceste evenimente. Atunci un preot încărcat de ani i-a spus: „Ah! Solon, Solon, voi grecii rămîneţi întotdeauna copii şi nu există nici un bătrîn în Grecia". La aceste cuvinte Solon întrebă: „Ce vrei să spui cu aceste cuvinte?" — „Voi toţi sînteţi cu mintea tînără, răspunse preotul, pentru că nu aveţi nici o concepţie veche întemeiată pe o tradiţie seculară şi nici o ştiinţă încărunţită de vremuri. Şi iată care este cauza acestor lucruri: Au fost adesea şi vor mai fi de multe ori nimiciri de oameni prici-

[1] Platon, *Theetet*, Bucureşti, Societatea Română de filosofie (f.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

nuite cele mari prin foc și apă și cele mai mici prin o mie de alte lucruri. De exemplu, ceea ce se povestește și la voi despre Phaeton, fiul lui Helios care, înhămînd într-o zi calul tatălui său și neputîndu-l menține pe calea părintelui a aprins tot ce era pe pămînt și a pierit și el lovit de trăznet, are, e adevărat, aparența unei născociri, dar adevărul care se ascunde în această povestire este acela după care corpurile ce se mișcă în cer în jurul pămîntului se abat din drumul lor și un mare incendiu care se produce la intervale mari de timp distruge tot ce se află pe suprafața pămîntului. Atunci toți cei care locuiesc în munți și în locurile înalte și uscate pier mai degrabă decît cei care locuiesc pe malurile fluviilor și ale mării. Noi, însă, avem Nilul, salvatorul nostru obișnuit, care și într-o asemenea împrejurare ne apără de calamitate prin revărsările sale. Cînd, dimpotrivă, zeii scufundă pămîntul sub ape pentru a-l curăți, cei ce locuiesc în munți, bouarii și păstorii, scapă de pieire, dar cei care locuiesc în orașele voastre sînt duși de fluvii în mare. La noi, în schimb, nici în această împrejurare, nici în altele, apele nu curg din înălțime peste cîmpii, ci dimpotrivă ele urcă întotdeauna în chip firesc de jos. Iată de ce și din ce pricină se spune că la noi s-au păstrat tradițiile cele mai vechi. Dar în realitate, în toate locurile unde frigul sau arșița nu se împotrivesc, rasa umană subsistă întotdeauna mai mult sau mai puțin numeroasă. De asemenea, tot ce se face frumos, mare sau remarcabil sub orice aspect, fie la voi, fie aici, fie în orice alt loc despre care am auzit vorbindu-se, toate acestea se găsesc consemnate aici în scris, în templele noastre, din vremuri străvechi și este astfel păstrat. La voi, dimpotrivă, și la celelalte popoare, de-abia v-ați însușit scrisul și tot ce este necesar cetăților și din nou, după intervalul de timp obișnuit, torente de apă din cer se prăbușesc peste voi ca o boală și nu-i lasă să supraviețuiască decît pe neștiutorii de carte și pe ignoranți, astfel încît vă găsiți din nou la punctul de plecare ca niște tineri, necunoscînd nimic despre cele ce s-au petrecut în timpurile străvechi,

https://biblioteca-digitala.ro

fie aici, fie la voi. Căci genealogiile pe care ni le-ai povestit acum o clipă, Solon, nu se deosebesc mult de basmele pentru copii. În primul rînd voi nu vă amintiți decît de un singur potop, deși au fost multe mai înainte; apoi voi nu știți că neamul cel mai frumos și bun care s-a văzut printre oameni a trăit în țara voastră și că vă trageți din el, tu și toată cetatea voastră de acum, datorită unui germen scăpat de prăpăd. Voi nu le știți pe acestea toate, pentru că supraviețuitorii, timp de mai multe generații, și-au sfîrșit viața fără să lase nimic scris. Da, Solon, a fost o vreme în care, înainte de cel mai mare dezastru pricinuit de ape, cetatea care este astăzi Atena a fost cea mai viteză în războaie și avea cele mai bune legi; ea este cea care, se spune, a realizat lucrurile cele mai frumoase și a alcătuit cele mai bune instituții politice despre care am auzit vorbindu-se sub cer." Solon mi-a spus că auzind aceste cuvinte a fost cuprins de mirare și l-a rugat de îndată pe preot să-i spună tot ce privește pe concetățenii săi de odinioară. Atunci bătrînul preot i-a răspuns: „N-am nici un motiv să te refuz, Solon, și îți voi povesti totul ținînd seama de tine și de patria ta și mai ales pentru a cinsti zeița care proteguiește și cetatea voastră și pe a noastră și care le-a ridicat și instruit, pe a voastră pe care a întemeiat-o mai întîi, cu o mie de ani înaintea celei a noastre, dintr-un germene luat de la Gea și de la Hefaistos, întemeind-o apoi și pe a noastră. De la întemeierea cetății noastre s-au scurs opt mii de ani: acesta este numărul scris în cărțile noastre sfinte. Așadar îți voi înfățișa pe scurt instituțiile și cele mai mari fapte ale concetățenilor tăi de acum nouă mii de ani. Vom relua totul în amănunt cînd vom avea răgazul, cu textele în mînă. Îți vei face o idee despre legile lor, cunoscîndu-le pe ale noastre; căci multe din legile în vigoare la voi pe atunci le vei găsi acum la noi. Astfel, în primul rînd, clasa preoților este separată de celelalte, la fel cea a meșteșugarilor, în care fiecare profesiune are munca ei specială, fără să se amestece una cu cealaltă, și cea a păstorilor, a vînătorilor, a plugarilor. În ce privește clasa războinicilor, ai observat,

https://biblioteca-digitala.ro

fără îndoială, că și la noi ea este separată de toate celelalte, căci legea le interzice acestora să se ocupe de orice alt lucru în afară de război. Adaugă la aceasta forma armelor, scuturi și lănci, pe care noi le-am folosit înaintea oricărui alt popor din Asia, învățînd să le mînuim de la zeița care v-a învățat întîi pe voi. Cît despre știință, vezi desigur cu cîtă grijă ne-am preocupat de ea aici încă din primele timpuri, ca și de alcătuirea lumii. Plecînd de la acest studiu al lucrurilor divine, ea a descoperit toate artele folositoare vieții omului, pînă la arta divinației și medicină, care veghează asupra sănătății noastre, și a cîștigat toate cunoștințele legate de ele. Această constituție și ordine au fost stabilite de zeiță mai întîi la voi, cînd a întemeiat cetatea voastră, alegînd locul în care v-ați născut pentru că a prevăzut climatul ei temperat ce va da naștere celor mai inteligenți oameni. Cum ea iubea în același timp și războiul și știința și-a ales țara în care urmau să se nască oamenii cei mai asemănători cu ea însăși și pe aceasta a întemeiat-o cel dintîi ca stat. Și voi v-ați condus după aceste legi și altele mai bune încă, întrecîndu-i pe toți oamenii în toate felurile de virtuți, cum era de așteptat de la astfel de progenituri și învățăcei ai zeilor. Noi păstrăm aci în scris multe din marile fapte ale cetății voastre pe care le admirăm, dar una dintre ele le depășește pe toate în măreție și eroism. Într-adevăr, scrierile spun că cetatea voastră a nimicit odinioară o putere uriașă care năvălea trufașă peste întreaga Europă și Asie, venind dintr-o altă lume situată în oceanul Atlantic. Pe atunci acest ocean putea fi traversat, căci există o insulă în fața strîmtorii numită, după cum spuneți voi, Coloanele lui Hercule. Această insulă era mai mare decît Libia și Asia împreună. Din ea cei ce călătoreau pe atunci puteau trece în celelalte insule și de aici se putea ajunge la întregul continent care se întindea în fața lor și mărginea această adevărată mare. Căci tot ce era dincoace de strîmtoarea despre care vorbeam se aseamănă cu un port avînd intrarea îngustă, în timp ce, cele aflate dincolo formează o

https://biblioteca-digitala.ro

adevărată mare, iar pământul care o înconjoară poate fi numit pe bună dreptate continent. În această insulă, Atlantida, regii au întemeiat o mare și admirabilă putere care își întindea dominația asupra întregii insule și asupra multor altora, precum și asupra citorva părți ale continentului. În afară de aceasta, dincoace de strimtoare, de partea noastră, ei erau stăpînii Libiei pînă în Egipt și cei ai Europei pînă în Tirenia. Într-o bună zi, această putere, adunîndu-și toate forțele, încercă să supună dintr-o singură lovitură țara voastră, a noastră, și toate popoarele de pe ceastălaltă parte a strimtorii. Atunci, Solon, valoarea și forța cetății voastre străluci în ochii întregii lumii. Cum le întrecea pe toate celelalte în curaj și în arta războiului, ea se puse în fruntea elenilor, și redusă fiind numai la forțele ei datorită defecțiunii celorlalți și ajungînd astfel în primejdia cea mai mare, ea îi învinse pe năvălitori, ridică un trofeu, salvă de sclavie popoarele care nu fuseseră încă aservite și acordă cu generozitate libertatea tuturor celor care, ca noi, locuiesc dincoace de Coloanele lui Hercule. Dar începură cutremure și inundații nemaivăzute și, în cursul unei singure zile și al unei singure nopți nefaste, numeroșii voștri luptători au fost înghițiți dintr-odată în genune, iar insula Atlantida, prăbușindu-se în mare, dispăru de asemenea. Iată de ce încă și astăzi această mare nu poate fi străbătută și explorată, navigația fiind împiedecată de nămolul căruia i-a dat naștere insula prăbușindu-se."

Iată, Socrate, povestite pe scurt cele ce mi-a spus Critias, lucruri pe care le știa de la Solon. [...]

DESPRE MIȘCARE ȘI REPAUS

Timaios, 57 d — 58 c:

[...] În ceea ce privește mișcarea și repausul, în ce fel și în ce condiții se produc acestea? Dacă nu ne vom înțelege

https://biblioteca-digitala.ro

asupra acestora, considerațiile care vor urma vor întîmpina multe dificultăți. Am mai atins acest subiect. Trebuie să mai adăugăm că mișcarea nu va putea avea niciodată loc în ceea ce este omogen. Pentru că este greu sau, pentru a spune mai bine, este cu neputință să existe ceva mișcat fără un motor sau motor fără ceva mișcat. Nu există mișcare cînd aceste două lucruri lipsesc și este cu neputință ca ele să fie vreodată omogene. Să așezăm deci întotdeauna repausul în omogenitate iar mișcarea în eterogenitate. Și cauza naturii eterogene este inegalitatea. Am arătat mai înainte originea inegalității, dar nu am explicat cum se face că elementele, care au fost separate potrivit speciilor lor, nu încetează să se miște și să se rotească unele în jurul celorlalte. Vom relua deci explicația noastră după cum urmează. Mersul universului este circular și tinde în mod natural să se întoarcă la el însuși, de asemenea el cuprinzînd toate corpurile nu îngăduie să rămînă nici un spațiu vid. Din această cauză focul a pătruns în principal în toate corpurile, și, în al doilea rînd, aerul, pentru că acesta ocupă în mod natural al doilea rang în ceea ce privește finețea, și apoi, în continuare, în același raport pentru toate celelalte elemente. Căci corpurile compuse din particulele cele mai mari îngăduie cel mai mare vid în alcătuirea lor, iar cele compuse din particulele cele mai mici îngăduie și cel mai mic vid. Legătura cauzată de îngrămădire le împinge pe cele mici în golurile dintre cele mari. Cele mici fiind așezate astfel lîngă cele mari și cele mai mici despărțindu-le pe cele mai mari și, dimpotrivă, cele mai mari strîngîndu-le laolaltă pe cele mici, toate sînt mișcate în sus și în jos spre locul care li se cuvine, căci odată cu modificarea mărimii fiecare își schimbă și poziția în spațiu. În acest fel și din aceste motive perpetua naștere a diversității determină continuu mișcarea neîncetată în care acestea sînt și vor fi întotdeauna.[...]

MONICA BIBLIOTECA
https://biblioteca-digitala.ro

Timaios, 86 b — 87 b:

[...] Astfel se produc bolile corpului. Și iată cum se nasc cele ale sufletului din constituția noastră corporală. Trebuie să admitem că o boală a sufletului este lipsa de rațiune. Dar sînt două feluri de lipsă de rațiune: una este nebunia, cealaltă ignoranța. În consecință, orice afecțiune care duce fie la una, fie la cealaltă trebuie denumită boală. Trebuie să recunoaștem însă că plăcerile și durerile excesive sînt pentru suflet cele mai grave boli. Căci omul care se bucură sau dimpotrivă este mîhnit peste măsură se grăbește la momentul nepotrivit să apuce plăcerea sau să fugă de durere și este incapabil să vadă ori să audă ceva cu exactitate. El se comportă ca un ieșit din fire și nu este în stare să cumpănească bine lucrurile. Cînd însă la cineva sperma se formează în cantitate mare și curge abundent în jurul măduvii și este asemenea unui arbore, acesta are multe dureri dar și multă plăcere în legătură cu dorințele sale și cu fructele lor, ajungînd în cea mai mare parte a vieții sale să fie cuprins de nebunie din cauza marii bucurii și a tristeții adînci pe care le resimte și, prin intermediul corpului, el ajunge să aibă un suflet bolnav și lipsit de rațiune, dar nu este privit ca un bolnav ci ca un om vicios din vrerea sa. Adevărul este că neînfrînarea în dragoste este o boală a sufletului care provine în mare parte din pricina unei substanțe care, din cauza porozității oaselor, inundă corpul cu umiditatea ei; și astfel aproape toate reproșurile cu care se copleșește intemperanța în plăceri, ca și cînd oamenii ar fi cu voință răi, sînt nejustificate, căci nimeni nu este rău în mod voit. Cei răi devin astfel ca urmare a unei rele structuri a corpului și a unei educații defectuoase, două lucruri supărătoare pentru toată lumea și care se întîmplă împotriva voinței lor. Lucrurile sînt la fel și în ceea ce privește durerile: tot corpul este cauza din care sufletul cade pradă viciilor. De exemplu cînd umorile flegmei acre și sărate ori cele amare și bili-

https://biblioteca-digitala.ro

oase, după ce au rătăcit prin corpul unui om nu găsesc ieşire în afară şi sînt oprite în interior, ele îşi amestecă abureala cu mişcările sufletului unindu-se cu ele şi pricinuiesc în suflet tot felul de boli, mai mult sau mai puţin grave, mai mult sau mai puţin numeroase. Şi dacă ajung la cele trei sedii ale sufletului, ele pricinuiesc potrivit celui pe care-l ating toate felurile de boli, fie mîhnirea şi nemulţumirea, fie îndrăzneala şi laşitatea, fie lipsa de memorie şi dificultatea de a pricepe. În afară de aceasta, cînd aceste vicii sînt sporite prin instituţii rele şi vorbele ce se aud prin oraşe, fie în particular, fie în public, şi tinerii n-au primit din timp învăţămintele care să poată vindeca răul, atunci fiecare din noi care sîntem răi am devenit astfel din două cauze cu totul împotriva voinţei noastre. Astfel trebuia să învinuim întotdeauna mai mult pe taţi decît pe copii, mai mult pe educatori decît pe educaţi. Dar fiecare trebuie să ne străduim din toate puterile, atît prin educaţie cît şi prin studii şi cunoştinţe, să ne îndepărtăm de vicii şi să ne însuşim virtutea, contrariul lor. [...][1]

Traducere de Octavian Nistor

DESPRE EXISTENŢĂ ŞI NEEXISTENŢĂ

Sofistul, 236 e — 240 e:

[...] *Străinul:* Într-adevăr, tinere prea iubit, iată-ne angajaţi într-o cercetare foarte spinoasă, căci a părea şi a avea aparenţa, fără *a fi* totuşi, a vorbi fără a spune adevărul, toate acestea au fost întotdeauna lucruri deosebit de grele, odinioară ca şi acum. Căci să susţii că este cu putinţă să vorbeşti sau să gîndeşti fals şi să nu cazi, prin această afirmaţie chiar, în contradicţie, este, Theaitetos cu adevărat greu de conceput.

[1] După *Platons Werke, griechisch und deutsch, fünfzehntertheil*, Leipzig, Verlag Wilhelm Engelmann, 1853, p. 15—25, 99—101, 169—171.

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Din ce pricină?

Străinul: Pentru că această aserțiune implică îndrăzneața presupunere că neexistentul există, căci, altminterea, eroarea n-ar putea exista. Ori, dragul meu, marele Parmenide, pe vremea cînd încă eram copii, a luptat întotdeauna, de la început pînă la sfîrșit, împotriva acestei presupuneri spunînd fără încetare, atît în proză cît și în versuri:

Să nu susții niciodată că există ceea ce nu este,
În cercetare, îndepărtează-ți gîndul de la o asemenea cale.

Aceasta este mărturia sa. Ea va dovedi acest lucru, dacă este verificată cum se cuvine. Prin urmare, dacă n-ai nimic împotrivă, acesta este subiectul de care trebuie să ne ocupăm în primul rînd.

Theaitetos: În ce mă privește, fă cum crezi că e mai bine, iar în cercetare ține seama numai de felul cel mai potrivit de a o duce pînă la capăt și pășește tu însuți înainte, îndrumîndu-mă și pe mine pe calea ce o vei urma.

Străinul: Așa trebuie să facem. Dar spune-mi acum: vom îndrăzni oare să enunțăm ceea ce nu există în nici un fel?

Theaitetos: De ce nu?

Străinul: Dacă nu pentru a cicăli sau a face șagă, ci în mod serios vreunul dintre cei ce ne ascultă ar fi obligat să spună, după o matură chibzuință, la ce anume trebuie să raportăm termenul de neexistență, la ce fel de lucru putem crede că îl va aplica și cum îl va lămuri el pe cel care îl întreabă?

Theaitetos: Întrebarea ta e grea și, aș spune, aproape fără dezlegare pentru o minte tînără ca a mea.

Străinul: Oricum, e limpede că neexistența nu poate fi atribuită nici unui lucru care există.

Theaitetos: Cum ar putea fi?

Străinul: Prin urmare, dacă nu poate fi atribuită existentului, ea nu poate fi aplicată în mod corect nici unui „ceva" oarecare.

Theaitetos: Cum adică?

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Este evident şi pentru noi că, de fiecare dată cînd folosim termenul „ceva", îl aplicăm unui lucru care există, pentru că a-l folosi singur şi, pentru a spune astfel, nud şi separat de orice existenţă, este cu neputinţă, nu-i aşa?

Theaitetos: Cu neputinţă.

Străinul: Dacă privim problema sub acest unghi, vei fi de acord că cel ce exprimă ceva se referă în mod necesar la un „unul"?

Theaitetos: Da, aşa este.

Străinul: Căci, vei recunoaşte că „ceva" este semnul pentru unul, „perechea" pentru doi, iar „unii" este semnul pentru mulţi.

Theaitetos: Cum să nu recunosc?

Străinul: Şi că cel care nu enunţă „ceva" este necesar, după cît se pare, să nu exprime absolut nimic.

Theaitetos: Da, este fără îndoială necesar.

Străinul: Aşa fiind, nu trebuie nici măcar să recunoaştem că un asemenea om vorbeşte, e adevărat, dar nu spune nimic; ci trebuie mai degrabă să susţinem că el nici măcar nu vorbeşte, cînd încearcă să exprime neexistentul?

Theaitetos: Aceasta, cel puţin, ar pune capăt dificultăţilor problemei.

Străinul: Să nu ne lăsăm încă îmbătaţi de victorie; căci ne mai rămîne, prea iubitul meu prieten, o dificultate, care e prima şi cea mai grea dintre toate, pentru că se referă chiar la începutul cercetării noastre.

Theaitetos: Ce vrei să spui? Vorbeşte fără să mai întîrzii.

Străinul. Unui lucru care există i se poate atribui, îmi închipui, un alt lucru existent oarecare.

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Dar putea-vom spune oare că neexistentului i se va putea atribui vreodată ceva din existent *(ceea ce există)?*

Theaitetos: Cum am putea spune aşa ceva?

Străinul: Dar oare nu includem în existent toate numerele?

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Dacă trebuie să includem ceva în existent, acesta este fără îndoială numărul.

Străinul: Deci nici măcar nu putem îndrăzni să facem încercarea de a atribui neexistentului, sub raportul numărului, nici pluralitatea, nici unitatea?

Theaitetos: Am greși, după cît se pare, dacă am face o astfel de încercare; așa ne învață chiar cercetarea noastră.

Străinul: Dacă e așa, cum ar putea cineva să enunțe prin vorbe sau chiar numai să conceapă prin gîndire lucrurile neexistente sau neexistentul fără să folosească numărul?

Theaitetos: Spune, cum?

Străinul: Cînd vorbim despre „lucrurile neexistente" nu încercăm să le atribuim o pluralitate de numere?

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Dar cînd enunțăm „neexistentul" nu-i atribuim, dimpotrivă, unitatea?

Theaitetos: Da, întocmai.

Străinul: Și, totuși, susținem că nu e nici just, nici corect să încercăm a lega existentul de neexistent.

Theaitetos: Este foarte adevărat.

Străinul: Înțelegi prin urmare că este într-adevăr cu neputință fie să enunți, fie să numești ori să gîndești neexistentul în sine și că, dimpotrivă, neexistentul este inconceptibil, cu neputință de numit, de enunțat ori de lămurit?

Theaitetos: Este cu desăvîrșire exact.

Străinul: M-am înșelat deci cînd am spus, chiar adineaori, că voi aminti cea mai mare dificultate a subiectului, de vreme ce sîntem nevoiți să citățm una și mai mare?

Theaitetos: Cum adică?

Străinul: Nu vezi oare, tinere, chiar din cele ce le-am spus, că neexistentul îl duce pe cel care ar încerca să-l combată la asemenea dificultăți încît e silit să se contrazică pe sine însuși?

Theaitetos: Ce vrei să spui? Vorbește lămurit.

Străinul: Nu mie trebuie să-mi ceri mai multă „claritate". Căci după ce-am stabilit că neexistența nu trebuie să

https://biblioteca-digitala.ro

participe nici la unitate, nici la pluralitate, am spus mai adineaori, și repet acum din nou, că ea este una; căci spun: neexistența. Înțelegi, desigur.

Theaitetos: Da.

Străinul: Am spus, de asemenea, chiar acum o clipă, că ea nu poate fi exprimată, nici numită, nici lămurită. Mă urmărești?

Theaitetos: Te urmăresc în anumită măsură.

Străinul: Încercînd să leg existența de neexistență n-am contrazis oare cele ce am spus mai înainte?

Theaitetos: Așa se pare.

Străinul: Ei bine! legînd-o, n-am vorbit ca și cînd aș fi legat-o de unitate?

Theaitetos: Ba da.

Străinul: Numind-o cu neputință de lămurit și de numit, și cu neputință de exprimat, n-am vorbit despre ea ca despre ceva ce este unul?

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Ori noi spuneam că, dacă cineva vrea să vorbească corect, nu trebuie să o definească nici ca unul, nici ca mulți, și nici chiar să o numească, căci numind-o i-ar atribui, ca o consecință a acestei numiri, specia unității.

Theaitetos: De netăgăduit.

Străinul: Ce va spune ca urmare acel cineva despre mine? Căci chiar dinainte, ca și acum, el va constata că sînt învins în ceea ce privește respingerea neexistentului, astfel încît nu la mine, la cel care vorbesc, cum spuneam, trebuie să cauți corectitudinea enunțului asupra neexistentului, ci, dacă îngădui, s-o căutăm la tine.

Theaitetos: Ce vrei să spui?

Străinul: Ei hai! desfășoară-ți cu curaj și energie toate forțele pe care le ai, ca un tînăr ce ești, și, fără să atribui neexistentului nici existența, nici unitatea, nici pluralitatea numerică, încearcă să spui ceva corect asupra lui.

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Ar trebui să fiu stăpînit de o stranie și arzătoare dorință de a întreprinde această încercare, pentru a mă hotărî s-o fac, văzînd la ce rezultat ai ajuns tu însuți.

Străinul: Ei bine, să ieșim, dacă crezi că așa trebuie, tu și cu mine, din discuție, și pînă cînd vom întîlni pe cineva să vrea s-o facă, să spunem că sofistul, cu o șiretenie nemaivăzută, s-a furișat într-o ascunzătoare în care nu se poate pătrunde în nici un fel.

Theaitetos: Este vădit că așa a făcut.

Străinul: Prin urmare, dacă vom spune că sofistul posedă un fel de artă fantasmagorică, el va întoarce ușor cuvintele folosite de noi în contrariul lor și, cînd îl vom numi făuritor de imagini, ne va întreba ce înțelegem în general prin imagini. Trebuie deci, Theaitetos, să cercetăm ce răspuns se poate da întrebării acestui adversar îndrăzneț.

Theaitetos: Evident, îi vom cita imaginile reflectate în apă și în oglinzi, apoi imaginile pictate sau sculptate și toate celelalte de același fel.

Străinul: E limpede, Theaitetos, că n-ai văzut niciodată un sofist.

Theaitetos: Din ce pricină?

Străinul: Ți se va părea că ține ochii închiși ori că nu are ochi deloc.

Theaitetos: Cum adică?

Străinul: Dacă îi vei răspunde în acest fel și îi vei aminti despre oglinzi și sculpturi, va rîde de tine auzindu-te cum îi vorbești ca unuia care vede limpede și se va preface că nu cunoaște nici oglinzile, nici apa și nici vederea în general, mărginindu-se să te întrebe asupra celor ce rezultă din vorbele tale.

Theaitetos: Și ce anume?

Străinul: Ce este comun în toate lucrurile despre care, deși ai spus că sînt multiple, ai crezut că trebuie să le numești cu un singur nume, cel de imagine, pe care l-ai aplicat tuturora, ca și cînd toate ar fi unul. Vorbește deci și apără-te fără a da nici un pas înapoi în fața adversarului!

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Ce putem spune, scumpe oaspete, că este imaginea, dacă nu un al doilea lucru la fel copiat după cel real?

Străinul: Dar, după părerea ta, acest lucru este real sau la ce aplici tu cuvîntul „la fel"?

Theaitetos: În nici un caz unul real, ci asemănător.

Străinul: Numeşti real, nu-i aşa, pe cel care există într-adevăr în realitate?

Theaitetos: Da, aşa este.

Străinul: Dar cum? Nu este nerealul contrariul adevărului?

Theaitetos: Bineînţeles.

Străinul: Deci, după tine, asemănătorul este un neexistent, de vreme ce îl numeşti nereal?

Theaitetos: Dar el există totuşi într-un fel oarecare.

Străinul: Dar nu este real, spui tu.

Theaitetos: Desigur că nu, decît doar că este o imagine a unui lucru care există.

Străinul: Deci, deşi nu există în mod real, ceea ce numim noi o imagine *este* totuşi?

Theaitetos: Se pare că avem aici existenţa şi neexistenţa împletite într-un mod foarte ciudat.

Străinul: Cum să nu fie ciudat? Vezi, oricum, că prin această împletire sofistul cu o sută de capete ne-a silit să recunoaştem împotriva voinţei noastre că neexistentul există totuşi într-un oarecare fel...

Ibid., 241 d:

Străinul: Şi acum trebuie să-ţi adresez o rugăminte stăruitoare.

Theaitetos: Ce rugăminte?

Străinul: Să nu mă priveşti ca pe un paricid.

Theaitetos: Ce vrei să spui?

Străinul: Că este necesar, dacă vrem să ne apărăm, să verificăm teza părintelui nostru Parmenide şi să dovedim în mod stringent că neexistentul *este* dintr-un anumit punct

https://biblioteca-digitala.ro

de vedere și că existentul, dimpotrivă, nu *este* într-un oarecare fel.

Theaitetos: Evident, aceasta este problema pe care trebuie să o dezbatem în discuția noastră.

Ibid., 249 e 259 b:

Străinul: Tinere prea iubit, nu vezi că ne aflăm acum în ignoranța cea mai adîncă în legătură cu existența, deși credem că spunem despre ea ceva important.

Theaitetos: Mie cel puțin așa mi se pare. Și nu văd prea bine cum am ajuns în situația de a ne fi înșelat astfel.

Străinul: Încearcă să vezi mai limpede dacă, în legătură cu ultimele noastre concluzii, nu ar exista îndreptățirea să ni să pună nouă aceleași întrebări pe care noi înșine le-am pus celor care spun că totul este alcătuit din cald și frig.

Theaitetos: Ce întrebări? Reamintește-mi-le.

Străinul: Cu dragă inimă, și voi încerca s-o fac întrebîndu-te, așa cum i-am întrebat și pe ei atunci, pentru ca, în același timp, să păsim puțin înainte.

Theaitetos: Bine.

Străinul: Iată deci: după părerea ta, *mișcarea și repausul* nu sînt una față de alta cele mai desăvîrșite contrarii?

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Și totuși afirmi că amîndouă și fiecare în parte *sînt* în același fel?

Theaitetos: Da, o afirm, bineînțeles.

Străinul: Și cînd le acorzi existența, înțelegi că amîndouă și fiecare dintre ele se mișcă?

Theaitetos: Deloc.

Străinul: Atunci înțelegi că sînt în repaus, cînd spui că amîndouă *sînt?*

Theaitetos: Cu neputință.

Străinul: Stabilești deci, în minte, existența ca pe un al treilea lucru adăugat celorlalte două, gîndind că atît repausul cît și mișcarea sînt cuprinse în el. Le pui împreună și,

https://biblioteca-digitala.ro

privindu-le sub aspectul comunității lor cu existența, ajungi să spui că ele amîndouă există?

Theaitetos: Pare într-adevăr că socotim existența ca pe un al treilea lucru, cînd spunem că mișcarea și repausul există.

Străinul: Existența nu este deci mișcarea și repausul luate împreună, ci-i un lucru diferit de ele?

Theaitetos: Așa pare.

Străinul: Deci prin natura sa proprie existentul nu este nici în repaus nici în mișcare?

Theaitetos: Aproximativ așa este.

Străinul: În ce parte trebuie așadar să-și îndrepte gîndirea cel ce dorește să aibă o idee clară despre existență?

Theaitetos: În ce parte, într-adevăr?

Străinul: Cred că nu e ușor de aflat, căci dacă un lucru nu este în mișcare, cum poate să nu fie în repaus? Și dacă nu este în repaus, cum poate să nu fie în mișcare? Ori existentul ne-a apărut a fi în afara acestei alternative. Este cu putință un asemenea lucru?

Theaitetos: Este lucrul cel mai imposibil din lume.

Străinul: Este deci potrivit să ne amintim de cele ce urmează.

Theaitetos: De ce anume?

Străinul: De faptul că, întrebați fiind la ce trebuie să aplicăm cuvîntul „neexistent" am căzut prada celei mai mari nedumeriri; îți aduci aminte?

Theaitetos: Bineînțeles.

Străinul: Ei bine, sîntem acum mai puțin nedumeriți în legătură cu existentul?

Theaitetos: Mie, oaspete iubit, mi se pare că nedumerirea noastră este și mai mare.

Străinul: Să ne oprim deci aici fără a lua vreo hotărîre. Dar pentru că existentul și neexistentul participă la nedumerirea noastră în mod egal, putem nădăjdui că tot ce va face pe unul dintre ei să apară sub un aspect mai obscur sau mai clar ne va oferi aceeași perspectivă și asupra celuilalt. Iar dacă nu vom ajunge să-l cunoaștem nici pe unul nici pe ce-

https://biblioteca-digitala.ro

lălalt, ne vom continua totuși cercetarea cum se va putea mai bine asupra amîndurora în același timp.

Theaitetos: Bine.

Străinul: Să lămurim acum cum este cu putință că numim unul și același lucru cu mai multe nume.

Theaitetos: Ce lucru anume? Dă-mi un exemplu.

Străinul: Vorbim totuși despre un singur om cînd îi atribuim culori, forme, o talie, vicii și virtuți și, în toate aceste atribuiri, precum și în altele o mie, spunem despre el nu numai că este om, dar și că este bun și că are și alte nenumărate calități. În același fel procedăm cu toate celelalte lucruri, pe care, după ce le-am stabilit ca fiind unul, le desemnăm printr-o sumedenie de nume.

Theaitetos: Ai dreptate.

Străinul: Astfel am pregătit, îmi închipui, un ospăț pentru tineri și pentru bătrînii proaspăt instruiți. Căci este ușor de înțeles pentru oricine că este cu neputință ca *mulți să fie unul* și *unul să fie mulți* și, bineînțeles, ei sînt bucuroși să nu îngăduie să se spună că omul e bun, ci numai că bunul e bun și omul om. Îmi închipui, Theaitetos, că întîlnești adesea oameni care au luat în serios asemenea argutii, citeodată chiar oameni vîrstnici, care, săraci cu duhul fiind, se lasă încîntați de asemenea neghiobii și își închipuie că au găsit aici ceva neobișnuit de înțelept.

Theaitetos: Întocmai.

Străinul: Așadar, pentru ca argumentele noastre să privească pe toți cei care au vorbit vreodată, cît de puțin, despre existență, să fie bine înțeles că tot ce vom spune sub formă de întrebări se adresează în același timp acestora, precum și celorlalți cu care am discutat mai înainte.

Theaitetos. Și ce vom spune?

Străinul: Că nu trebuie să legăm existența de mișcare și de repaus și nici un lucru de un alt lucru oarecare, ci considerîndu-le incapabile de a se amesteca și de a intra în comunitate unele cu altele, să le tratăm ca atare în expunerile noastre, ori să le punem pe toate împreună, considerînd că

https://biblioteca-digitala.ro

sînt susceptibile să intre într-o comunitate reciprocă, ori să socotim că unele dintre ele sînt susceptibile de acest lucru iar altele nu. Dintre aceste trei atitudini, despre care vom spune, Theaitetos, că o vor prefera oamenii noştri?

Theaitetos: Cît mă priveşte, eu nu ştiu ce să răspund în locul lor la aceste întrebări. De ce nu răspunzi tu însuţi în amănunt şi nu cercetezi ce rezultă în fiecare caz în parte?

Străinul: Ai dreptate. Să presupunem deci, mai întîi, dacă vrei, că ei declară că nimic nu are puterea de a intra în comunitate cu orice altceva şi în nici un fel. Nu este oare adevărat că în acest caz mişcarea şi repausul nu vor participa în nici un fel la existenţă?

Theaitetos: Nu vor participa, desigur.

Străinul: Dar cum atunci? *va fi* una din amîndouă dacă nu participă la existenţă?

Theaitetos: Nu va fi.

Străinul: Efectul imediat al acestei concepţii este, pare-se, să răstoarne totul, şi teza celor care mişcă lumea, şi cea a celor care o imobilizează, şi cea a celor care spun că existentul, în acelaşi fel ca şi ideile, se află întotdeauna în aceeaşi stare neschimbată. Căci toţi aceştia îi atribuie existenţa, cînd spun unii că existentul se mişcă efectiv, iar alţii că este efectiv în repaus.

Theaitetos: Aşa este, fără îndoială.

Străinul: Mai mult încă, toţi cei care, cînd unesc lumea, cînd o împart, fie că o unesc în unul şi din unul o descompun într-un număr infinit de elemente sau într-unul finit şi o recompun din acestea, fără să aibă vreo însemnătate dacă presupun că aceste schimbări au loc succesiv ori coexistă din totdeauna, nu spun prin toate acestea nimic, dacă nu există amestec posibil.

Theaitetos: E adevărat.

Străinul: Dar mai ridicoli sînt cei care îşi împing teza pînă a nu îngădui să se dea unui lucru care participă la calitatea altuia, denumirea de *altul.*

Theaitetos: Cum?

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Sînt siliți să folosească în legătură cu orice lucru expresiile *existența*, *cu excepția*, *altul*, *în sine* și nenumărate altele. Cum nu le pot îndepărta și le amestecă prin forța lucrurilor în cuvîntările lor, ei n-au nevoie ca alții să le combată, ci dau adăpost chiar în casa lor, după cum se spune de obicei, inamicului și viitorului adversar, care vorbește din lăuntrul lor și pe care îl poartă pretutindeni cu dînșii, ca acel ciudat Eurykles.

Theaitetos: Comparația ta e justă și adevărată.

Străinul: Dar ce se va întîmpla dacă vom lăsa tuturor lucrurilor putința de a comunica unele cu celelalte?

Theaitetos: La această întrebare pot răspunde eu însumi.

Străinul: Să vedem.

Theaitetos: Mișcarea însăși s-ar opri cu desăvîrșire, și repausul, la rîndul său, s-ar mișca, dacă s-ar uni una cu cealaltă.

Străinul: Ori îmi închipui că este cu desăvîrșire imposibil ca mișcarea să fie imobilă și repausul în mișcare.

Theaitetos: Fără îndoială

Străinul: Nu ne mai rămîne deci decît a treia ipoteză.

Theaitetos: Da.

Străinul: Și într-adevăr una dintre aceste trei ipoteze trebuie să fie neapărat adevărată: sau totul se amestecă, sau nimic, ori cutare lucru este susceptibil și cutare altul nu este susceptibil de amestec.

Theaitetos: Așa este.

Străinul: În ce le privește pe primele două, le-am găsit cu neputință.

Theaitetos: Da.

Străinul: Așadar, cine va vrea să dea un răspuns just o va adopta pe ultima din cele trei.

Theaitetos: Desigur.

Străinul: Pentru că cutare lucruri sînt susceptibile de amestec, iar celelalte nu, ele se comportă așadar ca literele; căci, printre acestea, unele nu se potrivesc între ele, iar altele da.

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Dar vocalele se deosebesc de celelalte litere prin aceea că ele se strecoară printre toate, servindu-le ca legătură atît de bine încît fără vreuna dintre ele nu este posibil acordul între celelalte litere.

Theaitetos: E adevărat.

Străinul: Dar, știe oare oricine ce litere sînt susceptibile să se unească între ele sau îi trebuie o anume artă celui ce vrea să le potrivească cum se cuvine?

Theaitetos: Îi trebuie o artă.

Străinul: Care anume?

Theaitetos. Arta gramaticii.

Străinul: Ei bine, nu este la fel cu sunetele ascuțite și cu cele joase? Cel ce posedă arta de a deosebi pe cele ce se pot combina de cele ce nu se pot combina este un muzician; cel ce nu se pricepe la aceasta este un nepriceput în ale muzicii.

Theaitetos: E adevărat.

Străinul: Și nu vom întîlni asemenea deosebire între competență și incompetență și în oricare altă artă?

Theaitetos: Firește.

Străinul: Acum, pentru că am căzut de acord că și genurile (noțiunile) se comportă în același fel între ele în ceea ce privește amestecul, nu este oare neapărat necesar să avem o știință pentru a ne călăuzi în dezbaterile noastre, care să ne arate exact ce noțiuni se acordă cu altele și ce noțiuni se resping? Apoi dacă există noțiuni care le pătrund pe toate celelalte, legîndu-le între ele în așa fel încît se pot amesteca și, în fine, dacă în diviziuni există unele care sînt cauzele diviziunii?

Theaitetos: Cum să nu fie necesar să avem în acest scop o știință și poate chiar pe cea mai mare dintre toate?

Străinul: Cum vom numi deci, Theaitetos, această știință? Oare, pe Zeus, să fi descoperit, fără să bănuim, știința oamenilor liberi și să ni se fi întîmplat ca, în căutarea sofistului, să-l descoperim mai întîi pe filosof?

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Ce vrei să spui?

Străinul: A divide pe genuri (noțiuni) și a nu lua aceeași noțiune drept alta, sau o alta drept aceeași, nu vom spune că aceasta este obiectul științei dialectice?

Theaitetos: Ba da, așa vom spune.

Străinul: Cel ce este în stare să facă acest lucru, va ști să deosebească o idee unică desfășurată pretutindeni peste multe idei care există fiecare în mod separat, apoi o multitudine de idei diferite unele de altele, cuprinse din exterior de o idee unică, apoi încă o idee unică cuprinsă în multe idei înmănunchiate în una, în fine multe idei complet separate una de alta. Aceasta înseamnă, însă, să știi să deosebești după noțiuni: să deosebești în ce măsură ceva poate să intre în comunitate și în ce măsură nu poate.

Theaitetos: Firește.

Străinul: Dar această dialectică nu o vei atribui, după părerea mea, altcuiva decît filosofului.

Theaitetos: Cum aș putea să o atribui altcuiva?

Străinul: Pe filosof îl vom găsi acum, ca și mai tîrziu, într-un asemenea domeniu, dacă-l vom căuta. Nu e ușor să-l recunoaștem în mod clar, dar dificultatea nu e în cazul lui aceeași ca în cazul sofistului.

Theaitetos: Cum adică?

Străinul: Acesta, refugiindu-se în obscuritatea neexistentului, pe care îl abordează din obișnuință, este greu de recunoscut din cauza obscurității locului. Nu-i adevărat?

Theaitetos: Așa se pare.

Străinul: Dimpotrivă, filosoful care se ocupă, folosind mijlocul gîndirii raționale, de ideea existentului nu este nici el ușor de recunoscut, din cauza luminii strălucitoare a acestei regiuni; căci omul de rînd nu are ochii spiritului destul de puternici pentru a privi cu persistență lucrurile divine.

Theaitetos: Această explicație nu e mai puțin verosimilă decît cealaltă.

Străinul: În curînd ne vom strădui să obținem o idee mai limpede despre filosof, dacă vom mai dori acest lucru. Cît

https://biblioteca-digitala.ro

despre sofist este evident că nu trebuie să-l părăsim înainte de a-l fi cunoscut îndeajuns.

Theaitetos: Bine spus.

Străinul: Acum, cînd am căzut de acord că unele dintre noțiuni sînt susceptibile să intre în comunitate iar altele nu, că unele se află în comunitate cu cîteva, altele cu multe și că altele, neîntîlnind nimic care să le împiedice, sînt în comunitate cu toate, să ne urmăm argumentarea astfel încît, în loc să abordăm toate noțiunile al căror număr mare ar putea să ne încurce, să alegem cîteva dintre cele socotite drept cele mai importante și să cercetăm în primul rînd cum este alcătuită fiecare dintre ele, apoi ce putere au ele de a intra în comunitate unele cu altele. În felul acesta, dacă nu vom ajunge să sesizăm cu deplină claritate existența și neexistența, vom putea cel puțin să le dăm o explicație în măsura în care ne-o permite acest fel de cercetare, în cazul că ni se va îngădui să rămînem nepedepsiți dacă vom spune despre neexistent că este într-adevăr neexistent.

Theaitetos: Iată ce trebuie, într-adevăr, să facem.

Străinul: Ori, cele mai importante dintre noțiunile pe care le-am amintit sînt: existența însăși, repausul și mișcarea.

Theaitetos: Da, și cu mult cele mai importante.

Străinul: Și totuși susținem că cele două din urmă nu se pot uni una cu cealaltă.

Theaitetos: Desigur.

Străinul: Dimpotrivă, existență se poate uni cu amîndouă căci amîndouă *sînt.*

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Avem așadar trei.

Theaitetos: Cum altfel?

Străinul: Deci fiecare dintre ele este diferită de celelalte două, dar identică cu ea însăși.

Theaitetos: Da.

Străinul: Dar ce vrem să spunem prin vorbele pe care le-am rostit: identic și diferit? Sînt două noțiuni diferite de primele trei, deși întotdeauna unite în mod necesar cu ele?

https://biblioteca-digitala.ro

și trebuie să ne conducem cercetarea ca și cum ele ar fi cinci, nu trei, ori și una și cealaltă sînt nume pe care le atribuim fără să ne dăm seama vreuneia dintre cele trei noțiuni ale noastre?

Theaitetos: S-ar putea.

Străinul: Totuși nici mișcarea nici repausul nu sînt nici un diferit, nici un identic.

Theaitetos: Cum adică?

Străinul: Ceea ce atribuim în comun mișcării și repausului nu este cu putință să fie una din cele două.

Theaitetos: De ce?

Străinul: Pentru că mișcarea s-ar imobiliza și repausul s-ar mișca, căci dacă vreuna dintre ele, nu are nici o însemnătate care, s-ar aplica amîndurora deodată ar constrînge-o pe cealaltă să-și schimbe natura în contrariul ei deoarece participă la contrariu.

Theaitetos: Desigur.

Străinul: Totuși ele participă amîndouă la identic și la diferit.

Theaitetos: Da.

Străinul: Să nu spunem deci despre mișcare că este identică sau diferită și nici despre repaus.

Theaitetos: Să ne ferim s-o facem, într-adevăr.

Străinul: Dar să considerăm oare existentul și identicul drept unul?

Theaitetos: Poate.

Străinul: Dar dacă existentul și identicul nu denumesc nimic diferit, cînd vom spune despre mișcare și repaus că ambele *sînt*, nu vom spune prin aceasta că amîndouă, fiind, sînt un identic.

Theaitetos: Dar lucrul acesta este cu neputință.

Străinul: Este deci cu neputință ca identicul și existentul să nu fie decît unul.

Theaitetos: Așa se pare.

Străinul: Trebuie deci să admitem identicul ca fiind o a patra noțiune adăugată la celelalte trei?

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Desigur.

Străinul: Şi diferitul nu trebuie oare să-l considerăm drept a cincea noţiune? sau trebuie privite, el şi existentul, ca două nume aplicate uneia şi aceleiaşi noţiuni.

Theaitetos: Ar trebui s-o facem, poate.

Străinul: Dar vei fi de acord, bănuiesc că, din existent o parte este socotită drept existînd în sine iar alta existînd în raport cu altul (existent).

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Dar diferitul este întotdeauna în raport cu un altul, nu-i aşa?

Theaitetos: Da.

Străinul: Acest lucru nu s-ar întîmpla însă dacă existentul şi diferitul n-ar fi extrem de deosebite. Căci dacă diferitul ar participa la amîndouă noţiunile, ca existentul, ar exista uneori în clasa diferiţilor un diferit care n-ar fi relativ la un alt lucru. Ori, de fapt, noi constatăm că tot ceea ce este diferit nu este, în mod necesar, astfel decît prin raport cu un alt lucru.

Theaitetos: Este într-adevăr aşa precum spui.

Străinul: Trebuie deci să socotim natura diferitului drept a cincea dintre noţiunile pe care le-am ales?

Theaitetos: Da.

Străinul: Şi vom spune că ea pătrunde în toate noţiunile, căci fiecare este diferită de celelalte, nu prin propria sa natură, ci pentru că participă la natura diferitului.

Theaitetos: Fără îndoială.

Străinul: Iată deci ce trebuie să spunem despre aceste cinci noţiuni, reluîndu-le una cîte una.

Theaitetos: Ce?

Străinul: Întîi că mişcarea este cu totul diferită de repaus. Sau cum să spunem?

Theaitetos: Aşa trebuie să spunem.

Străinul: Ea nu este deci repausul.

Theaitetos: În nici un fel.

Străinul: Dar ea *este*, datorită participării sale la existent.

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Ea *este.*

Străinul: Pe de altă parte mișcarea este diferită de identic.

Theaitetos: Fie.

Străinul: Ea nu este deci identicul.

Theaitetos: Desigur nu.

Străinul: Totuși am văzut că ea este în anumită măsură și identicul, pentru că totul participă la identic.

Theaitetos: Desigur.

Străinul: Mișcarea este deci identicul și nu este identicul: trebuie să admitem acest lucru fără să fim cuprinși de indignare. Căci spunînd că ea este identicul și nu este identicul, nu o spunem sub același raport. Cînd spunem că este identicul, o spunem pentru că în ea însăși ea participă la identic; și cînd spunem că ea nu este identicul, o spunem dimpotrivă, din cauza comunității ei cu diferitul, comunitate care, separînd-o de identic, a făcut-o să devină nu identicul ci neidenticul, astfel încît este just să se spună de asemenea că ea nu este identicul.

Theaitetos: Foarte bine.

Străinul: Prin urmare, dacă mișcarea ar participa într-un fel oarecare la repaus, nu ar fi absurd să fie numită stabilă.

Theaitetos: Cu toată îndreptățirea, dacă admitem că printre noțiuni unele au tendința să se unească cu altele, iar altele nu.

Străinul: Ei bine, aceasta am demonstrat-o atît înainte cu și prin spusele noastre de acum și am arătat că lucrurile se întîmplă astfel conform naturii lor.

Theaitetos: Foarte bine.

Străinul: Să revenim deci: mișcarea este diferită de diferit după cum se deosebește atît de identic, cît și de repaus.

Theaitetos: În mod necesar.

Străinul: Așadar ea nu este diferitul într-un sens și este diferitul potrivit lămuririlor noastre de adineaori.

Theaitetos: Adevărat.

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Şi acum, ce urmează? Să spunem că, ce-i drept, ea este diferită de primele trei dar să negăm că este diferită de a patra, după ce am căzut de acord că noţiunile pe care le-am ales şi pe care ne-am propus să le examinăm sînt în număr de cinci?

Theaitetos: Cum am putea s-o facem? Nu putem admite un număr mai mic decît cel care ne-a apărut adineaori.

Străinul: Susţinem deci fără teamă afirmaţia că mişcarea este diferită de existent.

Theaitetos: Fără cea mai mică umbră de teamă.

Străinul: Este deci clar că mişcarea este un neexistent şi (în acelaşi timp) un existent, pentru că participă la existent?

Theaitetos: Nu se poate mai clar.

Străinul: Urmează deci în mod necesar că neexistentul este în mişcare şi în toate celelalte noţiuni, căci, în timp ce natura diferitului le face diferite de existenţă, le face şi neexistente, în aşa fel încît din acest punct de vedere putem spune, pe bună dreptate, că ele sînt toate neexistente, precum şi, dimpotrivă, pentru că participă la existent, că sînt existente şi spunem, deci, că *sînt.*

Theaitetos: Se poate.

Străinul: Astfel fiecare noţiune cuprinde mult existent şi o cantitate nesfîrşită de neexistent.

Theaitetos: Aşa pare.

Străinul: Trebuie să spunem că existentul însuşi este diferit de restul noţiunilor.

Theaitetos: În mod necesar.

Străinul: Şi existenţa nu va *fi* pentru noi în aceeaşi măsură în care diferitul *este.* Căci în timp ce aceasta nu este, ea este una în sine, iar diferitul, infinit ca număr, dimpotrivă, *este.*

Theaitetos: Nu e prea departe de adevăr ceea ce spui.

Străinul: Şi nici din pricina aceasta nu trebuie să ne indignăm, pentru că noţiunile prin însăşi natura lor au o comunitate, unele cu altele. Dacă cineva refuză să recu-

https://biblioteca-digitala.ro

noască acest lucru, să înlăture mai întîi explicațiile noastre anterioare, apoi cele ce urmează.

Theaitetos: Cererea ta este pe deplin îndreptățită.

Străinul: Mai trebuie să luăm în considerare și următoarele.

Theaitetos: Ce?

Străinul: Cînd enunțăm necxistentul, nu enunțăm, așa îmi pare, ceva contrariu existentului, ci numai ceva diferit.

Theaitetos: Cum adică?

Străinul: De exemplu, cînd vorbim despre un lucru care *nu este mare*, ți se pare că desemnăm prin această expresie mai mult ceea ce este mic decît egalul?

Theaitetos: Cum am putea-o face?

Străinul: Așadar, cînd s-ar pretinde că o negație înseamnă contrariul, noi nu vom admite această afirmație, vom admite numai că particula antepusă *ne* indică ceva diferit de cuvintele alăturate sau, mai degrabă, de lucrurile la care se referă cuvintele enunțate după negație.

Theaitetos: Întocmai, bineînțeles.

Străinul: Dar să mai luăm în considerare și următoarele, dacă îngădui.

Theaitetos: Ce?

Străinul: Natura diferitului mi se pare fragmentată, cum este și știința.

Theaitetos: Adică cum?

Străinul: Știința este una, nu-i așa? Dar fiecare parte separată a ei care se ocupă de un obiect determinat primește un nume care îi este propriu. De aceea vorbim despre *multe* arte și științe.

Theaitetos: Desigur.

Străinul: La fel este și în cazul părților naturii diferitului, care și ea este numai una.

Theaitetos: Se poate, dar putem explica cum?

Străinul: Există o parte a diferitului care este opusă frumosului?

Theaitetos: Da.

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Trebuie să spunem despre ea că este anonimă ori că are un nume.

Theaitetos: Are un nume, căci de cîte ori folosim expresia nefrumos nu ne referim la un lucru diferit de altceva decît de natura frumosului.

Străinul: Dacă-i aşa, răspunde-mi la următoarele...

Theaitetos: La ce?

Străinul: Nefrumosul *este* de vreme ce el este separat dintr-o specie a existentului, fiind opus unei părţi a acesteia?

Theaitetos: Aşa este.

Străinul: Ne-frumosul este deci, după cît se pare, opoziţia unui existent faţă de alt existent.

Theaitetos: Este perfect adevărat.

Străinul: Dar cum! din această pricină, frumosul ar aparţine mai mult de existent, iar nefrumosul mai puţin?

Theaitetos: Deloc.

Străinul: Trebuie deci să spunem că nemarele există cu aceeaşi îndreptăţire ca şi marele?

Theaitetos: Da, cu aceeaşi îndreptăţire.

Străinul: Trebuie deci să punem în acelaşi fel injustul pe picior de egalitate cu justul, pentru că unul nu *este* mai mult decît celălalt.

Theaitetos: Desigur.

Străinul: Vom spune aşadar acelaşi lucru despre toate celelalte, pentru că natura diferitului ne-a apărut ca aparţinînd existentului, iar dacă acesta *este* trebuie în mod necesar să-i considerăm şi părţile ca *fiind* cu aceeaşi îndreptăţire.

Theaitetos: Evident.

Străinul: Astfel, după cît se pare, opoziţia dintre natura unei părţi din diferit şi existent, care sînt opuse una alteia, nu are, dacă este îngăduit să spunem astfel, mai puţină existenţă decît existentul însuşi, căci ea nu exprimă contrariul existentului ci numai atît: ceva diferit de acesta.

Theaitetos: E limpede ca lumina zilei.

Străinul: Deci ce nume îi vom da?

https://biblioteca-digitala.ro

Theaitetos: Evident că este tocmai neexistentul în căutarea căruia sîntem, din cauza sofistului.

Străinul: Prin urmare el nu este, așa cum ai spus-o, inferior în existență nici unui alt lucru și deci putem afirma cu curaj că neexistentul are în mod sigur propria sa natură și, tot astfel cum marele a fost mare și frumosul frumos, și nemarele este nemare și nefrumosul nefrumos, și neexistentul a fost și este în același fel neexistent și trebuie socotit ca o noțiune din cele multe. Sau am mai avea, Theaitetos, vreo îndoială în legătură cu aceasta?

Theaitetos: Nici una.

Străinul: Îți dai seama acum că am încălcat interdicția lui Parmenide și că am depășit limitele pe care el ni le-a prescris?

Theaitetos: Cum asta?

Străinul: Am explorat un teren pe care el ni l-a interzis și, impingînd înainte cercetările noastre, i-am arătat greșeala.

Theaitetos: În ce măsură?

Străinul: El ne-a spus doar:

> „Să nu afirmi niciodată că *este* ceea ce nu *este*,
> Îndepărtează-ți gîndul de la o asemenea cale de cercetare".

Theaitetos: Într-adevăr, așa a spus.

Străinul: Ori noi nu numai că am arătat că neexistentul *este*, dar am explicat și noțiunea referitoare la neexistent. Am dovedit într-adevăr că natura diferitului există și că ea este împărțită la toate cele ce sînt existente și stau în relație unele cu altele, și am îndrăzni să afirmăm despre fiecare parte a diferitului care se opune existentului că tocmai ea este realmente neexistentul.

Theaitetos: Și ceea ce am spus este, oaspete drag, adevărul însuși, sînt convins.

Străinul: Așadar nimeni să nu îndrăznească să ne spună că, afirmînd că neexistentul este contrariul existentului, susținem că el *este*. Căci în ceea ce privește un opus existen-

https://biblioteca-digitala.ro

tului, pe noi nu ne mai îngrijorează de mult dacă el *este* sau nu, dacă este înzestrat cu raţiune sau nu. Cît despre faptul că am spus acum o clipă că neexistentul *este*, să ne convingă cineva, combătîndu-ne, că am greşit, sau, dacă nu va putea face acest lucru, să spună, aşa cum am spus noi înşine, că noţiunile se unesc unele cu altele precum şi că, deoarece existentul ca şi diferitul pătrund totul şi se pătrund şi ei reciproc, diferitul, participînd la existent *este* în virtutea acestei participări, fără a fi el însuşi ceea ce este cel la care el participă ci rămînînd un diferit: dar pentru că el este o existenţă diferită de existent este clar ca lumina zilei că el este în mod necesar neexistent. Pe de altă parte existentul, participînd la diferit, este diferit de restul noţiunilor, dar din acestea nu sînt diferite fiecare în parte şi nici totalitatea lor în afară de el însuşi, astfel încît incontestabil existentul nu este din mii şi mii de lucruri, şi prin urmare şi lucrurile diferite, fiecare în parte şi toate împreună sub multiple raporturi sînt şi sub diferite raporturi nu sînt...

Theaitetos: E adevărat [...][1]

Traducere de Octavian Nistor

DESPRE ARTA POLITICĂ

Omul politic: 291 d — 297 b

Străinul: Nu este pentru noi monarhia una dintre formele politice?

Socrate cel tînăr: Ba da.

Străinul: Şi după monarhie nu se poate cita guvernămîntul celor puţini?

Socrate cel tînăr: Cum să nu se poată.

Străinul: A treia formă de guvernămînt nu este oare stăpînirea mulţimii, căreia i se spune democraţie?

[1] *Platons Werke, griechisch und deutsch, zweiundzwanzigster Theil*, Leipzig, Verlag von Wilhelm Engelmann, 1856, p. 69 — 147.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate cel tînăr: Desigur.

Străinul: Dar aceste trei forme nu devin cinci într-un oarecare fel, generînd ele însele două alte denumiri în plus?

Socrate cel tînăr: Care anume?

Străinul: Luînd în considerare ceea ce prevalează în aceste guvernăminte, violența sau supunerea voluntară, sărăcia sau bogăția, legalitatea sau lipsa de legi putem împărți în două pe fiecare din primele două și, cum monarhia oferă două forme, acestea primesc două nume, tiranie sau regalitate.

Socrate cel tînăr: E adevărat.

Străinul: În același fel orice stat în care domină cei puțini se numește fie aristocrație, fie oligarhie.

Socrate cel tînăr: Așa este.

Străinul: În ceea ce privește democrația, indiferent dacă mulțimea comandă celor care posedă cu voia lor sau folosind forța și indiferent dacă ea respectă întocmai legile sau nu le respectă, nu se obișnuiește de a i se schimba cît de puțin numele.

Socrate cel tînăr: E adevărat.

Străinul: Dar spune-mi: socotim oare că adevăratul guvernămînt este vreunul dintre cele pe care le-am definit acum o clipă prin cuvintele: unul, unii, mulți, bogăție sau sărăcie, constrîngere sau liber-consimțămînt, legi scrise sau lipsa legilor?

Socrate cel tînăr: Și ce ne-ar împiedica să o facem?

Străinul: Urmează-mă pe drumul acesta ca să poți vedea mai clar.

Socrate cel tînăr: Pe care?

Străinul: Ne ținem sau ne îndepărtăm de cele ce le-am spus la început?

Socrate cel tînăr: Despre ce vorbești acum?

Străinul: Cred că am spus că stăpînirea regală este o știință.

Socrate cel tînăr: Da.

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Și în știința care comandă am deosebit o parte care se exercită asupra lucrurilor neînsuflețite și una care se exercită asupra viețuitoarelor. Împărțind în continuare în acest fel am ajuns aici, fără a pierde din vedere știința dar fără a o putea determina încă în mod clar.

Socrate cel tînăr: Ai dreptate.

Străinul: Vom înțelege așadar că determinarea ei nu poate fi nici numărul mic și nici numărul mare, nici supunerea voluntară și nici supunerea forțată, nici sărăcia și nici bogăția, ci o știință, dacă vrem să fim consecvenți cu cele spuse.

Socrate cel tînăr: Nici nu putem face altfel.

Străinul: Este deci neapărat necesar să cercetăm acum în care dintre aceste forme de guvernămînt se întîlnește știința de a comanda oamenilor, poate cea mai grea și cea mai importantă. Într-adevăr aceasta este știința pe care trebuie să o luăm o considerare pentru a vedea care sînt oamenii ce trebuie deosebiți de conducătorul înțelept, dintre cei care pretind a fi bărbați de stat, reușind să-i convingă pe mulți că au această calitate cu toate că nu o posedă nici în cea mai mică măsură.

Socrate cel tînăr: Trebuie neapărat să facem lucrul acesta, așa cum ne-a arătat-o însuși discuția noastră.

Străinul: Ți se pare, poate, că într-o cetate mulțimea ar putea ajunge la această știință?

Socrate cel tînăr: Cum ar putea s-o facă?

Străinul: Dar într-o cetate cu o mie de oameni este cu putință ca o sută sau chiar cincizeci de inși să o stăpînească într-o măsură mulțumitoare?

Socrate cel tînăr: Dacă ar fi așa, ca ar fi cea mai ușoară dintre toate artele. Știm bine că, la o mie de oameni, nu am găsit niciodată un asemenea număr de jucători de table superiori tuturor celor din Grecia, și încă mai puțin un asemenea număr de regi. Căci omul care posedă știința regală, fie că domnește, fie că nu, poate fi considerat, potrivit celor ce le-am spus mai înainte, că are talentul de a domni.

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Ai făcut foarte bine că mi-ai amintit acest lucru. Urmează deci, dacă nu mă înșel, că guvernămîntul adevărat, dacă există un asemenea guvernămînt, trebuie căutat la un singur, sau la doi, sau la un număr foarte mic de oameni.

Socrate cel tînăr: Fără îndoială.

Străinul: Dar aceștia, fie că poruncesc cu sau fără consimțămîntulul supușilor lor, potrivit unor legi scrise sau fără ele, fie că posedă averi sau sînt săraci, trebuie să credem așa cum presupunem noi acum, că ei guvernează potrivit unei anumite arte. Este la fel cum se întîmplă cu medicii: fie că ne însănătoșesc cu sau fără consimțămîntul nostru, tăindu-ne, arzîndu-ne ori făcîndu-ne să suferim într-un oricare alt fel, fie că urmează reguli scrise sau se lipsesc de ele, fie că sînt săraci sau bogați, noi îi socotim totuși medici, atîta vreme cît, stăpînind o artă, ne curăță trupul sau ne fac să slăbim într-alt fel sau ne îngrașă, cu condiția ca toate acestea să fie pentru binele trupului nostru și pentru a-l face mai bun din rău cum era ca și tratamentul lor să-i salveze întotdeauna pe bolnavi. Definind-o în acest fel și numai în acest fel, sînt convins că putem afirma că posedăm singura definiție justă a medicinii, ca și a oricărei alte arte de a conduce.

Socrate cel tînăr: Desigur.

Străinul: După cîte îmi pare se impune deci o consecință obligatorie, aceea că, dintre guvernăminte, numai acela este corect și adevărat în care se găsesc suverani ce nu par numai savanți ci sînt într-adevăr și fie că guvernează conform unor legi sau fără legi, cu consimțămîntul sau împotriva voinței supușilor lor, fie că sînt săraci sau avuți, toate acestea nu au însemnătate cînd este vorba de apreciat corectitudinea.

Socrate cel tînăr: Foarte bine.

Străinul: Și fie că ei curăță cetatea pentru binele ei condamnînd la moarte sau exilînd cîteva persoane, ori o micșorează trimițînd în afară colonii ca niște roiuri de albine, ori o măresc aducînd din altă parte oameni din care fac cetățeni, atît timp cît prin știință și justiție fac să dureze

https://biblioteca-digitala.ro

cetatea și să fie mai bună atît cît se poate, atunci și numai potrivit acestor trăsături trebuie să recunoaștem că acest guvernămînt este singurul corect. Toți ceilalți însă despre care vorbim nu trebuie să-i considerăm drept veritabili și adevărați, ci numai drept imitatori ai lor și anume despre cei pe care considerăm că orînduiesc bine vom spune că imită partea bună, iar despre ceilalți că imită partea cea rea.

Socrate cel tînăr: În legătură cu celelalte pe care le-ai spus străine, vorbele tale îmi par îndreptățite, dar că trebuie să se guverneze și fără legi îmi pare o afirmație destul de greu de admis.

Străinul: Nu m-ai depășit decît o clipă cu observația ta, Socrate, căci tocmai voiam să te întreb dacă înțelegi tot ce am spus sau dacă nu aprobi unele lucruri, dar acum e limpede că ceea ce avem de discutat este legitimitatea unui guvernămînt fără legi.

Socrate cel tînăr: Fără îndoială.

Străinul: Este evident că într-un anumit fel legiferarea aparține științei regale, și totuși idealul nu este ca puterea să aparțină legilor, ci unui rege înțelept. Știi de ce?

Socrate cel tînăr: Cum înțelegi acest lucru?

Străinul: Pentru că legea nu va putea niciodată să cuprindă în mod exact normele cele mai bune și mai juste pentru toată lumea și nici să le prescrie pe cele mai folositoare cu putință. Căci diferențele existente între oameni și între acțiuni, precum și faptul că nici un lucru omenesc nu rămîne, pentru a spune astfel, vreodată în repaus nu îngăduie unei științe, oricare ar fi ea, să stabilească într-un domeniu oarecare o regulă simplă care să se aplice la toți și întotdeauna. Admitem acest lucru?

Socrate cel tînăr: Cum să nu-l admitem?

Străinul: Și totuși, o vedem doar, chiar spre această uniformitate tinde legea, ca un om încăpățînat și ignorant care nu îngăduie nimănui să facă ceva împotriva ordinului

https://biblioteca-digitala.ro

său, nici măcar să-i pună o întrebare, chiar dacă i-ar veni cuiva o idee nouă și mai bună decît prescripția sa.

Socrate cel tînăr: E adevărat. Căci legea acționează într-adevăr cu privire la fiecare dintre noi, așa cum ai spus acum.

Străinul: Nu este deci cu neputință ca tot ce este întotdeauna simplu să se adapteze la ceea ce nu este simplu în mod obișnuit?

Socrate cel tînăr: Mă tem că da.

Străinul: Atunci, de ce este necesar să se legifereze dacă legea nu este lucrul cel mai just? Trebuie să descoperim motivul.

Socrate cel tînăr: Desigur.

Străinul: Nu există la voi, ca în alte state, adunări de oameni care se exersează fie la alergări, fie la vreun alt joc în vederea unei întreceri?

Socrate cel tînăr: Ba da, și chiar mulți.

Străinul: Ei bine, să ne readucem în minte prescripțiile celor care conduc aceste feluri de exerciții.

Socrate cel tînăr: Ce vrei să spui?

Străinul: Ei nu cred că este posibil să alcătuiască prescripții detaliate pentru fiecare în parte, ordonînd fiecăruia ceea ce convine constituției sale. Ei cred, dimpotrivă, că lucrurile trebuie luate în mare și că trebuie să prescrie ceea ce este util corpului în majoritatea cazurilor și pentru majoritatea persoanelor.

Socrate cel tînăr: Bine.

Străinul: Din această cauză, impunînd aceleași eforturi unor grupuri întregi, ei le pun să înceapă și să termine în același timp alergarea, lupta ori toate celelalte exerciții.

Socrate cel tînăr: E adevărat.

Străinul: Trebuie să presupunem în același fel că legislatorul care vrea să impună mulțimii respectul justiției și al convențiilor nu va fi niciodată capabil, comandîndu-le tuturora deodată, să atribuie fiecăruia ceea ce i se cuvine.

Socrate cel tînăr: Lucrul este, oricum, verosimil.

https://biblioteca-digitala.ro

Străinul: Dar el va prescrie, îmi închipui, ceea ce convine majorității persoanelor și în cele mai multe dintre cazuri, legiferînd astfel, în mare, pentru fiecare grup, fie că va promulga legi scrise, fie că va da putere de lege unor obiceiuri tradiționale nescrise.

Socrate cel tînăr: E drept.

Străinul: Da, e drept. Cum ar putea, într-adevăr, Socrate, să stea un om toată viața alături de fiecare individ pentru a-i prescrie exact ceea ce îi este potrivit? De altfel, dacă ar exista vreunul capabil să o facă, îmi pare că cel ce posedă într-adevăr știința regală, oricine ar fi el, n-ar consimți să-și pună cătușe prescriind ceea ce se cheamă legi.

Socrate cel tînăr: Nu, străine, cel puțin potrivit celor ce le-am spus.

Străinul: Și mai mult încă, scump prieten, potrivit celor ce le vom mai spune.

Socrate cel tînăr: Ce anume?

Străinul: Cele ce urmează. Trebuie să spunem că un medic sau un maestru de întreceri care pleacă în călătorie și se gîndește să rămînă multă vreme departe de cei de care se ocupă și crede că elevii nu-și vor mai aminti prescripțiile sale, le va lăsa în scris, ori ce va face?

Socrate cel tînăr: Ceea ce ai spus.

Străinul: Dar dacă medicul s-ar întoarce după ce va fi rămas în călătorie mai puțin timp decît prevăzuse, n-ar îndrăzni el să înlocuiască aceste instrucțiuni scrise cu altele dacă bolnavilor săi li s-ar potrivi altele mai bune ca urmare a vînturilor sau a oricărei alte schimbări neașteptate în curgerea obișnuită a anotimpurilor, ori va persista în a crede că nimeni nu trebuie să încalce vechile sale prescripții, nici el însuși poruncind un alt lucru, nici bolnavii săi îndrăznind să înfrîngă acele prescripții ca și cînd ar fi singurele tămăduitoare și salvatoare și orice alt regim ar fi vătămător și contrar ființei? A te comporta în acest fel în știință și în artă nu ar însemna să-ți expui asemenea reguli celui mai desăvîrșit ridicol?

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate cel tînăr: Desigur.

Străinul: Celui care a notat justul și injustul, frumosul și ceea ce este rușinos, bunul și răul nescris și le-a fixat prin lege pentru mulțimile care în diversele state le păzesc după legile celor care le-au notat, celui care le-a redactat conform artei ori altuia care i se aseamănă să nu-i fie oare îngăduit să le înlocuiască? Oare o asemenea interdicție nu va apărea în realitate tot atît de ridicolă ca și cealaltă?

Socrate cel tînăr: Ba da, fără îndoială.

Străinul: Știi ce se spune în general în legătură cu acest subiect?

Socrate cel tînăr: Nu-mi reamintesc acum, atît de repede.

Străinul: Și cu toate acestea se spune un lucru foarte specios. Se afirmă într-adevăr că dacă cineva cunoaște legi mai bune decît cele dinainte n-ar trebui să le dea țării sale decît după ce l-a convins pe fiecare dintre cetățenii săi, altfel nu.

Socrate cel tînăr: Ei bine, nu e just?

Străinul: Poate. În ori ce caz, dacă cineva, în loc să-i convingă, le impune cu forța legi mai bune, răspunde-mi ce nume trebuie să se dea acestei violențe? Dar nu-mi răspunde încă, vorbește-mi mai întîi de cele spuse înainte.

Socrate cel tînăr: Ce vrei să spui?

Străinul: Dacă cineva care își cunoaște bine arta, în loc să convingă pe cel ce se află în tratament medical, îl constrînge, fie acesta copil, sau bărbat, sau femeie, să urmeze, împotriva prescripțiilor, un tratament mai bun, ce nume se va da unei asemenea violențe? Cu totul alt nume, nu-i așa, decît cel de eroare fatală sănătății? Și cel tratat astfel nu va avea oare dreptul de a spune orice, dar nu că a fost supus, folosindu-se violența, unui tratament care i-a primejduit sănătatea și care era potrivnic artei?

Socrate cel tînăr: Este cu desăvîrșire adevărat.

Străinul: Dar cum denumim eroarea în arta politică? Nu oare injurie, rău, nedreptate?

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate cel tînăr: Întocmai.

Străinul: Ori, cînd ai fost silit să faci împotriva legilor scrise și a uzului tradițional lucruri mai juste, mai bune și mai frumoase decît cele dinainte, spune-mi nu vom avea întotdeauna îngăduința, dacă nu vrem să devenim cu desăvîrșire ridicoli, să afirmăm orice în afara faptului că cei împotriva cărora s-au exercitat aceste violențe au suferit un tratament rușinos, nedrept, rău?

Socrate cel tînăr: Este cu desăvîrșire adevărat.

Străinul: Dar trebuie să spunem că violența este justă, dacă autorul ei este bogat, și nedreaptă dacă este sărac? Nu trebuie mai degrabă, dacă cineva îndeplinește lucruri folositoare, fie că și-a convins sau nu și-a convins concetățenii, fie că e bogat sau sărac, fie că acționează potrivit sau contra legilor scrise, să vedem în aceasta criteriul cel mai sigur al unei juste administrații de stat, criteriul potrivit căruia bărbatul acesta înțelept și bun va administra afacerile supușilor săi? În același fel în care un cîrmaci, atent întotdeauna la binele vasului și al corăbierilor, nestabilind legi scrise ci luîndu-și arta drept lege, își salvează tovarășii de călătorie, tot astfel și în același mod oamenii capabili să guverneze potrivit acestui principiu, ar putea să realizeze o constituție de stat justă, dînd artei lor o forță superioară celei a legilor. În fine, conducătorii înțelepți nu comit nici o eroare atît timp cît observă o mare și singură regulă, aceea de a împărți întotdeauna cu rațiune și știință cetățenilor statului justiția cea mai desăvîrșită și atît timp cît sînt capabili să-i salveze și să-i facă, atît cît este posibil, din mai răi mai buni decît erau [...][1]

Traducere de Octavian Nistor

[1] *Der Staatsmann*, după *Platons Werke, griechisch und deutsch, dreiundzwanzigster Theil*, Leipzig, Verlag Wilhelm Engelmann, 1856, p. 111—129.

https://biblioteca-digitala.ro

Philebos, 58 b — 67 b:

Socrate: Ce am căutat pînă acum, scumpul meu Protarhos, nu este arta sau știința care le depășește pe toate celelalte în mărime, în desăvîrșire și în utilitate pentru oameni, ci știința care caută claritatea, precizia și adevărul suprem, chiar dacă n-ar fi decît mică sau puțin folositoare. Iată ce căutăm noi acum. Înțelege însă că nu-l vei ofensa pe Gorgias dacă vei admite că arta sa e superioară celorlalte datorită utilității pe care o are pentru oameni și vei adera în același timp la concepția mea pe care am dezvoltat-o cînd vorbeam, mai adineaori, despre alb și spuneam că puțin alb, dacă este pur, întrece mult albul impur, tocmai datorită faptului că este mai adevărat. Și acum, după ce am chibzuit îndelung și am discutat îndestul, să nu mai ținem seama nici de utilitatea științelor și nici de faima lor, ci, dacă există în sufletul nostru o facultate naturală care să ne îndemne să iubim adevărul și să facem totul pentru a-l atinge, s-o cercetăm cu de-amănuntul și să spunem dacă ea este cea care posedă, după toate aparențele, în cel mai înalt grad rațiunea pură și judecata, ori trebuie să găsim o alta care să pretindă acest lucru cu mai multă îndreptățire.

Protarhos: Ei bine, cumpănesc și mi se pare greu să admit că o altă știință ori artă s-ar afla într-o legătură mai strînsă cu adevărul decît dialectica.

Socrate: De ce spui aceasta? Nu pentru că cea mai mare parte dintre arte și cei ce se îndeletnicesc cu ele se sprijină pe păreri și se străduiesc să cerceteze lucruri din domeniul acestora? Iar cînd cineva își propune să studieze natura el își petrece întreaga viață cercetînd cum s-a născut universul și care sînt efectele și cauzele celor ce se întîmplă. Așa este, ori ești de altă părere?

Protarhos: Așa este.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Deci omul nostru nu își consacră munca cercetării celor ce există întotdeauna, ci celor ce devin, vor deveni, au devenit?

Protarhos: E foarte adevărat.

Socrate: Putem spune acum, potrivit adevărului celui mai strict, că în cele ce n-au fost vreodată, nici nu vor fi, nici nu sînt în prezent în aceeași stare neschimbătoare, există vreo certitudine a cunoașterii?

Protarhos: Bineînțeles că nu.

Socrate: Astfel fiind, cum putem avea cea mai redusă cunoștință certă asupra lucrurilor care nu au nici un fel de imuabilitate?

Protarhos: Cred că în nici un fel.

Socrate: Deci, în legătură cu aceste lucruri, nu putem avea nici o înțelegere rațională sau știință care să cuprindă adevărul deplin.

Protarhos: Nu, pare cu neputință.

Socrate: Așadar, aici trebuie să facem abstracție și de mine și de tine și de Gorgias și de Philebos și să facem următoarea declarație în numele rațiunii.

Protarhos: Ce declarație?

Socrate: Că imuabilul, purul, adevărul și ceea ce e numit esență fără nici un amestec se întîlnesc în cele ce sînt întotdeauna în aceeași stare, fără nici o schimbare, apoi în cele ce se apropie cel mai mult de această condiție, și că tot restul trebuie socotit drept secundar și inferior.

Protarhos: Este perfect adevărat.

Socrate: În ceea ce privește numele care se referă la asemenea lucruri nu este oare pe deplin îndreptățit să acordăm cele mai frumoase nume lucrurilor celor mai frumoase?

Protarhos: Așa se cuvine.

Socrate: Ori nu rațiunea și judecata sînt cele mai onorate nume?

Protarhos: Ba da.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Deci, dacă le vom folosi pentru gîndurile care au ca obiect existența adevărată, această utilizare nu va fi perfect justă?

Protarhos: Desigur.

Socrate: Ori tocmai acestea sînt numele pe care le-am citat mai înainte pentru a ne da verdictul?

Protarhos: Da, acestea sînt, Socrate.

Socrate: Bine. Și dacă cineva, vorbind despre judecată și plăcere, ne-ar spune, ca unor meșteri, că materialul din care urmează să facem amestecul ne stă la îndemînă, comparația lui nu ar fi justă?

Protarhos: Foarte justă.

Socrate: Și nu trebuie așadar să încercăm acum să facem amestecul?

Protarhos: Fără îndoială.

Socrate: N-ar fi mai bine să ne spunem mai întîi anumite lucruri și să ni le reamintim?

Protarhos: Care anume?

Socrate: Lucrurile pe care le-am spus pînă acum. După părerea mea, maxima care cere să repeți de două ori sau de trei ori ceea ce e bun este o maximă justă.

Protarhos: Fără îndoială.

Socrate: Ei bine, haide deci, pe Zeus; iată cum, cred eu, că sună ceea ce am spus pînă acum.

Protarhos: Cum?

Socrate: Philebos susține că plăcerea este adevăratul scop al tuturor făpturilor și spre ea trebuie să tindă toate, și adaugă că plăcerea este binele pentru toți cîți sînt, și că aceste două cuvinte, bine și plăcere, pentru a vorbi exact, numesc un singur lucru și o singură idee. Socrate pretinde dimpotrivă că ele nu sînt un singur lucru ci două ca și numele lor, și că binele și plăcerea sînt diferite potrivit naturii lor, dar că judecății îi revine o parte mai mare din bine decît plăcerii. Nu este așa, Protarhos, că acestea sînt spusele noastre de atunci?

Protarhos: Da, acestea sînt.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Și nu sîntem de acord acum ca și atunci asupra celor ce urmează?

Protarhos: Asupra a ce?

Socrate: Că natura binelui diferă de toate celelalte prin următoarele.

Protarhos: Prin ce?

Socrate: Prin aceea că o făptură care l-ar poseda pe de-a-ntregul și fără întrerupere n-ar mai avea nevoie de nimic altceva, binele fiindu-i cu desăvîrșire suficient. Nu-i adevărat?

Protarhos: Ba da, desigur.

Socrate: N-am încercat apoi să-i despărțim și să punem în viața indivizilor fie plăcerea fără nici un amestec de judecată, fie judecata fără nici o părticică de plăcere?

Protarhos: Așa am făcut.

Socrate: Ni s-a părut atunci vreuna dintre acestea două potrivită cuiva?

Protarhos: Cum ar fi putut să ni se pară?

Socrate: Dacă atunci ne-am fi îndepărtat cumva de adevăr, cel care dorește poate să reia problema acum și să o trateze mai corect. Să pună în aceeași clasă memoria, judecata, știința și opinia adevărată și să examineze dacă cineva, lipsit de toate acestea, ar vrea să aibă sau să obțină ori ce ar fi, chiar plăcerea cea mai mare și cea mai vie, dacă n-ar avea nici o părere adevărată despre plăcerea pe care o resimte, dacă n-ar avea nici o cunoștință despre cele ce se întîmplă cu el și nu ar păstra amintirea stării sale nici măcar o clipă. Să pună aceeași întrebare în legătură cu judecata și să întrebe dacă cineva ar prefera s-o aibă fără nici o plăcere, sau ar prefera să aibă toate plăcerile fără judecată ori posedînd și un dram de judecată.

Protarhos: Nimeni n-ar dori așa ceva, Socrate. Dar e fără rost să mai punem aceeași întrebare.

Socrate: Deci nici plăcerea, nici judecata nu sînt binele perfect, binele care poate fi dorit de către toți, binele suveran?

Protarhos: Evident, nu.

MONICA ș

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Trebuie, deci, să ne formăm despre bine o idee clară ori măcar o imagine oarecare pentru a ști, cum spuneam, cui să-i atribuim al doilea loc.

Protarhos: E foarte just.

Socrate: Și n-am găsit oare o cale care conduce la bine?

Protarhos: Ce cale?

Socrate: Presupune că am căuta un om și am afla mai întîi unde șade, n-ar fi acesta un bun mijloc de-al găsi pe cel căutat?

Protarhos: Desigur.

Socrate: Ori, desfășurarea cercetării ne-a făcut să vedem, ca și la început, că binele nu trebuie căutat în viața neamestecată, ci în cea amestecată.

Protarhos: E adevărat.

Socrate: Există mai multă speranță să găsim ceea ce căutăm într-o viață bine amestecată mai degrabă decît într-una rău amestecată?

Protarhos: Mult mai multă.

Socrate: Să facem deci acest amestec, Protarhos, invocînd zeii, fie că cinstea amestecului i-ar reveni lui Dionysos[1], lui Hefaistos[2] sau oricărui alt zeu.

Protarhos: Da, să-l facem.

Socrate: Sîntem ca niște paharnici care au la îndemînă două izvoare, cel al plăcerii, care poate fi asemuit cu un izvor de miere, și cel al judecății, care limpezește, nu aromește ca vinul, și are o apă ca cleștarul, dătătoare de sănătate; acestea sînt cele două izvoare ale căror ape trebuie să le amestecăm cît se poate de bine.

Protarhos: Trebuie, într-adevăr.

Socrate: Dar, mai întîi, spune: avem cele mai mari șanse să obținem un amestec bun dacă amestecăm întreaga plăcere cu întreaga judecată?

Protarhos: Poate.

---

[1] Zeul vinului — în mitologia greacă, denumit (la romani) și Bachus.
[2] Zeul focului, fiu al lui Zeus și al Herei.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Dar lucrul acesta nu este sigur și mi se pare că îți pot da o idee cum să facem amestecul cu mai puține riscuri.

Protarhos: Ce idee? Vorbește.

Socrate: N-am văzut oare plăceri care, credem, sînt mai adevărate decît altele și arte mai exacte decît altele?

Protarhos: Fără îndoială.

Socrate: Și n-am văzut că sînt două științe, una îndreptată spre lucrurile care devin și pier, și cealaltă spre cele care nici nu devin și nici nu pier, ci rămîn întotdeauna și imuabil în aceeași stare? Considerîndu-le din punctul de vedere al adevărului am socotit că aceasta din urmă este mai adevărată decît cealaltă.

Protarhos: Și pe bună dreptate.

Socrate: Ei bine, dacă amestecînd mai întîi părțile cele mai adevărate ale plăcerii și ale judecății, am cerceta dacă acest amestec este suficient pentru a înfăptui și a ne asigura viața cea mai vrednică de dorit, ori dacă mai avem nevoie de încă ceva deosebit?

Protarhos: Procedeul pe care mi-l arăți mi se pare bun.

Socrate: Să ne închipuim un om care să știe ce este justiția în esența ei, care să poată da seama în mod rațional de ea și care să reflecteze în același fel asupra tuturor celorlalte realități.

Protarhos: Fie.

Socrate: Omul acesta ar poseda oare o știință suficientă, dacă ar cunoaște cercul și sfera în ele însele, deci pe cele divine, dar ar ignora sfera noastră umană și cercurile noastre umane, și la construirea unei case s-ar folosi de cercul acela divin, precum și de celălalt etalon?

Protarhos: Comportarea noastră ar fi ridicolă, Socrate, dacă ne-am limita numai la aceste cunoștințe divine.

Socrate: Cum înțelegi aceasta? Trebuie deci să punem în amestecul nostru arta nesigură și impură a etalonului și cercului fals?

https://biblioteca-digitala.ro

Protarhos: Este neapărat necesar, dacă vrem să găsim, cînd e nevoie, dacă nu altceva, măcar drumul spre casa noastră.

Socrate: Trebuie să adăugăm și muzica, despre care am spus, puțin mai înainte, că este plină de conjecturi și de imitație și că deci îi lipsește puritatea?

Protarhos: Acest lucru mi se pare necesar dacă vrem ca viața noastră să-și merite numele.

Socrate: Vrei deci ca, asemenea unui portar împins și înfrînt de mulțime, să cedez și să deschid larg porțile lăsînd să pătrundă toate științele astfel încît cele impure să se amestece cu cele pure?

Protarhos: Nu văd, Socrate, ce rău ar fi să posedăm toate celelalte științe, dacă le stăpînim pe cele superioare.

Socrate: Trebuie deci să le las să curgă toate în poetica vale a lui Homer unde se amestecă apele?

Protarhos: Desigur.

Socrate: Iată-le admise; și acum trebuie să revenim la izvorul plăcerilor; căci n-am putut să facem amestecul, așa cum l-am proiectat, începînd cu părțile adevărate, ci, din pricina înaltei stime acordate tuturor științelor, le-am admis pe toate înaintea plăcerilor.

Protarhos: Foarte adevărat.

Socrate: Prin urmare, e timpul să hotărîm și în legătură cu plăcerile dacă trebuie să le admitem la rîndul lor pe toate, ori e necesar să nu lăsăm să pătrundă, mai întîi, decît pe cele adevărate?

Protarhos: Pentru a fi siguri este foarte important să le lăsăm mai întîi să intre numai pe cele adevărate.

Socrate: Ei bine, să le lăsăm. Dar apoi? Nu trebuie, dacă unele sînt necesare, cum a fost cu anumite feluri de științe să le amestecăm și pe ele cu cele adevărate?

Protarhos: De ce nu? în măsura în care sînt necesare, bineînțeles.

Socrate: Dar dacă, așa cum am spus că este lipsit de primejdie și folositor să cunoaștem toate artele cît timp sîntem

https://biblioteca-digitala.ro

în viață, vom spune aceleași lucruri și despre plăceri, vreau să spun dacă este lipsit de primejdie și folositor pentru toți oamenii să se bucure, în cursul vieții lor, de toate plăcerile, atunci va trebui să le admitem pe toate în amestec?

Protarhos: Ce trebuie să spunem, dacă este așa? Și ce să facem?

Socrate: Nu nouă trebuie să ne punem această întrebare, Protarhos, ci trebuie să interogăm în următorul fel înseși plăcerile și judecata asupra raporturilor lor reciproce.

Protarhos: În ce fel?

Socrate: Prieteni, fie că sînteți numiți adepți ai plăcerii ori purtați orice alt nume, nu ați prefera să conviețuiți cu întreaga judecată decît fără ea? Cred că la această întrebare nu ar putea răspunde decît cum urmează.

Protarhos: Cum?

Socrate: Cum s-a spus, încă mai înainte, nu este cu putință și nici folositor ca un gen cu totul pur să rămînă singur; dar dintre toate genurile, dacă le comparăm unul cu celălalt, credem că cel mai potrivit pentru conviețuire este cel care le cunoaște pe toate celelalte și pe fiecare dintre noi atît de perfect cît este cu putință.

Protarhos: Iată, le vom spune, un răspuns excelent.

Socrate: Bine. Apoi trebuie să interogăm judecata și rațiunea: *Aveți nevoie cumva de plăceri pentru amestec?* Aceasta este întrebarea pe care am pus-o judecății și rațiunii. Mi se va răspunde poate: *Ce avem noi de-a face cu plăcerile?*

Protarhos: S-ar putea.

Socrate: Răspunsul nostru la aceasta ar fi următorul: În afară de plăcerile adevărate, mai aveți nevoie de tovărășia celor mai mari și violente plăceri? — „Cu nici un preț, Socrate, poate vor răspunde ele, căci acestea ne aduc un număr nesfîrșit de obstacole, tulburînd prin frenezia lor sufletele în care sălășuim, ne împiedică cu desăvîrșire să existăm, ne fac nechibzuite și prin aceasta pasibile de uitare, depreciind înfăptuirile noastre spirituale pînă la a nu

https://biblioteca-digitala.ro

mai avea nici un preţ. Dar în ceea ce priveşte plăcerile adevărate şi pure despre care ne-ai vorbit, pe acestea le poţi socoti aproape ca făcînd parte din familia noastră; adaugă-le şi pe cele compatibile cu sănătatea şi cu chibzuinţa şi pe toate cele ce însoţesc în general virtutea ca pe o zeiţă şi păşesc pretutindeni în urma ei: pe acestea fă-le să intre în amestec. Cît despre cele ce sînt tovarăşii nedespărţiţi ai lipsei de judecată şi ticăloşiei, să le asociezi raţiunii ar fi o nechibzuinţă nebunească din partea celui căruia i se înfăţişează imaginea celui mai frumos şi armonios amestec, să întreprindă încercarea de a găsi în aceasta binele natural în om şi în univers şi se afle ce idee trebuie să ne facem despre esenţa sa". Nu vom recunoaşte oare că vorbind astfel, raţiunea a dat un răspuns înţelept pentru propria ei apărare precum şi pentru memorie şi opinia dreaptă?

Protarhos: Sigur că da.

Socrate: Dar iată încă un punct necesar în lipsa căruia nimic n-ar fi ajuns vreodată la existenţă.

Protarhos: Despre ce este vorba?

Socrate: Nici un lucru căruia nu-i vom adăuga în amestec adevărul nu va exista vreodată în adevăr, iar dacă va exista nu va fi niciodată real.

Protarhos: Cum ar putea să fie?

Socrate: În nici un fel. Dar dacă mai lipseşte ceva amestecului nostru, spuneţi-o, tu şi Philebos. În ce mă priveşte, mie mi se pare că argumentarea noastră este terminată şi că poate fi considerată ca un fel de regulă incorporală aptă de a stăpîni un corp însufleţit.

Protarhos: Poţi fi convins, Socrate, că aceasta este şi părerea mea.

Socrate: Putem spune deci că am ajuns acum în anticamera binelui şi a locuinţei sale?

Protarhos: Mie mi se pare că aşa este.

Socrate: Care este deci, după noi, elementul cel mai preţios din amestecul nostru şi totodată cauza decisivă pentru care această orînduire s-a bucurat de aprobarea noastră a

https://biblioteca-digitala.ro

tuturor? După ce îl vom fi descoperit, vom examina dacă el are cea mai mare afinitate naturală în univers cu plăcerea sau cu raţiunea.

Protarhos: Bine, va fi un mare sprijin pentru hotărîrea noastră.

Socrate: Şi nu este greu de recunoscut cauza pentru care un amestec oarecare are cea mai mare valoare ori nu are nici una.

Protarhos: Ce vrei să spui?

Socrate: Cred că nu este nimeni care să nu ştie.

Protarhos: Ei, ce?

Socrate: Că orice amestec, oricare ar fi el şi oricum ar fi fost alcătuit, dacă este lipsit de măsură şi de proporţie naturală nimiceşte în mod necesar elementele ce-l alcătuiesc, precum şi pe sine însuşi. Acesta nu mai este un amestec propriu-zis, ci un noian de necazuri pentru cel ce-l stăpineşte.

Protarhos: Foarte adevărat.

Socrate: Iată acum esenţa binelui şi-a găsit adăpost în natura frumosului. Căci măsura şi proporţia au întotdeauna drept urmare frumuseţea şi virtutea.

Protarhos: Desigur.

Socrate: Astfel fiind, dacă nu putem cuprinde binele cu ajutorul unei singure idei, să-l sesizăm cu trei, cea a frumuseţii, a proporţiei şi a adevărului, şi să spunem că acestea trei pot fi pe drept cuvînt considerate ca fiind creatoarele amestecului, şi pentru că ele sînt bune şi amestecul e bun.

Protarhos: Este foarte întemeiat.

Socrate: Acum, Protarhos, putem spune că oricine poate decide asupra plăcerii şi judecăţii stabilind care din amîndouă este cea mai înrudită cu binele suprem şi cea mai onorată de oameni şi de zei.

Protarhos: E limpede ca lumina zilei. Cu toate acestea este mai bine să ne ducem cercetarea pînă la capăt.

Socrate: Să analizăm deci pe rînd pe fiecare din aceste trei lucruri în raport cu plăcerea şi cu raţiunea. Căci trebuie

https://biblioteca-digitala.ro

să lămurim căreia din amîndouă îi vom atribui pe fiecare dintre ele ca fiind cea mai aproape înrudită.

Protarhos: Vorbești de frumusețe, de adevăr și de proporție?

Socrate: Da. Dar ia întîi adevărul, Protarhos, ia-l și îndreaptă-ți privirile asupra acestor trei lucruri: rațiunea, adevărul și plăcerea, și, după ce ai chibzuit îndelung, răspunde-ți tie însuți care din două, plăcerea sau rațiunea, este ruda cea mai apropiată a adevărului.

Protarhos: La ce bun să mai pierdem timpul? Cred că este o mare deosebire între ele. Într-adevăr, plăcerea este cea mai mare mincinoasă din lume și, așa cum se spune îndeobște, cînd este vorba de plăcerile dragostei, care par a fi cele mai mari, chiar sperjurul găsește înțelegere la zei, plăcerile fiind, la fel cum sînt copiii, lipsite de orice rațiune. Dimpotrivă, rațiunea este fie identică cu adevărul, fie cu lucrul care i se aseamănă cel mai mult și este cel mai adevărat dintre toate.

Socrate: După aceasta, cercetează în același fel proporția și constată dacă plăcerea posedă mai multă proporție decît judecata, ori judecata mai multă proporție decît plăcerea.

Protarhos: Nici examenul pe care mi-l ceri nu întîmpină vreo dificultate. Cred, într-adevăr, că nu poate fi găsit în lume nimic mai lipsit de măsură, potrivit naturii sale, decît plăcerea și bucuria fără margini, și nimic mai plin de măsură decît rațiunea și știința.

Socrate: Bine spus. Cu toate acestea răspunde acum și la a treia întrebare. Posedă oare rațiunea o parte mai mare din frumusețe decît genul plăcerii, astfel încît rațiunea să poată fi socotită mai frumoasă decît plăcerea, ori este adevărat contrariul?

Protarhos: Dar niciodată nimeni, Socrate, fie treaz, fie în vis, n-a văzut și nici măcar nu și-a închipuit în nici un fel că judecata și rațiunea ar fi urîte ori sînt, ori ar putea să devină astfel.

Socrate: E drept.

https://biblioteca-digitala.ro

Protarhos: Dimpotrivă, cînd vedem un om, oricare ar fi el, că se dă pradă plăcerilor, mai ales celor ce pot fi numite cele mai mari, și cînd observăm ridicolul sau rușinea fără asemănare care le însoțesc, roșim noi înșine, ne străduim să le ferim de priviri și le ascundem cum putem mai bine, și le încredințăm nopții ca și cînd nici una dintre ele n-ar trebui să se înfățișeze în lumina zilei.

Socrate: Deci tu vestești pretutindeni, Protarhos, celor ce nu sînt de față prin soli, celor prezenți prin vorbele tale, că plăcerea nu este prima avere și nici a doua, ci că prima avere se află în domeniul măsurii, al proporției, în ceea ce, așa cum trebuie să presupunem, participă la natura eternului.

Protarhos: Este consecința evidentă a celor spuse.

Socrate: A doua avere se află însă în domeniul simetricului, al desăvîrșitului, al suficientului și a tot ceea ce aparține acestei clase.

Protarhos: Așa pare într-adevăr.

Socrate: Și acum, dacă, așa cum bănuiesc, vei așeza în al treilea rang rațiunea și judecata, nu te vei îndepărta prea mult de adevăr.

Protarhos: Poate.

Socrate: Și nu vom așeza în al patrulea rang ceea ce am spus mai înainte că aparține spiritului însuși, științele, artele și ceea ce am numit opinii adevărate? Aceste lucruri vin într-adevăr după primele trei, fiind așadar în al patrulea rang, dacă sînt într-adevăr mai îndeaproape înrudite cu binele decît cu plăcerea.

Protarhos: Foarte adevărat.

Socrate: În al cincilea rang vom așeza plăcerile pe care le-am definit ca nefiind supuse durerii, numindu-le plăceri pure ale sufletului și care însoțesc unele dintre ele cunoștințele, iar altele percepțiile.

Protarhos: Așa pare să fie.

Socrate: Dar la a șasea generație, spune Orfeu, sfîrșiți-vă cîntecul. Se pare că și cercetarea noastră a luat sfîrșit la a

https://biblioteca-digitala.ro

șasea pricină de judecată. Nu ne mai rămîne decît să înmănunchem laolaltă tot ce-am spus.

Protarhos: Așa trebuie să procedăm.

Socrate: Hai să facem așadar a treia libație în cinstea lui Zeus izbăvitorul și să aruncăm din nou o privire asupra cercetării noastre.

Protarhos: Care?

Socrate: Philebos susținea că binele nu este altceva decît plăcerea întreagă și desăvîrșită.

Protarhos: După cîte văd, Socrate, spui că ar trebui să reluăm discuția de la început pentru a treia oară.

Socrate: Da; dar să ascultăm cele ce urmează. Cum aveam în minte toate cele ce le-am spus pînă acum și cum eram nemulțumit de părerea susținută nu numai de Philebos dar și de mulții alții, am spus că pentru viața omului rațiunea este mult mai de preț și mai bună decît plăcerea.

Protarhos: Așa a fost.

Socrate: Dar bănuind că mai există multe alte lucruri, am adăugat că dacă am găsi unul mai bun decît acestea două aș susține rațiunea împotriva plăcerii în lupta pentru al doilea loc și pentru ca plăcerea să nu-l obțină.

Protarhos: Așa ai spus, într-adevăr.

Socrate: A rezultat apoi cu destulă claritate că nici una din cele două nu este suficientă.

Protarhos: Întocmai.

Socrate: Cercetarea noastră a respins atît uneia cît și celeilalte, atît rațiunii cît și plăcerii, pretenția lor de a fi binele absolut, pentru că amîndouă sînt lipsite de puterea de a-și fi suficiente prin ele însele și pentru că sînt în același timp incomplete și neîndestulătoare.

Protarhos: E foarte just.

Socrate: Dar un al treilea pretendent dovedindu-se superior fiecăreia din cele două, ni s-a părut că rațiunea are o înrudire și o afinitate de sute de ori mai mare decît plăcerea cu acest ideal învingător.

Protarhos: Desigur.

https://biblioteca-digitala.ro

Socrate: Așadar, potrivit hotărîrii care a rezultat din cercetarea noastră, al cincilea rang este cel ce trebuie acordat plăcerii, potrivit valorii ei.

Protarhos: Așa se pare.

Socrate: Și în nici un caz primul, chiar dacă toți taurii și caii și toate celelalte animale l-ar pretinde pentru plăcere pentru că n-o urmăresc decît pe aceasta. Cea mai mare parte dintre oameni au încredere în ele, la fel ca prezicătorii în păsări, și afirmă că hotărîtoare pentru o viață fericită ar fi pentru noi plăcerile, iar dorințele animalelor le par chezași mai sigur pentru acest lucru decît cele ale filosofilor care, inspirați de muze, cuvîntează întotdeauna potrivit rațiunii.

Protarhos: Nimic nu este mai adevărat decît cele pe care le-ai spus, Socrate, sîntem de acord că ai spus întregul adevăr.

Socrate: Atunci, lăsați-mă să plec.

Protarhos: Mai rămîne un mic amănunt, Socrate, și sînt sigur că nu vei părăsi partida înaintea noastră. Îți voi aduce aminte de cele ce mai sînt datorate[1] [...]

Traducere de Octavian Nistor

[1] *Platons Werke*, griechisch und deutsch, vierundzwanzigster Theil, Leipzig, Verlag von Wilhelm Engelmann, 1857, p. 167—169.

https://biblioteca-digitala.ro

SUMAR

Contemporaneitatea filosofiei vechi V
Notă asupra ediției XXIX

PRESOCRATICII

Școala din Milet 3
Thales (N. Bagdasar, O. Nistor) 3
Anaximandros (N. Bagdasar) 4
Anaximenes (N. Bagdasar) 5

Texte filosofice 5

Anaximandros 5
Pitagora (N. Bagdasar) 6
Școala eleată 9
Xenophanes (N. Bagdasar) 9
Parmenide (N. Bagdasar) 10
Zenon din Eleea (N. Bagdasar) 10
Melissos din Samos (N. Bagdasar) 11

Texte filosofice 12

Xenophanes 12
Parmenide 13
Melissos 17

Heraclit (N. Bagdasar, O. Nistor) 19

Texte filosofice 21

Heraclit 21

Empedocle (N. Bagdasar) 24
Anaxagoras (N. Bagdasar) 25

https://biblioteca-digitala.ro

Texte filosofice
Empedocle ... 26
Anaxagoras ... 27
Atomiștii ... 29
Leucip (N. Bagdasar) ... 29
Democrit (N. Bagdasar, O. Nistor) ... 29
Texte filosofice ... 32
Democrit ... 32
Primii filosofi greci văzuți de Aristotel ... 36
Sofiștii (N. Bagdasar, O. Nistor) ... 43
Protagoras (N. Bagdasar, O. Nistor) ... 44
Gorgias (N. Bagdasar, O. Nistor) ... 45
Prodicos (O. Nistor) ... 45
Hippias (O. Nistor) ... 46
Texte filosofice
Protagoras ... 46
Gorgias ... 47

FILOSOFIA SOCRATICĂ

Socrate (N. Bagdasar) ... 53
Texte filosofice
Xenofon despre Socrate ... 56
Platon despre Socrate ... 62
Școlile socratice
Cinicii (N. Bagdasar) ... 78
Cirenaicii (N. Bagdasar) ... 80
Megaricii (N. Bagdasar) ... 80

PLATON

Platon (N. Bagdasar, O. Nistor). ... 85
Texte filosofice
Despre iubirea platonică ... 91
Reminiscența ... 97
Binele, criteriu suprem al existenței. Valoarea lucrurilor ... 104
Alegoria peșterii ... 111
Între idei și lucruri. Orizont moral ... 115
Știință și percepție ... 117
Mitul Atlantidei ... 132
Despre mișcare și repaus ... 136
Despre bolile sufletului ... 138
Despre existență și neexistență ... 139
Despre arta politică ... 161
Adevărul, proporția și frumusețea că ideal de fericire ... 170

https://biblioteca-digitala.ro

Lector : GEORGE CHIRILĂ
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 7.I.1975. Tiraj 14 890 ex. broşate.
Coli ed. 11,03. Coli tipar 6,75.

Tipaarul executat sub comanda nr. 40 640 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1 Bucureşti
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

filosofia antică

«... Reîntoarcerea în vreme nu înseamnă evaziune din prezent, ci aplecarea asupra alcătuirii noastre. Istoria nu ne îndepărtează de vremea în care trăim și nu este un refuz asumării responsabile a realităților contemporane.

Prin istorie ne descoperim structurile esențiale, pe frontispiciul ei stînd îndemnul delfic: *gnoti seauton*.

Această *Antologie*, deocamdată numai de filosofie greacă și romană, are o asemenea menire. Dacă și-o îndeplinește sau nu, fiecare cititor în parte va judeca. Oricum, ea nu suplinește lectura integrală a filosofilor, nici însă nu este o vagă introducere în opera lor.

Prin condiția ei imperfectă (de vreme ce este o selecție și orice selecție poartă semnul subiectivității celui ce o face) această antologie fiind foarte cuprinzătoare tinde să depășească limitele genului.

Reluare a unei idei de antologie mai vechi, aceea scoasă în 1943 de N. Bagdasar, Virgil Bogdan și C. Narly, *Antologia* de față, atît prin mai marea bogăție de texte cît și, mai ales, printr-o mai riguroasa și obiectivă selecție depășește esențial varianta anterioară.

Pornind de la *Antologia* din 1943 și lucrînd într-o primă etapă cu doi dintre autorii ei, N. Bagdasar și Virgil Bogdan, Octavian Nistor a lărgit considerabil aria de cuprindere. *Antologia* de față, mult mai completă și mai științific alcătuită, este o introducere în filosofia veche greacă și romană de ale cărei virtuți oricine o va parcurge se va convinge. Ea este, am credința, o operă trainică, aducătoare de bucurie pentru toți cei care au plăcerea filosofiei.»

G. VLĂDUȚESCU

editura minerva

Vol. I — II, lei 9

https://biblioteca-digitala.ro